Σε αναζήτηση του νέου και των νέων
Μία επισκόπηση ζωτικών θεμάτων της εποχής μας

Περίληψη του κειμένου που ακολουθεί παρουσίασε ο **κ. Βασίλειος Μαρκεζίνης** με την ομιλία του στο Megaron Plus την Πέμπτη 19 Μαρτίου 2009

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Στο ανά χείρας δοκίμιο θα πω αυτά που πιστεύω. Βεβαίως, ίσως κάπου να κάνω λάθος_ ίσως τα όσα πω να είναι ατελή, ίσως να μη μού χαρίσουν νέους φίλους_ αλλά πάνω απ΄ όλα θα είμαι ειλικρινής και ευθύς, πιστεύοντας ακράδαντα ότι οι ιδιότητες αυτές δεν είναι διόλου ευκαταφρόνητες στις ημέρες μας.

Επιθυμία μου είναι να μη πληγώσω τα συναισθήματα των άλλων_ ασφαλώς δεν αμφισβητώ την καλή πίστη κανενός_ την ίδια όμως στάση αναμένω και από τους άλλους απέναντί μου.

Σε κάθε περίπτωση, είμαι αποφασισμένος να μιλήσω ελεύθερα. Όπως και ο Σοφοκλής βάζει στην «Αντιγόνη» τον Κρέοντα να πει: «όστις [...] εκ φόβου του γλώσσαν εγκλήσας έχει κάκιστος είναι νυν τε και πάλαι δοκεί».

Δεν θα μιλήσω λοιπόν σαν ένας διπλωμάτης που έχει μάθει να ελίσσεται, ούτε σαν εκείνους τους πολιτικούς που κρύβονται πίσω από τους υπολογισμούς τους, ούτε επίσης σαν ένας από αυτούς τους δικηγόρους που είναι εθισμένοι στην ανειλικρίνεια, αλλά προεχόντως σαν ένας σκεπτόμενος άνθρωπος. Εν ολίγοις, δεν θα επιχειρήσω να πείσω ή να παραπλανήσω κάποιους ή να αλλάξω τα πιστεύω τους_ απλώς σκοπεύω να κατανοήσω τα διλήμματα και τις ανησυχίες των νέων ανθρώπων - αλλά και των όχι τόσο νέων, εξίσου όμως ανήσυχων- σε σχέση με το θέμα της ομιλίας που μού ανέθεσε ο Χρήστος Λαμπράκης. Διότι και εγώ, όπως και εκείνος και άλλοι συμπολίτες μας, θεωρώ την συνεχώς διογκούμενη έλλειψη ενδιαφέροντος των νέων ανθρώπων για τα κοινά όχι μόνον ανησυχητική, αλλά και επικίνδυνη. Ωστόσο, παράλληλα αντιλαμβάνομαι τους λόγους της στάσης αυτής, ενώ κάποιες αντιδράσεις των νέων με βρίσκουν σύμφωνο.

Τα παραπάνω μπορεί να υποδηλώνουν ότι το μήνυμά μου θα είναι απαισιόδοξο. Σε κάποιον βαθμό αυτό είναι αναπόφευκτο, δεδομένου ότι η ύπαρξη ενός κλίματος ευρείας απογοήτευσης ή, το λιγότερο, αγωνίας, είναι πλέον γεγονός αναμφισβήτητο. Αυτό ισχύει στη χώρα μου, αλλά και σε άλλες, γι΄αυτό και ό,τι γράφω στο δοκίμιο αυτό δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι αναφέρεται μόνον στην Ελλάδα.

Η διάγνωση της απογοήτευσης αυτής και πολύ περισσότερο η αποδοχή των γενεσιουργών αιτίων της δεν θα είναι εύκολη υπόθεση_ αλλά και η σύσταση ενός φαρμάκου θα είναι και αυτή αμφιλεγόμενη. Μάλιστα, δεν νομίζω ότι μία θεραπεία μπορεί να επιτευχθεί εύκολα ή γρήγορα. Πάντως, το βέβαιον είναι ότι όλοι θα υποφέρουμε όλο και περισσότερο μέχρις ότου συνειδητοποιήσουμε ότι απαιτείται πλέον μία πραγματική, ουσιαστική και όχι απλώς επιφανειακή αλλαγή. Εάν το ανά χείρας δοκίμιο μάς βοηθήσει να αντικρίσουμε αυτή την αλήθεια, θα έχουμε κάνει οπωσδήποτε μία καλή αρχή στην προσπάθεια να ξεπεράσουμε τα προβλήματά μας.

Η «νομιμοποίησή» μου να μιλήσω γι΄ αυτό το ζήτημα απορρέει εν μέρει από την ιδιότητά μου ως πολίτη που ενδιαφέρεται για τα της «πόλεώς» του. Πιο σημαντικό, ωστόσο, είναι ότι η επιθυμία μου να μιλήσω εκπηγάζει από τη στοργή και την πίστη που οφείλει να τρέφει ένας δάσκαλος απέναντι στους νέους ανθρώπους. Αυτοί είναι που επί σαράντα συναπτά έτη κράτησαν το μυαλό και το πνεύμα του δασκάλου τους νέο και ευσταλές_ ως αντίδωρο, το ελάχιστο που τους οφείλει

εκείνος πλέον είναι να προσπαθήσει να καταλάβει τις ανησυχίες και τον τρόπο σκέψης τους.

Ι. Η συμπτωματολογία των καιρών μας

Έχω την πρόθεση να εξετάσω την προαναφερθείσα αδιαφορία των νέων, που αποτελεί και τον πυρήνα του παρόντος δοκιμίου, σε τρία επιμέρους επίπεδα, καταδεικνύοντας πώς εμφανίζονται τα συμπτώματά της και πώς τελικώς αυτά μετεξελίσσονται σε μία κανονική ασθένεια.

Η φρασεολογία μου σκοπίμως χρησιμοποιεί ιατρικούς όρους, μια και κατά τη γνώμη μου η αποψινή μου ομιλία έχει ως θέμα μία σοβαρή κοινωνική νόσο. Και όπως όλες οι ασθένειες, και αυτή αρχίζει με τη μόλυνση, προχωρεί στην επώαση και καταλήγει στην πλήρη ασθένεια.

Η μόλυνση συχνά αρχίζει με τη συνειδητοποίηση των αντιφάσεων της σημερινής ζωής. Οι νέοι, όντες περισσότερο ιδεαλιστές απ΄ ό,τι οι πρεσβύτεροι, γρήγορα αντιλαμβάνονται αυτές τις αντιφάσεις. Αυτή είναι η φάση κατά την οποία πρώτα προσβάλλονται από τον ιό της ασθένειας. Το αγνό μυαλό τους, ασυνήθιστο στους συμβιβασμούς που μας επιβάλλει η ζωή με το πέρασμα του χρόνου, δεν μπορεί να αντιμετωπίσει εύκολα αυτές τις καταστάσεις.

Αυτή η μειωμένη άμυνα οδηγεί στη δεύτερη φάση της ασθένειας, στις επιμέρους απογοητεύσεις. Ιατρικά, βρισκόμαστε τώρα στο στάδιο της επώασης της νόσου όπου εμφανίζονται τα πρώτα συμπτώματα.

Με τη σειρά τους οι απογοητεύσεις κορυφώνονται στην αδιαφορία, η οποία μπορεί να είναι παθητική ή να μετατραπεί σε καταστροφική διάθεση, σε κάθε περίπτωση όμως είναι επικίνδυνη. Η νόσος τώρα είναι στη χειρότερή της φάση.

Σε καθένα από αυτά τα επίπεδα θα βασισθώ σε διαφορετικούς παράγοντες, στους οποίους οφείλεται η δημιουργία ενός κλίματος ευρείας απογοήτευσης. Εντούτοις, για λόγους δομής, το δοκί μιο χωρίζεται σε κεφάλαια και υποκεφάλαια, ενώ μια σειρά κοινών ιδεών τα διήκει όλα. Μεθιστάμενος κανείς από τον χώρο της ιατρικής σε εκείνον της μουσικής, θα μπορούσε να πει ότι οι αιτίες μοιάζουν με βαγκνερικά «leitmotiv», τα οποία αναφαίνονται ξανά και ξανά όσο πλησιάζουμε την κλιμάκωση. Έτσι, τα διάφορα σημεία τα οποία θα θίξω δεν θα πρέπει να θεωρηθούν ότι σχετίζονται μόνον με το υποκεφάλαιο όπου εμφανίζονται.

1. Αντιφάσεις

Οι αντιφάσεις προβάλλουν πλέον στην καθημερινή μας ζωή μεγαλύτερες από ποτέ_ ωστόσο, ελλείψει χώρου, στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθώ στις σημαντικότερες, ξεκινώντας από τη διεθνή σκηνή.

α. Ανθρώπινα δικαιώματα στην Ανατολή και τη Δύση: οντότητες διαφορετικές, που όμως κινούνται και οι δύο προς το ίδιο ανησυχητικό τέλος;

Ο κυνισμός γεννάται μέσα από τα ψέμματα, τις αντιφάσεις, τους ψευδείς ισχυρισμούς, όπως επίσης και από τη διαφορετική μεταχείριση όμοιων πραγμάτων. Η γενιά μου μεγάλωσε- μάλλον θα έλεγα ότι μας έγινε σχετική πλύση εγκεφάλου- με την αντίληψη του πόσο κακά ήταν τα κομμουνιστικά κράτη. Αυτό ήταν αληθές. Το ίδιο ίσχυε και για τον ναζισμό, όπως και για την ιαπωνική αυτοκρατορία στην Άπω Ανατολή. Ηθικώς και φιλοσοφικώς όλα αυτά τα καθεστώτα ήταν όντως βαθύτατα απεχθή, ιδίως λόγω της συμπεριφοράς τους απέναντι στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Οποιαδήποτε μεταξύ τους διάκριση δύσκολα πείθει.

Ωστόσο, συχνά κάνουμε τέτοιους είδους διακρίσεις_ και τις κάνουμε με έναν τρόπο μάλλον ιδιοτελή παρά ορθολογικό ή ακριβοδίκαιο. Αυτή είναι η πρώτη αντίφαση που προκαλούν οι πολιτικοί και η οποία γεννά ανησυχία σε σκεπτόμενους ανθρώπους, νέους ή μη. Έτσι, το δικαίωμα να διακρίνουμε μεταξύ καθεστώτων που παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά είναι «με τη δική μας πλευρά»- λ.χ. Ισραήλ, Αίγυπτος, Σαουδική Αραβία - και εξυπηρετούν τα οικονομικά μας συμφέροντα, και εκείνων που βρίσκονται στην αντίπερα όχθη, έχει τουλάχιστον υποκριτικό χαρακτήρα και ως εκ τούτου μόνον αποδεκτό δεν μπορεί να γίνει. Η Αμερική, η Αγγλία και η Γαλλία έχουν διαπρέψει κατά καιρούς στην αντιφατική αυτή πρακτική.

Υπάρχουν πολλοί λόγοι που γεννούν αυτές τις αντιφάσεις. Μερικοί συνέχονται με τον ίδιο τον ορισμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, άλλοι με κρατικά συμφέροντα, ενώ άλλοι με την προσωπικότητα των εκάστοτε πρωταγωνιστών της διεθνούς σκηνής. Ωστόσο, οποιαδήποτε και εάν είναι η πηγή των αντιφάσεων, αυτές παραμένουν αντιφάσεις και η δικαιολόγησή τους ποτέ δεν είναι εύκολη υπόθεση.

Σημείο αφετηρίας των σκέψεών μας πρέπει να αποτελέσει το γεγονός ότι ζούμε σε έναν κόσμο που σιγά-σιγά πλέον συνειδητοποιεί ότι τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα σε ολόκληρη την υφήλιο «φτιάχνονται από το ίδιο ύφασμα». Η συνειδητοποίηση αυτή είναι μεν κρίσιμη, αλλά θα πρέπει να αφομοιωθεί με προσοχή, διότι οι γενικεύσεις είναι εκ φύσεως επικίνδυνες και μπορεί να εκφύγουν οποιουδήποτε ελέγχου.

Κατά δεύτερο λόγο, θα πρέπει επίσης να συνειδητοποιήσουμε ότι η έλλειψη σεβασμού προς την ανθρώπινη αξιοπρέπεια δεν εξαρτάται από το πόσο συχνά ή πόσο σπάνια αυτή παραβιάζεται. Το Γκουαντάναμο είναι το Γκούλαγκ της Αμερικής_ μπορεί να είναι μικρότερο σε έκταση από το σοβιετικό αντίστοιχό του, αλλά, κατ΄ εμέ, είναι εξίσου αποκρουστικό. Η διαφοροποίηση είναι ποσοτική, όχι ποιοτική.

Ένας Αμερικανός ακαδημαϊκός διετύπωσε την ίδια σκέψη με ακόμη πιο σκληρό τρόπο, γράφοντας στο περιοδικό «Newsweek» ότι «στα μάτια πολλών μη Αμερικανών το Γκουαντάναμο και ο στοιχειωμένος κρατούμενος του Αμπού Γκράιμπ έχουν αντικαταστήσει το Άγαλμα της Ελευθερίας σαν σύμβολα της Αμερικής».

Συνεπώς, οι διακρίσεις μεταξύ του αμερικανικού και του ρωσικού Γκούλαγκ επί τη βάσει της έκτασης της παραβίασης με αφήνουν αδιάφορο. Η προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας δεν αναιρείται λέγοντας ότι το κράτος Α βασανίζει σπάνια και «υπό εγγυήσεις», οπότε αυτό το κάνει καλύτερο από το κράτος Β, το οποίο προβαίνει σε εκτεταμένα βασανιστήρια και χωρίς καμία «εγγύηση».

Ούτε στο δίκαιο ούτε στον χώρο της ηθικής μπορεί ο βαθμός επανάληψης μιας παρανομίας να επηρεάσει την παράνομη φύση της (μολονότι βεβαίως μπορεί να επιδράσει στη βαρύτητα της ποινής). Παρομοίως, δεν γνωρίζω κάποιο θρησκευτικό κείμενο που να λέγει ότι θα πας στην κόλαση μόνον εάν διαπράξεις επανειλημμένως ένα συγκεκριμένο βαρύ αμάρτημα, αλλά όχι εάν το διαπράξεις μόνον περιστασιακώς. Δεν παραβιάζονται οι Δέκα Εντολές εάν κάποια απο αυτές δεν τηρηθεί έστω και μία φορά; Είναι, ηθικώς ή νομικώς, μία δολοφονία ανεκτή, ενώ όχι δύο ή περισσότερες;

Εντούτοις, οι αμερικανικές πρακτικές των τελευταίων ετών μάς αναγκάζουν να ασχοληθούμε με μία νέα και περίπλοκη οπτική του τιθέμενου εδώ προβλήματος, η οποία δεν υπήρχε στο παρελθόν. Πρέπει να καταδικάζουμε τις πρακτικές, αλλά συγχρόνως και να αναγνωρίζουμε το δίλημμα. Διότι μετά τους βομβαρδισμούς των Δίδυμων Πύργων στη Νέα Υόρκη πρέπει να σταθμίσουμε τις

παραβιάσεις αυτές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έναντι απρόκλητων, μη αναμενόμενων και δίχως προηγούμενο απειλών παγκόσμιας τρομοκρατίας.

Πώς, λοιπόν, μπορούμε να «κρατήσουμε υπό έλεγχο» μία περιορισμένη, προληπτική επέμβαση στην ελευθερία των άλλων χάριν της προστασίας της ολότητας από μεγαλύτερα δεινά; Εξακολουθώ να πιστεύω ότι το όποιο τεκμήριο θα πρέπει να λειτουργεί προς όφελος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων_ αλλ΄ ωστόσο δεν παύω να αγωνιώ για το υποφώσκον δίλημμα.

Στάθμιση τέτοιων ανταγωνιζομένων συμφερόντων in abstracto μπορεί να είναι άνευ νοήματος. Κι αυτό, γιατί μπορεί να απαιτούνται λεπτομερέστερες συγκρίσεις. Έτσι, πιο δόκιμο είναι να συγκρίνει κανείς πώς τα αγγλικά και τα αμερικανικά δικαστήρια ανταποκρίθηκαν σε αυτή την πρόκληση. Από τη μία πλευρά, η Βουλή των Λόρδων έχει επανειλημμένως υπογραμμίσει, τα τελευταία χρόνια, τη σημασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έναντι κυβερνητικών αιτημάτων περιορισμού τους στο πλαίσιο του περίφημου πολέμου κατά της τρομοκρατίας. Από την άλλη, η αμερικανική νομολογία δεν έχει να επιδείξει εν προκειμένω κάτι εντυπωσιακό_ μάλιστα δε, οι αποφάσεις της επανειλημμένως παραμερίσθηκαν από μία κυβέρνηση που θεωρούσε εαυτήν υπεράνω του νόμου.

Δεν μπορεί κανείς να κλείσει τη συζήτηση για τα ανθρώπινα δικαιώματα χωρίς να αναφερθεί και σε μία τρίτη αντίφαση, που λίγοι έχουν επισημάνει. Αυτή την εντοπίζουμε όταν, στην Αμερική ή και αλλού, οι πολιτικοί διακηρύσσουν (ή απλώς προσποιούνται) ότι επιδιώκουν μια εξωτερική πολιτική που βασίζεται στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό το έκανε στην Αγγλία ο Ρόμπιν Κουκ_ επίσης, ο Κουσνέρ έχτισε ολόκληρη τη δημόσια εικόνα του επί της ρητορικής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ οι Αμερικανοί, όπως πάντοτε, τελειοποίησαν πρόσφατα το εν λόγω τέχνασμα στο Ιράκ.

Η ιδέα είναι απλή και ελκυστική. Η εξωτερική μας πολιτική έχει σκοπό να εγκαθιδρύσει τη δημοκρατία στο εξωτερικό_ και πράγματι, εγκαθιδρύει τη δημοκρατία στο εξωτερικό, ενώ συγχρόνως τιμωρεί την απουσία της. Η αμερικανική ανάμειξη στο Ιράκ και πιο πρόσφατα στο Πακιστάν στηρίχθηκε σε αυτό ακριβώς το πρόσχημα, έγινε δε με τον λιγότερο πειστικό τρόπο. Παλαιότερα, ένα τμήμα της κυβέρνησης Κάρτερ είχε χρησιμοποιήσει αυτή τη δικαιολογία για να υπονομεύσει το διεφθαρμένο καθεστώς του Σάχη, επιτυγχάνοντας όμως τελικώς να το αντικαταστήσει με μία περίοδο τρόμου και απερίγραπτης αγριότητας.

Η από μέρους μου καταδίκη αυτής της πρακτικής βασίζεται σε τρεις λόγους:

Πρώτον, την θεωρώ πρόσχημα για την ικανοποίηση άλλων, λιγότερο ευγενών στόχων. Διότι ποιός πιστεύει πραγματικά ότι η Αμερική των Τσένι και Μπους «ενδιαφερόταν» για τα ανθρώπινα δικαιώματα στο Πακιστάν και όχι στη Σαουδική Αραβία (όπου επιτρέπονται κρυφές δίκες, ενώ φρικτοί λιθοβολισμοί εκτελούνται επισήμως και δημοσίως); Ή μπορούμε να μιλήσουμε για παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μόνον στο Αφγανιστάν, και όχι στη Γάζα όπου η καταπίεση- και μη γελιόμαστε, με αμερικανική ανοχή- έχει λάβει πλέον απάνθρωπες διαστάσεις; Η διαφορά εδώ βεβαίως είναι ότι τους Αφγανούς μπορούμε να τους επιπλήττουμε, ενώ τους Ισραηλινούς δεν επιτρέπεται καν να τους αναφέρουμε... Μοναδική εξαίρεση, ίσως υποκριτική, αλλά ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτη, είναι η πρόσφατη έκρηξη΄ του Ερντογάν στο Νταβός.

Δεύτερον, τέτοιες πρωτοβουλίες, ακόμη και εάν θεωρηθούν πηγαίες, συνιστούν παραβίαση εθνικής κυριαρχίας και οδηγούν στη διάπραξη ακόμη μεγαλυτέρων σφαλμάτων, όπως είναι το προσφάτως επινοηθέν δόγμα του προληπτικού΄ πολέμου. Το παράδειγμα του Ιράκ μας έδειξε πώς μπορεί αυτό το δόγμα να αποτελέσει αντικείμενο κατάχρησης_ οι βομβιστικές επιθέσεις του Ισραήλ εις βάρος γειτονικών χωρών- είτε πρόκειται για το Ιράκ είτε για τη Συρία ή τον Λίβανο- συνιστούν ένα ακόμη

ατυχές προηγούμενο. Θα ανεχόμασταν αυτές τις πρακτικές εάν προέρχονταν από τη Ρωσία; Προσπάθησαν οι περισσότεροι από τους Δυτικοευρωπαίους να κατανοήσουν την επιθυμία της Ρωσίας να προστατεύσει τους Νότιους Οσσέτιους;

Τρίτον, η ανησυχία για την προστασία κάποιων βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε άλλες χώρες κατ΄ αρχήν δικαιολογείται, μόνον που θα πρέπει και πάλι να μετριασθεί. Διότι μολονότι κάποια δικαιώματα, όπως λ.χ. το δικαίωμα στη ζωή, έχουν πραγματικά παγκόσμιο χαρακτήρα, κάποια άλλα έχουν τύχει μιας πιο εκλεπτυσμένης νομικής μεταχείρισης από τις διάφορες έννομες τάξεις ανά τον κόσμο.

Η ελευθερία λόγου, επί παραδείγματι, είναι ένα από αυτά_ και έχει σταθμισθεί πολλάκις με άλλες ανταγωνιζόμενες αξίες, όπως η προστασία έναντι της πρόκλησης δημόσιας ταραχής ή της πορνογραφίας, καθώς επίσης η προστασία της ιδιωτικότητας. Θα έπρεπε να έχουμε τη δυνατότητα να υποδεικνύουμε στους άλλους λαούς πώς να διαμορφώνουν τους πολιτισμούς τους, επικαλούμενοι τα ανθρώπινα δικαιώματα όπως εμείς τα αντιλαμβανόμαστε; Τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στις γυναίκες προσφέρουν ένα απτό παράδειγμα, όπου οι πολιτισμοί μπορεί να συγκρούονται. Θα πρέπει να υπαγορεύσουμε στον μουσουλμανικό κόσμο ό,τι αρμόζει στον χριστιανικό;

Η απάντηση θα πρέπει να είναι, για μία ακόμη φορά, πολύ προσεκτική. Είναι ένα πράγμα να επιβάλλεις τις αξίες σου σε μία άλλη χώρα σε γενικευμένη κλίμακα- όπως έκανε η Αμερική εις βάρος της ηττηθείσας Ιαπωνίας- και άλλο να ζητείς από μία χώρα, που αιτείται την ένταξή της σε μία «ομάδα κρατών»- όπως είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση- να εναρμονίσει την έννομη τάξη της με τις βασικές αρχές που γίνονται αποδεκτές στην «ομάδα».

Αυτές είναι σημαντικές αποχρώσεις, που έχουν αγνοηθεί από τη σύγχρονη Αμερική. Και όσο περισσότερο τις αγνοεί κανείς, τόσο περισσότερο έρχεται αντιμέτωπος με τις ανησυχητικές αντιφάσεις, που εξετάζουμε στο παρόν κεφάλαιο.

β. Υποκρισία, δυσπιστία και υποταγή στην εξωτερική πολιτική

Όσα έχω αναφέρει μέχρι στιγμής εστιάζονται σε μεγάλο βαθμό στην υποκρισία που επιδεικνύει η σύγχρονη Αμερική. Βλέποντας τις συνέπειες αυτής της συμπεριφοράς, παρατηρούμε ότι ομολογουμένως η Αμερική είναι πλέον η χώρα που έχει προκαλέσει τη μεγαλύτερη ηθική, νομική και πολιτική αστάθεια από οποιαδήποτε άλλη κατά τη διάρκεια των τελευταίων δέκα περίπου ετών. Το Ιράκ, το Αφγανιστάν, το Πακιστάν, η Γάζα αποτελούν παραδείγματα που δικαιολογούν αυτή τη διαπίστωση και πολλοί από εμάς πιστεύουμε ότι, εάν της δοθεί έστω και μισή ευκαιρία, η Αμερική μπορεί να μπει στον πειρασμό να προσθέσει και το Ιράν στον κατάλογο των χωρών που έχουν υποστεί τις συνέπειες του υπερπόντιου τυχοδιωκτισμού της. Ο κατάλογος αυτός είναι μακρύς_ το δε Πακιστάν εμφανίζεται πλέον να κατέχει εξέχουσα θέση σε αυτόν τον κατάλογο των «αποτυχόντων κρατών» (failed states)- η έκφραση χρησιμοποιήθηκε από τους «Times» σε ένα κύριο άρθρο τους την 23.09.08. Την εξέλιξη αυτή την είχα ήδη προβλέψει μέσα από τις σελίδες του «Βήματος» ενάμιση περίπου χρόνο μετά από τότε που ο γνωστός πρέσβης των ΗΠΑ, Τζον Νεγκροπόντε, άρχισε να «αναμειγνύεται» στις εσωτερικές υποθέσεις της χώρας.....

Εάν ο Μίδας, όπως μας παραδίδεται, συνήθιζε να μετατρέπει οτιδήποτε άγγιζε σε χρυσό, η αμερικανική εξωτερική πολιτική, κατά τη δική μου αντίληψη, μετατρέπει οτιδήποτε αγγίζει σε θρύψαλα! Εάν επιθυμείτε μία διαφορετική μεταφορά, δεν έχετε παρά να σκεφτείτε τους σεισμούς. Η Αμερική του Τζωρτζ Μπους έχει αποτελέσει το επίκεντρο της πιο σεισμικής παγκόσμιας αστάθειας στην εποχή του_ και υποψιάζομαι ότι οι μετενέργειες της αστάθειας αυτής θα

επηρεάσουν δυστυχώς και την εποχή Ομπάμα.

Αυτή η πολιτική κόστισε στην Αμερική την απώλεια πάρα πολλών φίλων, που τους είχε δικαίως κερδίσει την εποχή που θεωρείτο η χώρα των ευκαιριών και των εκδιωγμένων, ένας λαός με ανοιχτούς ορίζοντες, αίσθημα συμπόνοιας και υψηλή δικαιοκρατική αντίληψη.

Η αμερικανική στροφή προς τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι πανταχού παρούσα στη μεταβολή της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Συνιστά μία μεταβολή με επιθετικά βέλη στρεφόμενα ακόμη και απέναντι σε συμμάχους, όπως η Γαλλία επί προεδρίας Σιράκ (τον οποίον, σημειωτέον, ο χρόνος δικαίωσε σε πολλά ζητήματα) ή η Αγγλία, η οποία υπηρέτησε δουλικά το καθεστώς των Τσένι-Μπους, χωρίς όμως να αντλήσει κανένα όφελος από την πολιτική της αυτή.

Ας δούμε όμως το σημείο αυτό εγγύτερα εξετάζοντας την ελληνική περίπτωση, δεδομένου ότι επ΄ αυτού του ζητήματος εμείς οι Έλληνες κάτι ξέρουμε περισσότερο.

Ξεχάστε για μια στιγμή το Σχέδιο Μάρσαλ και πόσο αυτό πριν από εξήντα χρόνια βοήθησε τη χώρα μας (μολονότι δεν πρέπει να ξεχνάμε επίσης ότι οι Αμερικανοί χρειάζονταν και αυτοί μία αναγεννημένη Ευρώπη για την ενίσχυση των δικών τους εμπορικών συναλλαγών). Ύστερα, διερωτηθείτε πόσο συχνά η αμερικανική κυβέρνηση στάθηκε στο πλευρό μας από τη δεκαετία του ΄60 και μετά (και δεν θα δεχθώ εδώ το επιχείρημα ότι μας προστάτευσαν από τη ρωσική σφαίρα επιρροής κατά τη δεκαετία του ΄60, διότι δεν προστάτευαν εμάς, αλλά τα δικά τους συμφέροντα, τα οποία σε κάποιον βαθμό έτυχε να συμπίπτουν με τα δικά μας). Ας πάρουμε, λοιπόν, τα πράγματα με τη σειρά, όπως έκανε ο Λεπορέλλο στον Ντον Τζιοβάννι, για να δούμε πού πραγματικά βρισκόμαστε.

Υποστήριξαν οι Αμερικανοί τις αξιώσεις της Ελλάδας (και της Κύπρου), όταν ο Γεώργιος Παπανδρέου πήγε στην Ουάσιγκτον στις αρχές της δεκαετίας του ΄60; Ήταν οι Αμερικανοί άμοιροι ευθυνών στην ανατροπή του Γεωργίου Παπανδρέου τον Ιούλιο του 1965; (Πολλά έχουν ειπωθεί προσφάτως σχετικά, αλλά η πίεση που ασκήθηκε στον πατέρα μου τόσο από το Παλάτι όσο και από τους Αμερικανούς δεν έχει ακόμη εκτεθεί αναλυτικώς). «Αγνοούσαν» απλώς ή, πολύ περισσότερο, στήριζαν οι Αμερικανοί το πραξικόπημα του 1967; Υπάρχει κανείς που να πιστεύει ότι δεν έβαλαν και αυτοί το χεράκι τους στη διατήρηση της χούντας στην εξουσία επί επτά έτη; (Αργότερα, η απόφαση του προέδρου Κλίντον να ζητήσει δημόσια συγγνώμη από τον ελληνικό λαό για τη συμπεριφορά των αμερικανικών κυβερνήσεων αποτελεί, για μένα, όχι μόνον φραστική χειρονομία αλλά και αναγνώριση ενοχής και, σε καμιά περίπτωση, δεν δίδει συγχωροχάρτι). Αλλά, ας προχωρήσουμε στο 1974. Δεν γνώριζαν- αν δεν την σχεδίασαν οι ίδιοι- την περιπέτεια της Κύπρου, από την οποία όλοι μας υποφέρουμε ακόμα; Παρά τα λεγόμενα του Δρ. Κίσσινγερ, γνωρίζουμε πλέον από επίσημα έγγραφα ότι ήταν, το λιγότερο, ενήμερος του σχεδίου. Βοήθησαν στην αποφυγή του Αττίλα ΙΙ, ή στην εξεύρεση, όλα αυτά τα χρόνια, μιας εύλογης και δίκαιης λύσης για τη διχοτομημένη Κύπρο; Μας υποστήριξαν στις εύλογες αξιώσεις μας να μην επιτραπεί στο Κόσοβο να θέσει σε κίνηση μία διαδικασία της οποίας η κατάληξη δεν έχει ακόμη καταστεί ξεκάθαρη στα μάτια του περισσότερου κόσμου; Στάθηκαν ποτέ αλληλέγγυοι στο ζήτημα της ΠΓΔΜ; Δεν κυκλοφορεί η φήμη ότι υποστήριξαν, αν δεν συνέταξαν οι ίδιοι, μερικές από τις σκληρότερες επιστολές που εγράφησαν από τον Πρωθυπουργό του κράτους αυτού εναντίον μας; Δεν επιχείρησαν επανειλημμένως να σταματήσουν τις προσπάθειες του Πρωθυπουργού Κώστα Καραμανλή να καταστήσει τη χώρα μας έναν σημαντικό «παίχτη» στο διεθνές ενεργειακό παιχνίδι;

Εξετάζοντας τα ανωτέρω περιστατικά, ομολογώ με λύπη μου ότι δεν μπορώ να βρω κανένα ανιδιοτελές σημάδι αμερικανικής φιλίας απέναντι στη χώρα μου επί εξήντα τουλάχιστον συναπτά έτη, εκτός αν τούς αναγνωρίσετε αποφασιστικό ρόλο στην αποτροπή ενός ελληνοτουρκικού

πολέμου κατά τη διάρκεια της κρίσης των Ιμίων. Αν όμως έχετε την προδιάθεση να τους δώσετε αυτό το «σύν», δεν πρέπει να ξεχάσετε ότι και από την πλευρά τους, οι τότε κυβερνήσεις Σημίτη/ Παπανδρέου διευκόλυναν τις αμερικανικές επεμβάσεις στη Βοσνία (1995-6) και αργότερα στη Σερβία (1999), παρά το γεγονός ότι η ελληνική κοινή γνώμη τις καταδίκαζε συντριπτικά.

Νομίζω ότι οι περισσότεροι από τους συμπατριώτες μου πιθανώς θα συμφωνήσουν με αυτή την εκτίμηση που έχει ως κύριο συμπέρασμα ότι οι Αμερικανοί είναι οφειλέται μας και όχι εμείς εκείνων! Παρ΄ όλα αυτά, διερωτώμαι γιατί το πολιτικό κατεστημένο της χώρας επιμένει να αποδέχεται αυτήν την κατάσταση; Το να συμπαθούμε τις ΗΠΑ είναι η φυσική μας κλίση, αλλά και πάλι το γεγονός αυτό δεν απαντά στο ερώτημά μου. Θα επιχειρήσω να δώσω μία απάντηση με το θάρρος που απαιτείται όταν προσπίπτουμε σε μία δυσάρεστη αλήθεια.

Ένας λόγος που οι ανωτέρω πικρές αλήθειες δεν συζητούνται επισήμως είναι ότι οι αξιωματούχοι μας γνωρίζουν ότι η σύγχρονη Αμερική μπορεί μεν να μην έχει πλέον τη δυνατότητα να μας κάνει καλό, αλλ΄ ωστόσο διατηρεί την ικανότητα να κάνει κακό. Έτσι, σαν μικρή χώρα που είμαστε, πρέπει να επιδεικνύουμε μεγάλη προσοχή σε αυτά που λέμε και κάνουμε. Οι πολιτικοί και των δύο μεγάλων κομμάτων έχουν μάθει καλά αυτό το μάθημα και, προς τιμήν τους, το έχουν εφαρμόσει καλά στην πράξη. Οι χειρισμοί Σημίτη/ Παπανδρέου κατά την διάρκεια του πολέμου κατά της Σερβίας ήταν εξαιρετικά λεπτοί όπως είναι αξιοθαύμαστη η υπομονή που έχουν δείξει ο Πρωθυπουργός και η Υπουργός των Εξωτερικών προς την σύγχρονη Τουρκία που δεν ανταποδίδει πάντα τις δικές μας προς αυτήν καλές προθέσεις.

Εντούτοις, υπάρχει και ένας δεύτερος λόγος που η Αμερική μάς εκμεταλλεύεται τόσο εύκολα_ και πρόκειται για έναν λόγο ενδογενή για τον οποίον ευθυνόμαστε εμείς οι ίδιοι και για τον οποίο μάλλον θα πρέπει να ντρεπόμαστε.

Ας είμαστε ειλικρινείς με τον εαυτό μας. Στη χώρα μας ένα τμήμα της κυβερνητικής ελίτ και των δύο μεγάλων κομμάτων δεν μιλάει ανοιχτά για την αμερικανική συμπεριφορά απέναντι στη χώρα μας, όχι μόνον λόγω σύνεσης, την οποία ήδη επήνεσα, αλλά και επειδή υπάρχουν ακόμη πολλοί πολιτικοί που πιστεύουν ότι ο δρόμος προς την εξουσία διέρχεται μέσα από το... Πραιτώριο της διπλανής πόρτας! Τόλμησε να ενοχλήσεις τον τοπικό αμερικανό Πραίτορα και οι όποιες πιθανότητές σου για ανάρρηση στην εξουσία εξανεμίζονται μια και καλή!

Εάν δεν πιστεύεις σ΄ αυτή την τακτική ή είσαι ένας «παλαιάς κοπής» πατριώτης, όπως αισθάνομαι εγώ, τότε εξανίστασαι με μια τέτοια υποτακτική συμπεριφορά.

Όμως, το μεγάλο τμήμα των συμπολιτών μαςόχι μόνον των πολιτικών δυνάμεων του τόπου- δεν μπορεί να υιοθετήσει τη στάση που υποστηρίζω, διότι έχει μπροστά του να αντιμετωπίσει τον καθημερινό αγώνα επιβίωσης, γι΄αυτό και καταλαμβάνεται από αδιαφορία- αυτή την κατάρα στην οποία θα επιστρέψουμε αργότερα- παρά με όρεξη για μάχη.

Αμφότερες οι ως άνω αντιδράσεις ενέχουν κινδύνους διαφορετικού κάθε φορά είδους_ ωστόσο εκπηγάζουν από το ίδιο συναίσθημα: η Αμερική αντιμετωπίζεται ως ένα κράτος που αντιλαμβάνεται τη φιλία μόνον υπό την έννοια της υποτακτικότητας. Δεν ενδιαφέρονται για συμβουλές ή συζητήσεις ή για να δώσουν και να πάρουν_ ενδιαφέρονται μόνον για μία δουλική υποταγή. Εντούτοις, η Αμερική όλο και περισσότερο εξασθενεί και δεν έχει πλέον την πολυτέλεια να προσβάλλει ή να αγνοεί τους φίλους της.

Επομένως, το συμπέρασμά μου είναι μάλλον απλό (ή, σε κάθε περίπτωση, μπορεί να διατυπωθεί με απλό τρόπο): η αμερικανική προσπάθεια για πολιτική και οικονομική ηγεμονία τα τελευταία

δεκαπέντε περίπου χρόνια έχει αποδειχθεί τόσο ταραχώδης, ακραία και ανεξέλεγκτη- συνεπεία της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης και της απουσίας μιας αντίρροπης δύναμης- που τουλάχιστον γι΄ αυτόν τον λόγο εγώ χαίρομαι που μία νέα Ρω σία αναδύεται σιγά-σιγά σαν ένα αντίπαλο δέος. Μία Ρωσία με την οποία ελπίζω να ενισχύσουμε στο μέλλον τους δεσμούς μας, διατηρώντας όμως παράλληλα και εκείνους που μας συνδέουν με τους παλαιότερους συμμάχους μας.

Δεν μπορώ να αντισταθώ στον πειρασμό και να μην προσθέσω μία ακόμη γραμμή, προκειμένου να στηρίξω την εδώ και χρόνια ακλόνητη πεποίθησή μου για την ανάγκη να φέρουμε τη Ρωσία πιο κοντά στην Ευρώπη. Διακηρύττω την ανάγκη αυτή εδώ και πολύ καιρό, και γι΄αυτό έπρεπε να πληρώσω το τίμημα που επιφυλάσσεται σε οποιονδήποτε τολμά να υψώσει τη φωνή του απέναντι στην επικρατούσα αντίληψη. Παρ΄ όλα αυτά, σκεφτείτε ότι τον Σεπτέμβριο του 2008 ο Πρόεδρος Σαρκοζί μίλησε υπέρ της δημιουργίας εγγύτερων οικονομικών δεσμών μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρωσίας_ τον Οκτώβριο του ιδίου έτους το ίδιο ζήτησε και ο Πρωθυπουργός Μπερλουσκόνι, ενώ τον ίδιο μήνα ο λόρδος Μάντελσον, ευρισκόμενος στη Μόσχα, μίλησε για μία «νέα εποχή συνεργασίας» μεταξύ Βρετανίας και Ρωσίας, τέσσερις περίπου εβδομάδες αφότου ο Πρωθυπουργός του Γκόρντον Μπράουν είχε κατηγορηματικά αποκλείσει το ενδεχόμενο να έχει η Βρετανία «επιχειρηματικές παρτίδες με το Κρεμλίνο».

Είμαι δυσαρεστημένος που, ενώ αρχικώς έμοιαζα με μία vox clamantis in deserto (φωνή βοώντος εν τη ερήμω), τώρα όλοι κινούμαστε προς μία νέα κατεύθυνση ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής; Νιώθω δυστυχής που η δική μου φωνή είχε περάσει απαρατήρητη, ενώ οι υπουργικές ή πρωθυπουργικές δηλώσεις μπήκαν στα πρωτοσέλιδα των βρετανικών εφημερίδων; Ασφαλώς και όχι. Αντιθέτως χαίρομαι, επειδή η εξέλιξη αυτή δείχνει τη δύναμη της «ανεξάρτητης σκέψης»_ δείχνει πως η καινοτομία και η ανταμοιβή έρχονται συχνά μαζί, εάν είναι κανείς διατεθειμένος να βαδίσει ενάντια στο ρεύμα, και όχι να το ακολουθήσει τυφλά. Είναι ακριβώς αυτά τα συμπεράσματα που θα πρέπει να καταδεικνύουν σε μικρές χώρες, όπως η δική μας, ότι το μέλλον μπορεί να διαμορφωθεί με θάρρος και φαντασία και δεν καθορίζεται πάντοτε από το μέγεθος της χώρας.

γ. Ο πολιτικός λόγος και ο κίνδυνος της διάστασης μεταξύ λόγων και έργων

Οι πολιτικοί, όπως και οι δικηγόροι, βγάζουν τα προς το ζην χρησιμοποιώντας λέξεις_ αλλά η φήμη που τους συνοδεύει διαμορφώνεται από τις πράξεις τους. Ο Γκαίτε αιχμαλώτισε την ιδέα αυτή κατά τρόπο ιδεώδη, όταν έβαλε τον Φάουστ να αλλάξει τα λόγια του Ευαγγελίου και να διακηρύξει πανηγυρικά «am Anfang war die Tat», δηλαδή «εν αρχή ήν η Πράξη», και όχι ο Λόγος. Είναι κρίμα που οι περισσότεροι από τους Ευρωπαίους πολιτικούς που μίλησαν μετά την κρίση στη Γεωργία το καλοκαίρι του 2008 δεν συνειδητοποίησαν ότι συχνά στη διεθνή πολιτική τα λόγια όχι μόνον έχουν μικρή σημασία, αλλά μπορεί και να αποβούν επικίνδυνα, εάν αποκρύπτουν με φθηνό τρόπο μία πλήρη ανικανότητα για δράση ή αντίδραση.

Κατά συνέπεια, ο Βρετανός Πρωθυπουργός βιάστηκε να διακηρύξει ότι η στάση μας απέναντι στη Ρωσία θα έπρεπε να αλλάξει εκ βάθρων. Επίσης, το ομαλό πολιτικό κλίμα με τον Πούτιν δεν μπορούσε να επιστρέψει μέχρις ότου να επανακάμψει η Νότια Οσσετία στη γεωργιανή επιρροή. Ο Κουσνέρ είπε παρόμοια πράγματα, υπενθυμίζοντάς μας ότι υπήρξε κάποτε ένας απλός ιδεολόγος πράγμα που μπορούσε να κάνει όταν δεν είχε πολιτική δύναμη και ευθύνη. Τέλος, ο Πρόεδρος Μπους, ενεργώντας σαν πνευματικός ταγός του δυτικού κόσμου, μας πληροφόρησε ότι «οι σφαίρες επιρροής» δεν είναι πλέον στη μόδα.

Ότι αυτή η θεωρία δεν στηρίχθηκε ποτέ σε κάποια ιστορικά τεκμήρια, είναι κάτι που σαφώς και δεν περιμέναμε να γνωρίζει ο συνταξιοδοτηθείς πλέον αμερικανός Πρόεδρος. Εκείνο όμως που

πραγματικά δεν περιμέναμε είναι να αγνοεί το γεγονός ότι η ως άνω «άποψή» του έρχεται σε σύγκρουση με αυτό που έκανε ο ίδιος επί οκτώ συναπτά έτη στην Ανατολική Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή, επιχειρώντας να επεκτείνει την πολιτική και οικονομική ισχύ της χώρας του. Φυσικά κανείς δεν μπορεί να τον κατηγορήσει για την προσπάθειά του αυτή_ αλλ΄ ωστόσο μπορούμε να υπογραμμίσουμε την υποκρισία που κρύβεται πίσω από το δριμύ κατηγορώ κατά της Μόσχας και συγχρόνως να τον επικρίνουμε εντονώτατα για τον τρόπο με τον οποίο προσπάθησε να πραγματοποιήσει το όραμα του αμερικανικού επεκτατισμού.

Στο παρόν δοκίμιο δεν έχω σκοπό να αναμοχλεύσω τα ήδη γνωστά αυτά ζητήματα. Επιθυμώ μόνον να τονίσω πόσο εντυπωσιακά έχει πλέον αλλάξει η ρητορική των «ιεράκων» της πολιτικής και του τύπου, όπως είναι λ.χ. οι «Times» του Λονδίνου, που πάντοτε υιοθετούσαν μία σκληροπυρηνική, μιλιταριστική γραμμή για τη Μέση Ανατολή και μία ακόμη πιο σκληρή στάση απέναντι στη Ρωσία, ιδίως μετά τη στρατιωτική σύγκρουση που προκάλεσε η Γεωργία. Αρκεί να δει κανείς την πρόσφατη μεταστροφή στη ρητορική του Βρετανού Υπουργού Εξωτερικών, ο οποίος έχει πλέον ανακρούσει πρύμναν σε σχέση με τις προηγούμενες «θερμόαιμες» δηλώσεις του, όπως επίσης και άρθρα των «Times» με τίτλο «Ρεαλιστική στάση απέναντι στη Ρωσία», όπου μεταξύ άλλων υποστηρίζεται ότι «όσο ενοχλητική και αν είναι η πολιτική της Μόσχας, η διπλωματία μπορεί να επιτύχει τους στόχους της Δύσης». Μπροστά στην πυγμή του Πούτιν και την προφανή ευρωπαϊκή αδυναμία και οι «Times» «ανάγκα πείθονται»...(Βλέπε κύριον άρθρον της 4 Φεβρουαρίου 2009 και θαύμασε το μέγεθος της υποκρισίας της κάποτε έγκυρης εφημερίδας).

Πάντως, οι ανωτέρω, ενδεικτικώς αναφερόμενες, δηλώσεις ή τοποθετήσεις δεν αποκαθιστούν τη δικαιοσύνη στην κρίση της Νότιας Οσσετίας και φυσικά δεν φέρνουν στην επιφάνεια τα πραγματικά μαθήματα που πρέπει να εξαχθούν από την κρίση. Ωστόσο, δείχνουν τρεις κατευθύνσεις προς τις οποίες θα πρέπει να κινηθεί ο προβληματισμός μας. Πρώτον, οι πολιτικοί πρέπει να μάθουν να μιλούν λιγότερο και να δρουν περισσότερο_ και εάν δεν μπορούν να δράσουν, τότε πρέπει να μάθουν να μην ανοίγουν το στόμα τους! Καλύτερα να δεχθούν ότι έχασαν την τρέχουσα παρτίδα και να περιμένουν υπομονετικά για την επόμενη, παρά να μιλούν μόνον και μόνον επειδή τους αρέσει ο ήχος της φωνής τους...

Δεύτερον, εάν δεν τηρήσουν μία τέτοια προσεκτική στάση, τότε θα γελοιοποιηθούν. Γελοιοποιούμενοι όμως, θα ενισχύσουν ακόμη περισσότερο τον κυνισμό του κοινού απέναντι στον πολιτικό κόσμο.

Τρίτον, εάν διαπιστώνουμε τώρα μία μεταστροφή στην αντιμετώπιση της Ρωσίας, ας μη ξεχνάμε ότι τούτο οφείλεται σε δύο ισχυρές προσωπικότητες: στον Βλάντιμιρ Πούτιν και τον Μπαράκ Ομπάμα. Για όσους έχουν κάποια κλίση προς τη φιλοσοφία και την ιστορία, το παλαιό ερώτημα αναφορικά με το πώς γράφεται η ιστορία- από τα πρόσωπα ή τα γεγονότα- επανέρχεται πλέον δυναμικά στο προσκήνιο προς περαιτέρω αναθεώρηση. Για μένα, ωστόσο, τα μέχρι στιγμής στοιχεία δείχνουν ότι η ιστορία γράφεται κυρίως από τα πρόσωπα. Οι κακοί ηγέτες, όπως ο Μπους, μπορούν να προκαλέσουν παγκόσμια αστάθεια, οδηγώντας τον κόσμο σε επικίνδυνες ατραπούς_ αντιθέτως, εμπνευσμένοι ηγέτες, όπως ο Ομπάμα, μπορούν να μας προσφέρουν μία αχτίδα ελπίδας_ και τέλος, σκληροί ηγέτες, όπως ο Πούτιν, αναδεικνύουν τον μαγνητισμό και την αποφασιστικότητα που χαρακτηρίζουν άτομα με υψηλή αυτοπεποίθηση.

2. Απογοητεύσεις

α. Οι αντιφάσεις οδηγούν σε απογοητεύσεις, ακόμη δε και σε βαθύτατη αποστροφή Στην προηγούμενη παράγραφο υπογραμμίσαμε κάποιες ενοχλητικές μεταστροφές, αντιφάσεις και παλινδρομήσεις στον τομέα της διεθνούς πολιτικής. Αλλά τέτοιες μεταστροφές και αντιφάσεις

διαταράσσουν ακόμη περισσότερο την ανθρώπινη ψυχή, όταν εγγίζουν άμεσα τον πολίτη και εκδηλώνονται, την κυβέρνησή του, το δικαστικό του σύστημα και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ακόμη και από την Εκκλησία του.

Επισημάναμε ήδη γιατί οι αντιφάσεις είναι αποσταθεροποιητικές. Το ανθρώπινο μυαλό έλκεται από έναν συγκεκριμένο βαθμό λογικής, όπως εν γένει η συμμετρία έλκει το ανθρώπινο μάτι. Εάν υπάρχουν πολλές και χτυπητές αντιφάσεις, το μυαλό επιθυμεί να τις κατανοήσει, να τις εξηγήσει και, ει δυνατόν, να τις συμβιβάσει. Η απογοήτευση ξεκινάει, όταν οι αντιφάσεις αυτές δεν μπορούν να εξηγηθούν και, έτσι, το μυαλό πλέον απλώς παραδίδεται. Αυτό συμβαίνει ιδίως όταν ο εξωτερικός κόσμος αρχίζει να επηρεάζει άμεσα το άτομο στα σχέδια και τα όνειρά του. Άλλος ένας λόγος που το νεανικό μυαλό υπερασπίζεται τον εαυτό του κλείνοντας τα μάτια στην πραγματικότητα. Αλλά αυτή δεν είναι η απάντηση_ είναι σαν να σπας το θερμόμετρο, για να μη μετρήσεις τη θερμοκρασία σου. Ακόμη περισσότερο διαβρωτική για το υγιές και φιλόδοξο νεανικό μυαλό είναι η σταδιακή συνειδητοποίηση ότι: α) οι υποσχέσεις που δίνουμε στους νέους για το μέλλον τους δεν μπορούν να εκπληρωθούν_ β) το σύστημα της αγοράς, για το οποίο τους λέμε ότι παρέχει ελευθερία και δυνατότητα προσωπικής επιλογής και προόδου, είναι- αν μείνει ανεξέλεγκτο- εξαιρετικά άδικο_ και γ) η διαφθορά, πραγματική ή εικαζόμενη, σταδιακώς κυριαρχεί και, ακόμη χειρότερα, αγγίζει ακόμη και θεσμούς με μακρά παράδοση και κοινωνική ακτινοβολία, όπως η Εκκλησία. Τότε είναι που έρχονται και προστίθενται η παιδεία, η γενικότερη οικονομική και πολιτική κατάσταση, οι οποίες όλες μαζί μπορούν να οδηγήσουν στην επόμενη φάση της παρακμής και να ολοκληρώσουν τις καταστροφικές συνέπειες των αντιφάσεων της ζωής. Πρέπει να εξετάσουμε όμως τώρα εγγύτερα τις τρεις αυτές πηγές απογοήτευσης.

β. Το εκπαιδευτικό σύστημα

Η παιδεία και ο πολιτισμός, ή η έλλειψή τους, έχουν σημασία σε όλες τις φάσεις της ζωής μας. Εάν λείπουν στους ηγέτες μας- μαζί με την εμπειρία- τότε επηρεάζεται η πορεία ενός τόπου και του μέλλοντός του. Η ρεπουμπλικανή υποψήφια Αντιπρόεδρος στις πρόσφατες αμερικανικές εκλογές έδειξε σε όλους μας, ακόμη και στους πιο αφελείς, πόσο επικίνδυνο είναι να έχει κανείς τέτοια πρόσωπα επικεφαλής οποιουδήποτε οργανισμού, προεχόντως δε ενός κράτους.

Αλήθεια, τί κατάπτωση έχει σημειωθεί από την εποχή που ο Πλάτων διεκήρυττε ότι οι βασιλείς πρέπει να είναι φιλόσοφοι ή, αντιστρόφως, οι φιλόσοφοι βασιλείς. Το φαινόμενο Σάρα Πέιλιν δεν ήταν μόνον μία τραγική πολιτική επιλογή_ ήταν και ένα βαθύτατα ανησυχητικό δείγμα ανωριμότητας ενός λαού που φιλοδοξεί να ηγηθεί ολόκληρου του κόσμου. Στα εξήντα πέντε χρόνια του βίου μου ουδέποτε είδα μία τέτοια πτώση στην πολιτική κρίση ενός ηγετικού λαού.

Όσο ελκυστικό και εάν είναι να στοχασθεί κανείς πάνω στην πτώση του επιπέδου και των προσδοκιών, δεν ανήκει στο πλαίσιο αυτού ή του παρόντος δοκιμίου. Έτσι, αντ΄ αυτού θα πρέπει να αντικρίσω εδώ την παιδεία από την οπτική γωνία των νέων και της αποστασιοποίησής τους από τη δημόσια ζωή. Γι΄αυτό και θα πρέπει να στρέψουμε όλοι τη ματιά μας προς επιλεγμένα θέματα, όπως, επί παραδείγματι, το πώς επηρεάζει η αποστασιοποίηση αυτή τους νέους στις επιλογές, τις προσδοκίες τους και την ικανότητά τους να επιτύχουν στη ζωή, καθώς επίσης και το ερώτημα ποιός ευθύνεται εάν δεν επιτευχθούν τελικώς οι στόχοι του νέου ανθρώπου.

Τόσο στην Αγγλία όσο και στην Ελλάδα, η παιδεία στις ημέρες μας υπόκειται σε διαφόρων ειδών πιέσεις, οι οποίες με τη σειρά τους προκαλούν εντάσεις στην κυβέρνηση, τους δασκάλους και φυσικά τους μαθητές/σπουδαστές.

Τη σημαντικότερη ένταση γεννά η εναγώνια προσπάθεια για τη μεγιστοποίηση του αριθμού των

νέων ανθρώπων που φθάνουν στην ανώτερη εκπαίδευση, με την παράλληλη φροντίδα να μη θυσιασθεί η ποιότητα των παρεχομένων σπουδών. Το μεγάλο πρόβλημα εντοπίζεται εδώ στη σύγκρουση μεταξύ ποσότητας και ποιότητας. Το πρόβλημα ήταν ανέκαθεν δυσεπίλυτο, ενώ οι εκπτώσεις σε ποιότητα, νωρίτερα ή αργότερα, φανερώνουν το τίμημά τους. Διότι ένα πτυχίο, που δίδεται απλώς και μόνον για να επιτευχθεί μία φαινομενική πρόοδος ή άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης, μπορεί να αποδειχθεί άχρηστο, όταν ο κάτοχός του τελικώς διαπιστώσει ότι παραμένει άνεργος ή χαμηλότατα αμειβόμενος. Κατά συνέπεια, τόσο οι ίδιοι οι σπουδαστές όσο και το κράτος έχουν προφανές συμφέρον να κρατηθεί το επίπεδο υψηλά. Αλλά επιτρέψτε μου τώρα να επανέλθω στο γενικότερο θέμα του παρόντος κεφαλαίου και να επιχειρήσω να απαριθμήσω κάποιες ιδέες-κλειδιά αναφορικά με το εκπαιδευτικό σύστημα, τις οποίες θεωρώ άξιες περαιτέρω προβληματισμού.

Εν πρώτοις, η σύγχρονη εκπαίδευση καθίσταται πλέον ολοένα και ακριβότερη. Αυτό σημαίνει κατ΄ εμέ ότι το κράτος θα πρέπει πλέον να αποδεχθεί τη στήριξη του ιδιωτικού τομέα. Ωστόσο, τούτο δεν σημαίνει τη σύσταση ιδιωτικών ιδρυμάτων ανωτάτης εκπαίδευσης. Ασφαλώς και λειτουργούν τέτοια ιδρύματα στις ΗΠΑ_ αλλά έχουν μία διαφορετική προϊστορία και επίσης μία μακρά παράδοση συγκέντρωσης πόρων, η οποία και επέτρεψε τη μακρόχρονη λειτουργία τους. Περαιτέρω, εκεί σε καθένα ίδρυμα που παρέχει εκπαίδευση υψηλής ποιότητας αντιστοιχούν άλλα εκατό που ουδεμία σχέση έχουν με τις έννοιες της παιδείας και του πολιτισμού...

Στην Ελλάδα, η οποία στερείται μιας τέτοιας παράδοσης και όπου δεν υφίστανται- εξ όσων γνωρίζω- σαφείς εγγυήσεις και αυστηροί ποιοτικοί έλεγχοι (που να εξασφαλίζουν πράγματι υψηλό επίπεδο ποιότητας τόσο στο περιεχόμενο της διδασκαλίας όσο και στον τρόπο της μετέπειτα πιστοποίησης των γνώσεων που αποκτώνται), η δημιουργία τέτοιων ιδρυμάτων θα ήταν ένα λάθος. Από την άλλη όμως πλευρά, το να ενθαρρύνει το κράτος ιδιώτες, διαμέσου κυρίως φοροελαφρύνσεων, να δώσουν χρήματα στα υφιστάμενα δημόσια πανεπιστήμια, προκειμένου αυτά να ενισχύσουν τα εκπαιδευτικά τους προγράμματα και να εμπλουτίσουν τις υπηρεσίες τους, είναι κάτι διαφορετικό και επιθυμητό, που δυστυχώς έχει ήδη καθυστερήσει αρκετά να πραγματοποιηθεί. Νομίζω μάλιστα ότι μπορεί κανείς να βρει παραδείγματα τέτοιων εποικοδομητικών συνεργατικών πρωτοβουλιών σε αρκετές ελληνικές πανεπιστημιακές σχολές, οι οποίες έχουν επωφεληθεί από τη στήριξη του ιδιωτικού τομέα_ το να αντιτάσσεται κανείς σε τέτοιες πρωτοβουλίες με το επιχείρημα ότι μεταβάλλουν ή αλλοιώνουν τον «πραγματικό χαρακτήρα» του πανεπιστημίου ως ενός ελεύθερα λειτουργούντος ιδρύματος, σημαίνει ότι αγνοεί την πολύτιμη σχετική εμπειρία που προέρχεται από άλλες χώρες, συμπεριλαμβανομένης, μεταξύ άλλων, της Αγγλίας.

Δεύτερον και εξίσου σημαντικό, θα πρέπει να προσέξουμε τί εννοούμε όταν λέμε ανώτατη εκπαίδευση και να διασφαλίσουμε ότι παράγουμε νέους ανθρώπους με τα προσόντα εκείνα που χρειάζεται το κράτος και για τα οποία επίσης είναι διατεθειμένη να πληρώσει η κοινωνία. Επιτρέψτε μου να σας μεταφέρω μία μάλλον πρόχειρη εκτίμηση του προβλήματος, όπως εγώ τουλάχιστον βλέπω τα πράγματα- πιθανόν εσφαλμένα- από τη σκοπιά του εξωτερικού παρατηρητή.

Δεν είναι εύκολο να υπολογίσει κανείς πόσοι γίνονται δεκτοί στα ελληνικά πανεπιστήμια κάθε χρόνο για να σπουδάσουν θεολογία, δεδομένου ότι διάφορα πανεπιστήμια προσφέρουν σχετικές σπουδές υπό τους τίτλους «Θεολογία» και «Κοινωνική Θεολογία». Μόνον υπό τον πρώτο τίτλο, το 2006 η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη δέχθηκαν 530 φοιτητές. Εάν σε αυτούς προσθέσουμε και αυτούς που έγιναν δεκτοί στην «Κοινωνική Θεολογία», τότε πρέπει να συνυπολογίσουμε άλλους 510 φοιτητές, φθάνοντας συνολικά τους 1040.

Στο ίδιο έτος υπολόγισα ότι 1290 φοιτητές εισήχθησαν στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και τη Θράκη, για να σπουδάσουν νομικά. Ο αριθμός αυτός μού φαίνεται υψηλός, ιδίως εάν

συνειδητοποιήσει κανείς ότι ήδη υπάρχουν στην Ελλάδα πά νω από 30.000 ενεργοί δικηγόροι (από τους οποίους 13.000 περίπου δραστηριοποιούνται μόνον στην Αθήνα): υποψιάζομαι ότι πολλοί εξ αυτών θα δυσκολεύονται να ζήσουν σε ένα αξιοπρεπές επίπεδο. Εάν στρέψουμε όμως την προσοχή μας στο πεδίο των οικονομικών, θα εκπλαγούμε ακόμη περισσότερο: το αντικείμενο διδάσκεται σε 11 από τα 23 πανεπιστήμιά μας, ενώ ο συνολικός αριθμός των κατ΄ έτος- επισήμως- εισαγομένων φοιτητών υπερβαίνει τους 2.200. Αναγνωρίζω βεβαίως ότι είμαστε ένα έθνος με έντονο επιχειρηματικό πνεύμα_ αλλά έχουμε πραγματικά τη δυνατότητα να απορροφούμε κατ΄ έτος τόσους πολλούς οικονομολόγους ή απλώς φουσκώνουμε τις φιλοδοξίες νέων ανθρώπων, που είναι όμως εκ προοιμίου καταδικασμένοι να απογοητευθούν από αυτό που θα βρουν τελικώς στην αγορά;

Και τί να πει κανείς για εκείνους που επιθυμούν να γίνουν καθηγητές στη μέση εκπαίδευση, με αντικείμενο διδασκαλίας τις ανθρωπιστικές επιστήμες, και εντάσσονται στην κατηγορία των επονομαζομένων «Φιλοσοφικών Σχολών»; Ειλικρινά δυσκολεύομαι να υπολογίσω τον ακριβή αριθμό τους, δεδομένου ότι πολλά πανεπιστήμια έχουν τμήματα που εξειδικεύονται σε παραλλαγές του ιδίου κυρίου θέματος. Και πάλι όμως, οι συνολικοί αριθμοί μού φαίνονται πολύ υψηλότεροι από αυτούς που μπορεί να απορροφήσει η αγορά.

Αν μια τέτοια φιλοσοφία διέπει λοιπόν την δημιουργία θέσεων και τμημάτων στα Πανεπιστήμια τότε δεν είναι- για μένα τουλάχιστον- απορίας άξια η ακόλουθη δήλωση μιας φοιτήτριας του Πανεπιστημίου Αιγαίου που δήλωσε στα «Νέα» της 23 Δεκεμβρίου 2008 ότι «Τελείωσα το Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου και μόνο μία από τις έντεκα δουλειές που έκανα είχε κάποια σχέση με το αντικείμενο των σπουδών μου. Δεν υπάρχει προοπτική για εμένα και τους συναδέλφους μου.» Η καρδιά μου πονάει για την ατυχή ή ατυχήσασα φοιτήτρια αλλά, ταυτοχρόνως, το μυαλό μου θέτει και μερικά ερωτήματα: Τι προσόντα δίδει το δίπλωμα του τμήματος Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας; Η αγορά χρειάζεται τέτοιες ειδικότητες; Συνεβούλευσε κανείς την εν λόγω φοιτήτρια για τις προοπτικές που μπορούσε να της παράσχει ένα τέτοιο δίπλωμα; Κοντολογίς, φταίει αυτή που δεν βρίσκει δουλειά, ή το κράτος που δημιουργεί πολλά πανεπιστήμια, αμφιβόλου αξίας τμήματα, και ακόμη πιο υποτιμημένα διπλώματα; Ή μήπως τα δημιουργούν οι κατά καιρούς κυβερνήσεις για να πάρουν μερικές ακόμη ψήφους, αυτή την φορά στην Μυτιλήνη;

Σε αυτά τα ερωτήματα εγώ απάντηση δεν μπορώ να δώσω. Έχω όμως υποχρέωση τις ερωτήσεις να τις θέσω και να καλέσω άλλους να τις σκεφθούν με υπευθυνότητα, ιδίως μια και η περί ης ο λόγος φοιτήτρια μάς λέγει ότι γι΄ αυτήν και τους συναδέλφους της «Δεν υπάρχει [καν] προοπτική.» Δυστυχώς αυτό το δυσάρεστο συμπέρασμα επιβεβαιώνει ο Καθηγητής Νέστωρ Κουράκης στο εμβριθές έργο του Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων (2004) όπου μας πληροφορεί ότι ένας στους πέντε πτυχιούχους ανωτέρων σχολών παραμένει άνεργος «με έξαρση μάλιστα της ανεργίας στους θεολόγους, ιστορικούς, κοινωνιολόγους και φιλολόγους». Ακόμη πιο θλιβερή είναι η διαπίστωση του ότι στην Ελλάδα «ένας στους τρεις αποφοίτους ανωτάτων σχολών απασχολείται σε εργασίες σχετικές με τις σπουδές του»- οδυνηρή επιβεβαίωση των φόβων και της απελπισίας της αντωτέρω μνημονευθείσης πτυχιούχου του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Αυτή η πρόχειρη έρευνα μάς οδηγεί όμως και σε μία άλλη συναφή παρατήρηση: η ανώτατη εκπαίδευση δεν θα πρέπει να περιορίζεται στο να παράγει δικηγόρους, οικονομολόγους, κοινωνιολόγους ή φιλοσόφους. Θα πρέπει επίσης να περιλαμβάνει και μία σειρά κατευθύνσεων τεχνικής εκπαίδευσης υψηλού επιπέδου, που να μπορεί μετέπειτα να ανταμειφθεί στην πράξη και η οποία θα απευθύνεται σε λιγότερο θεωρητικά μυαλά, χωρίς όμως να τα κάνει να αισθάνονται υποδεέστερα από τα υπόλοιπα.

Σχετικό με το ζήτημα της ορθολογικής κατανομής των ανθρώπινων πόρων είναι και το ερώτημα εάν χρειάζεται κάθε νεοϊδρυόμενο πανεπιστήμιο να διαθέτει όλες τις πιθανές σχολές. Και πάλι, μία θεολογική σχολή, λ.χ. στην Πάτμο, ή δύο αρχαιολογικές σχολές, λ.χ. στην Αθήνα ή τη Θεσσαλονίκη ή το Ηράκλειο, μπορεί να αρκούν, σε εκπαιδευτικό και πραγματικό επίπεδο, αντί των έξι που νομίζω ότι έχουμε αυτή τη στιγμή (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Ιωάννινα, Κρήτη, Θεσσαλία και Πελοπόννησο), οι οποίες και δέχονται κάθε χρόνο πάνω από χίλιους φοιτητές. Και εκ νέου διερωτώμαι (μολονότι η απάντηση μπορεί να είναι προφανής για τους περισσότερους που ζουν στην Ελλάδα): πού θα βρουν όλοι αυτοί οι άνθρωποι επικερδή απασχόληση;

Υποψιάζομαι ότι το κύριο κίνητρο για τη δημιουργία πανεπιστημίων με πολλαπλές σχολές, σε όσο περισσότερα γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας γίνεται, μάλλον οφείλεται στην τοπική υπερηφάνεια, καθώς επίσης και στην πολιτική εκτίμηση ότι η ίδρυση ενός «ολοκληρωμένου» νέου πανεπιστημίου θα οδηγήσει στην αναζωογόννηση μιας τοπικής κοινωνίας. Αυτό μπορεί όντως να είναι αλήθεια, μολονότι δεν θα απέδιδα μεγαλύτερη σημασία στον παράγοντα αυτό. Αλλά σε αμιγώς εκπαιδευτικούς όρους η πολιτική αυτή εγείρει σοβαρά ερωτήματα, σχετιζόμενα κυρίως με τη χρη ματοδότηση, όπως επίσης και με τη δυνατότητα (ή αδυναμία) να διορισθούν ταχύτατα στις σχετικές θέσεις ακαδημαϊκοί δάσκαλοι πρώτης τάξεως, οι οποίοι θα πρέπει συγχρόνως να εξοπλισθούν με τα κατάλληλα «εργαλεία» για να μπορέσουν να εκπληρώσουν την αποστολή τους, όπως είναι υπολογιστές, βιβλιοθήκες, εργαστήρια κλπ. Έπειτα, προστίθεται εδώ και το περαιτέρω πρόβλημα, που ήδη υπαινίχθηκα, αναφορικά με τη δυνατότητα απασχόλησης ενός απεριόριστου αριθμού αποφοίτων, που θα εξέρχονται από τα νέα ιδρύματα. Η αγορά εργασίας γνωρίζει, ακόμη και εάν εμείς προσποιούμαστε ότι το αγνοούμε, ποιά είναι τα καλά ιδρύματα και, συναφώς, ποιά θα παράξουν στο μέλλον τους καλύτερους εργαζόμενους.

Εάν δεν αντιμετωπίσουμε ορθολογικά αυτές τις παθογένειες, θα συνεχίσουμε να βλέπουμε το φαινόμενο της «γενιάς των 700 ευρώ»_ και προσωπικά θεωρώ το φαινόμενο αυτό εθνική ντροπή. Στην παιδεία οι σωστές αποφάσεις συνδέονται με ορθολογικές επιλογές, και όχι με επιλογές που υπαγορεύονται από πολιτικές σκοπιμότητες ή πιέσεις ασκούμενες από διαδηλωτές.

Θα αποφασίσει κανείς να ακολουθήσει τις καλόπιστες ανησυχίες μου; Νομίζω πως όχι, τουλάχιστον μέχρι να επέλθει μία πραγματικά σοβαρή κοινωνική αναταραχή, η οποία και θα μεταβάλει τη νοοτροπία της πολιτικής μας ελίτ, έτσι ώστε να μην αποφασίζει πλέον με βάση το στενό μικροπολιτικό συμφέρον. Μέχρι τότε, όμως, κρίμα για τους νέους μας.

Θα επανέλθω στα προβλήματα της παιδείας αργότερα στην ομιλία μου για να τονίσω μια τρίτη και σημαντική ανάγκη, την ανάγκη διακομματικής συμφωνίας πάνω σε μερικά θέματα-κλειδιά όπου η σύγχρονη παιδεία πρέπει να χειραφετηθεί από καθαρά κομματικούς υπολογισμούς.

γ. Η κρίση του σύγχρονου καπιταλισμού

Όταν κατέρρευσε το τείχος του Βερολίνου το 1989, όσοι από τη γενιά μου πίστευαν ότι ο κομμουνισμός ήταν μία οικονομική αποτυχία ένιωσαν επιτέλους δικαιωμένοι. Τον Σεπτέμβριο του 2008, όταν η αμερικανική εκδοχή του καπιταλισμού απεδείχθη επικίνδυνα ελλιπής, είχε έρθει πλέον ο καιρός για να συνειδητοποιήσουμε ότι χρειαζόταν μία περισσότερο ελεγχόμενη εκδοχή της οικονομίας της αγοράς.

Ήταν η φιλοσοφία εκείνων που συνέβαλαν στη δημιουργία του πρώτου φαινομένου- Ρήγκαν, Θάτσερ, Φρήντμαν και Χάγιεκ- το οποίο έθεσε κατ΄ ουσίαν τα θεμέλια για την παραγωγή του δεύτερου. Η ανεξέλεγκτη όμως αύξηση του καπιταλισμού χαρακτηριζόταν από τρία μοιραία ελαττώματα.

Πρώτον, η αύξηση των επιχειρήσεων σε μέγεθος και περιουσία σήμαινε ότι η ιδιοκτησία και η διαχείριση του πλούτου διαχωρίσθηκαν. Αυτό είχε ως περαιτέρω συνέπεια εκείνοι που διοικούσαν τις επιχειρήσεις να μπορούν να αναλαμβάνουν μεγάλους κινδύνους, με ξένα όμως χρήματα. Διότι, εάν επετύγχαναν τους στόχους τους κέρδιζαν εκατομμύρια, ενώ εάν απετύγχαναν, άλλοι έχαναν τα λεφτά τους, όχι όμως οι ίδιοι.

Τη δυνατότητα αυτή, όμως, τους την είχε δώσει η βασική επωδός των καθεστώτων Ρήγκαν και Θάτσερ, ότι δηλαδή οι αγορές αυτορρυθμίζονται. Η περιφρόνηση μάλιστα του Ρήγκαν για το κράτος αποτυπωνόταν παραστατικά στον αφορισμό του «το κράτος δεν αποτελεί ποτέ τη λύση, αλλά πάντοτε το πρόβλημα».

Περαιτέρω, υπήρχε και μία άλλη βασική επωδός: η περικοπή των φόρων θα μπορούσε να αυτοχρηματοδοτηθεί.

Τώρα όμως οι παντοδύναμοι κατακρημνίσθηκαν! Διερωτώμαι τί θα έλεγε ο Ρήγκαν τώρα που ο συγγενέστερος στην ιδεολογία διάδοχός του, ο Πρόεδρος Μπους, αναγκάσθηκε κατ΄ ουσίαν να εθνικοποιήσει τρία από τα μεγαλύτερα (όχι μόνον στην Αμερική, αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο) χρηματοπιστωτικά ιδρύματα (τη Fanny May, τη Freddie Mac και την AIG) με κόστος περί τα 300 δισεκατομμύρια δολάρια, ενώ παράλληλα έθεσε σε ετοιμότητα ένα περαιτέρω ποσόν των 250 δισεκατομμυρίων δολαρίων για να εθνικοποιήσειεν μέρει- τις εννέα μεγαλύτερες τράπεζες της χώρας του. Και το τέλος δεν έφτασε ακόμη, μια και η Αμερική του Ομπάμα ετοιμάζεται να διαθέσει άλλα 800 δισεκατομμύρια δολάρια, για να σώσει πλέον ό,τι μπορεί.

Ο αγγλικός τύπος της 13ης Οκτωβρίου του 2008 χρησιμοποίησε όρους «αποκαλύψεως», για να περιγράψει ένα οικονομικό σύστημα που γεννήθηκε και πέθανε ως αποτέλεσμα δύο λέξεων: αχαλίνωτη απληστία. Πώς μπόρεσε μία τέτοια κατάρρευση να επέλθει μέσα σε τριάντα μόλις χρόνια; Είμαι έτοιμος να προσφέρω εδώ δύο γενικές εξηγήσεις, με επίγνωση όμως ότι αμφότερες απαιτούν περαιτέρω εμβάθυνση.

Εν πρώτοις, οι παραδοσιακοί διορθωτικοί μηχανισμοί της αγοράς, που λειτουργούν στις αξιοπρεπείς κοινωνίες, τόσο οι ηθικοί όσο και οι νομικοί, υποχώρησαν σημαντικά από τη δεκαετία του 1980 και μετά. Σχεδόν οτιδήποτε προκαλούσε επιτυχία ήταν αποδεκτό, ακόμη και αξιοθαύμαστο. Εν ολίγοις, τα περίφημα «reagonomics» και ο θατσερισμός οδήγησαν στην πλήρη διάβρωση των μηχανισμών αυτών.

Κατά δεύτερο λόγο, εκείνο που επίσης άλλαξε ήταν τα μέσα με τα οποία η τάση του ανθρώπου να εξαπατά μπορούσε να εξωτερικευθεί. Αυτή η λατρεία της απληστίας και η αλλαγή νοοτροπίας που αυτή επέφερε, οδήγησαν σε περισσότερη κερδοσκοπία, σε ανάληψη μεγαλύτερων κινδύνων και εν τέλει σε μεγαλύτερο τυχοδιωκτισμό. Νέα οικονομικά προϊόντα σχεδιάσθηκαν για να αποπλανούν τους επενδυτές, νέες πρακτικές διείσδυσαν στην αγορά, οι οποίες απέβλεπαν στην εξόντωση υγιών οικονομικών οργανισμών, διαδίδοντας ψευδείς φήμες για τη βιωσιμότητά τους. Η σύγχρονη ηλεκτρονική τεχνολογία διευκόλυνε τη διόγκωση των κερδοσκοπικών δραστηριοτήτων_ και τα πραγματικά χυδαία μπόνους οδήγησαν τελικώς τους υπερφιλόδοξους «ντήλερς» ή τα αλαζονικά διευθυντικά στελέχη να στοιχηματίζουν με τα λεφτά των άλλων.

Και όταν μιλάω για «χυδαία» μπόνους, το εννοώ απολύτως, δεδομένου ότι, αν και οι περισσότεροι συμπολίτες ίσως το αγνοούν, το συνολικό ποσόν των μπόνους που διανεμήθηκαν το 2007 από τις πέντε πρώτες αμερικανικές επενδυτικές τράπεζες, τρεις από τις οποίες έχουν πλέον πτωχεύσει ή εξαγορασθεί, ανέρχονται στο ποσόν των 36 δισεκατομμυρίων δολαρίων! Ο προσφάτως

συνταξιοδοτηθείς διευθυντής της «Royal Bank of Scotland» μας προσφέρει ένα ακόμη χυδαίο παράδειγμα: οι απολαβές του για το 2008 ανήλθαν σε 4,2 εκατομμύρια λίρες, συμπεριλαμβανομένου και ενός μπόνους 2,8 εκατομμυρίων, κι αυτό σε μία χρονική στιγμή όπου η τιμή της μετοχής της τραπέζης του έπεσε από τις 5,6 στις 0,75 λίρες.

Και για να τελειώσω με το θέμα των μπόνους, πόσοι άραγε αναγνώστες αυτού του κειμένου γνωρίζουν ότι, από οικονομική άποψη, το 2008 ήταν η χειρότερη χρονιά που γνώρισε η Αμερική την τελευταία εικοσιπενταετία και ότι, εντούτοις, την περίοδο αυτήν, διανεμήθηκαν μόνο στην Αμερική 16 δισεκατομμύρια δολάρια σε μπόνους;

Η χυδαία αυτή διασύνδεση μεταξύ αμοιβής και αποτυχίας όχι μόνον ενθάρρυνε την απληστία και την ανάληψη κινδύνων, αλλά πολύ περισσότερο συνδυάσθηκε με την ευθέως αντικοινωνική πρακτική πολλών επενδυτικών κεφαλαίων (hedge funds) και τραπεζών να συμπιέζουν τις μετοχές των άλλων. Η πρακτική αυτή συνίστατο, όπως ήδη επεσήμανα, στην εσκεμμένη καταστροφή υγιών οικονομικών οργανισμών με τη διάδοση ψευδών φημών για μία επικείμενη- τάχα- κατάρρευσή τους. Το αποτέλεσμα; Η αξία των μετοχών του «ανταγωνιστικού» οργανισμού έπεφτε και έτσι άνοιγε ο δρόμος για να αγοράσει κανείς τις μετοχές του σε τιμή πολύ χαμηλότερη της πραγματικής τους αξίας και μετά να τις πωλήσει με σημαντικό κέρδος. Η πρόσφατη απαγόρευση της πρακτικής αυτής στο Λονδίνο δεν πρόκειται να μακροημερεύσει. Όταν περάσει η παρούσα κρίση, η ανθρώπινη επινοητικότητα θα ανακαλύψει νέους τρόπους παραπλάνησης και ενθυλάκωσης κερδών, στο πλαίσιο μιας κουλτούρας που θαυμάζει και τα δύο, εκτός βεβαίως εάν θεσπισθούν κάποιοι περιορισμοί, ήτοι επέλθει κάποιας μορφής «ρύθμιση».

Οι συνέπειες της πρόσφατης κρίσης δεν χρειάζεται να αναλυθούν με λεπτομέρειες_ αρκεί να δει κανείς πόσες χιλιάδες αθώων εργαζομένων, χαμηλού και μέσου επιπέδου, έχασαν το φθινόπωρο του 2008 τις δουλειές τους, τις αποταμιεύσεις τους, τις συντάξεις τους, όπως επίσης και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψή τους. Οι κρατικές τράπεζες παρείχαν τεράστιες οικονομικές εγγυήσεις (τις οποίες στην πραγματικότητα δεν μπορούν οι ίδιες να αντέξουν, και γι΄αυτό θα πρέπει να προσφύγουν σε σχετικό δανεισμό), προκειμένου να αποφευχθούν ακόμη πιο ολέθριες συνέπειες για την υπόλοιπη οικονομία και την κοινωνία.

Κατά την άποψή μου, η υστεροφημία των Ρήγκαν, Θάτσερ, Φρήντμαν και Χάγιεκ θα πρέπει οπωσδήποτε να επανεκτιμηθεί επί τα χείρω. Λίγοι, εκτός από τους έχοντες ίδιον συμφέρον, μπορούν να αμφιβάλλουν ότι τα παραπάνω πρόσωπα αξίζουν πράγματι μία τέτοια επαναξιολόγηση. Ωστόσο, το πρόβλημα είναι ότι οι τράπεζές μας, τα υπουργεία οικονομίας μας και οι επιχειρήσεις μας εξακολουθούν να διευθύνονται από μία ολόκληρη γενιά νέων επιχειρηματιών, καθηγητών οικονομικών και υπουργών που μεγάλωσαν μέσα στο απόγειο των Ρήγκαν και Θάτσερ. Και θα πρέπει να είναι προικισμένοι με υπερφυσικές δυνατότητες, για να μπορέσουν να αντιληφθούν ότι όσα έμαθαν νωρίτερα στη ζωή τους θα πρέπει πλέον να αναθεωρηθούν.

Οι δημόσιοι αξιωματούχοι, πάντως, σπανίως διακρίνονται για τις υπεράνθρωπες ιδιότητές τους. Αντιθέτως, είναι άνθρωποι, κάτι που απλούστατα σημαίνει ότι κάνουν και λάθη_ δυστυχώς όμως η ιδιότητά τους αυτή στον χώρο της πολιτικής μπορεί να αποδειχθεί πολύ επώδυνη για όλους εμάς που υφιστάμεθα τις συνέπειες των σφαλμάτων τους.

δ. Το στίγμα της διαφθοράς

Πριν από λίγο καιρό διενήργησα μία μικρή έρευνα συγκρίνοντας κατηγορίες, ανακρίσεις και καταδίκες λόγω πολιτικής διαφθοράς στον ευρωπαϊκό χώρο. Η χώρα μας ήρθε πρώτη στον κατάλογο αυτό, ενώ η Γαλλία δεύτερη_ μόνον η Αμερική επί της περιόδου Κλίντον φαινόταν να

εξασφαλίζει μία υψηλότερη θέση.

Βεβαίως, είμαι από τους πρώτους που θα παραδεχθώ ότι η έρευνά μου δεν ήταν αυστηρώς επιστημονική. Ούτε θα έπρεπε ένας νομικός να βασίζεται σε απλές κατηγορίες που απευθύνονται εναντίον ενός προσώπου ή οργανισμού- η έμφαση θα πρέπει να δίδεται μόνον σε καταδίκες, δεδο μένου ότι στον χώρο του δικαίου ισχύει το τεκμήριο της αθωότητος.

Ωστόσο, κατά την άποψή μου και, όπως διαισθάνομαι αρκετών άλλων, ο αριθμός των ερευνών, των ατελείωτων ή διακοπτόμενων ανακρίσεων, των παραιτήσεων εισαγγελικών λειτουργών, όπως επίσης και των απλών φημών που κυριάρχησαν στον ελληνικό Τύπο επί πολύ καιρό και όχι μόνο πρόσφατα, δίνουν ένα σαφές στίγμα διαφθοράς που πλανάται στην ατμόσφαιρα της ελληνικής πολιτικής ζωής. Πέραν δε τούτου, δεν χρειάζομαι δίκες ή καταδίκες για να διαπιστώσω μία γενικευμένη ανησυχία, για να μη πω βαθιά απογοήτευση, όταν ακούω για περιουσίες μοναστηριών εκατομμυρίων ευρώ, που βρίσκονται σε κρυφούς λογαριασμούς υπεράκτιων εταιρειών. Κάποιοι έμπειροι, που έχουν δει πολλά τα μάτια τους, δεν ξαφνιάζονται ούτε απογοητεύονται εύκολα_ αλλά οι σύγχρονες εμπειρίες της δημόσιας ζωής αποτελούν αιτίες μεγάλων ανησυχιών στη χώρα μας.

Το γεγονός ότι ένας μικρός μόνον αριθμός αυτών των κατηγοριών κατέληξε να μπορεί να θεμελιωθεί, πιθανόν να οφείλεται σε πολλούς παράγοντες. Μερικοί από αυτούς μπορεί να είναι η έλλειψη τεκμηρίων, η αδυναμία να συλλεγούν αποδείξεις, η τάση του Τύπου να φορτίζει συναισθηματικά τέτοιου είδους γεγονότα πολύ περισσότερο απ΄ ό,τι επιτρέπουν τα ίδια τα γεγονότα ή, περαιτέρω, η ικανότητα των ενόχων να καλύπτουν τα ίχνη τους. Ωστόσο, για τους σκοπούς του παρόντος δοκιμίου, οι λόγοι και η πραγματική έκταση του φαινομένου της διαφθοράς μπορεί να είναι λιγότερο σημαντικοί απ΄ ό,τι το γεγονός ότι η έννοια της διαφθοράς κυριαρχεί τόσο πολύ στο μυαλό των συμπατριωτών μας, ώστε να αποκτά πλέον μία διαρκή παρουσία.

Εφόσον γιγαντιαίοι οικονομικοί οργανισμοί μπορούν να καταρρεύσουν επί τη βάσει ψευδών φημών, οι πολιτικοί θεσμοί μπορούν επίσης να λυγίσουν υπό την πίεση συνεχών φημών περί διαφθοράς. Συμφωνώ, λοιπόν, με τον Λεωνίδα Κύρκο όταν στις 14 Δεκεμβρίου του 2008 δήλωνε στην «Καθημερινή» ότι «τα σκάνδαλα, η ηθική αμβλύτητα, η αδηφάγα επιδίωξη του (εύκολου) πλουτισμού, το ακόρεστο κυνήγι του κέρδους, η ατιμωρησία που το γεννούν, όλα αυτά που έρχονται «από τα πάνω» και καλλιεργούνται ως πρότυπα ζωής, διαχέονται μέσα στο κοινωνικό σώμα και δημιουργούν έναν επικίνδυνο μιθριδατισμό που ναρκώνει τις αντιστάσεις».

Οι εντυπώσεις αυτές ενισχύονται ακόμη περαιτέρω από το γεγονός ότι οι συμπολίτες μας, εκτός του ανωτέρω μνημονευθέντος γενικού φαινομένου, αντιμετωπίζουν συνεχώς και μικρές εστίες διαφθοράς και χρηματισμού στην καθημερινή τους ζωή. Το γεγονός αυτό είναι αδιαμφισβήτητο, ενώ λαμβάνει πλέον ολοένα και πιο ανησυχητικές διαστάσεις. Και όταν βιώνουν τις καταστάσεις αυτές και διαπιστώνουν ότι δεν μπορούν να αντιδράσουν, τότε προοδευτικά αποκτούν ανοσία απέναντι σε αυτή τη διαβρωτική κοινωνική γάγγραινα.

Έτσι, από τον ιατρό που λαμβάνει μέρος της αμοιβής του με το γνωστό «φακελάκι», μέχρι άλλους κατώτερους δημοσίους υπαλλήλους ή αξιωματούχους που περιμένουν έστω «κάτι μικρό» για τη διεκπεραίωση μιας χαρτοδουλειάς ρουτίνας, απογοητεύουμε και διαφθείρουμε ως κοινωνία τους πολίτες, αντί να προσπαθούμε να τους αναπτερώσουμε το ηθικό και να τους κινητοποιήσουμε προς μία κατεύθυνση υγιούς αντίδρασης.

Ειλικρινά θαυμάζω τους συμπατριώτες μου που αντιμετωπίζουν επί τόσο καιρό καθημερινά αυτά τα φαινόμενα με στωικότητα. Αλλά τα αισθήματά μου μικρή σημασία έχουν. Σημασία έχουν τα δικά τους: πρόκειται για αισθήματα απόγνωσης, θλίψης, απογοήτευσης, μηδενισμού των πάντων,

και φυσικά θυμού. Διότι και η στωικότητα δεν βαστάει για πάντα!
ε. Μία καταναλωτική κοινωνία δίχως όνειρα

Η ζωή στις ημέρες μας συνίσταται πολλές φορές σε έναν αγώνα για την απόκτηση αγαθών που μπορούν να μας βοηθήσουν να ενισχύσουμε το κοινωνικό μας κύρος απέναντι στον κοινωνικό μας περίγυρο. Ο Νορβηγοαμερικανός οικονομολόγος Θόρσταϊν Βέρμπλεν αποτύπωσε αυτή την τάση πριν από πολλά χρόνια με την εύστοχη φράση «επιδεικτική κατανάλωση» (conspicuous consumption). Έτσι, στόχος μας είναι συχνά να εντυπωσιάσουμε τους άλλους μέσω εφήμερων και άχρηστων επιδείξεων, παρά να τους εμπνεύσουμε.

Αυτή η ανθρώπινη προδιάθεση έχει ενισχυθεί ακόμη περισσότερο από την σύγχρονη κρίση που περνάει ο θεσμός της οικογένειας, συνδυαζόμενη με τις επιπτώσεις του σύγχρονου καταναλωτισμού. Ακόμη χειρότερο είναι το γεγονός ότι αυτές οι κακές προδιαθέσεις αρχίζουν νωρίς από το σπίτι. Διότι, όπως πάλι παρατηρεί ο Καθηγητής κ. Κουράκης, οι σύγχρονοι γονείς «σε αναπλήρωση για την έλλειψη οικογενειακής ευρυθμίας και ψυχικής επαφής προς το παιδί...παρέχουν σ΄ αυτό κάθε είδους υλικά αγαθά αλλά και σημαντικές ελευθερίες που οι ίδιοι δεν είχαν ποτέ». Αποτέλεσμα: περαιτέρω χαλάρωση των οικογενειακών δεσμών, περαιτέρω αύξηση του καταναλωτισμού, αύξηση των υλικών απαιτήσεων και, προπαντός, δημιουργία μιας νεανικής νοοτροπίας που εστιάζεται στην έννοια του δικαιώματος αλλά ελάχιστα συνειδητοποιεί την παράλληλη έννοια της υποχρεώσεως.

Τα παραδείγματα αυτής της σύγχρονης υλιστικής ματαιοδοξίας και επικοινωνιακής επιδείξεως είναι ποικίλα και δυστυχώς αμέτρητα. Σκεφτείτε π.χ. την επιθυμία μας να οδηγούμε στην πόλη- όπου ούτως ή άλλως το αυτοκίνητο είναι συχνά άχρηστο - με ένα αυτοκίνητο «4Χ4», το οποίο έχει υψηλότατη κατανάλωση βενζίνης. Ή σκεφτείτε τη μανία μας να εμφανισθεί κάποια φωτογραφία μας σε περιοδικά ποικίλης αλλά πνευματικά ή καλλιτεχνικά άχρηστης ύλης. Σκεφτείτε, επίσης, τις ατελείωτες κοινωνικές εμφανίσεις, των οποίων η ματαιότητα ικανοποιείται όταν μία κυρία περιγραφεί την επομένη μέρα σ΄ αυτόν τον κουτσομπολίστικο τύπο ως «ωραιοτάτη» ή «κομψοτάτη» από έναν εσμό δημοσιογραφούντων που έχουν υποβαθμίσει την έννοια του δημοσιογραφικού λειτουργήματος χάριν της κολακείας και- ποιός ξέρει- ίσως και κάποιας οικονομικής ανταμοιβής.

Σκεφτείτε, τέλος, ποιά είναι τα βασικά πρότυπα των νέων: οι αστέρες της ποπ μουσικής και του ποδοσφαίρου και εν γένει όσοι κάνουν επίδειξη εύκολου και γρήγορου πλουτισμού.

Κατά τον χρόνο που έγραφα το πρώτο σχέδιο του ανά χείρας δοκιμίου (τον Οκτώβριο του 2008), ο Άγγλος Υπουργός Πολιτισμού διεπίστωνε ότι «η φιλοδοξία των περισσότερων Άγγλων νέων είναι να εμφανισθούν στο τηλεοπτικό σόου X factor΄ ή να παντρευτούν έναν ποδοσφαιριστή»...

Η κατάσταση αυτή δεν είναι καθόλου ρόδινη_ εμένα τουλάχιστον μου φαίνεται σαν ένα δείγμα ότι οι νέοι μας έχουν απολέσει την ομορφότερη ιδιότητα που συντροφεύει τα νιάτα: τη δύναμή τους να ονειρεύονται δημιουργία, κατορθώματα, σπουδαίες πράξεις για το καλό της κοινωνίας ή χάριν ενός σπουδαίου σκοπού!

Κόσμοι τέτοιων οραμάτων σχεδόν εξαφανίστηκαν όπως ο Φοίβος έχασε πια την «παγάν λαλέουσαν». Οι κόσμοι που σήμερα έλκουν- εάν ο Άγγλος Υπουργός έχει δίκιο- μπορεί να είναι λαμπεροί, αλλά είναι εφήμεροι· είναι επιφανειακοί αλλά όχι ουσιαστικοί. Η δύναμη γλιστράει εύκολα από τα χέρια_ ο πλούτος συχνά χάνεται_ η υγεία μπορεί να κλονισθεί_ η ομορφιά μετατρέπεται συν τω χρόνω σε ένα γερασμένο μακιγιάζ, το οποίο δεν μπορεί να καλύψει πια τις ρυτίδες που βρίσκονται από κάτω. Τότε είναι η στιγμή που οι πρωταγωνιστές των λαμπερών

περιοδικών πέφτουν σε απόγνωση και εξαφανίζονται από το προσκήνιο, καταφεύγοντας στα ναρκωτικά, ακόμη και περνώντας στον κόσμο του εγκλήματος.

Κάποιος θα μπορούσε να ισχυρισθεί ότι αυτή είναι η στιγμή του θριάμβου του απλού ανθρώπου, του άγνωστου, του σκληρά εργαζομένου, ο οποίος γεννήθηκε κάποτε με όνειρα, ταλέντο και ιδέες για τη ζωή, αλλά δυστυχώς ποτέ δεν του επιτράπηκε να αναπτύξει τις ικανότητές του πλήρως, μέσα σε μία κοινωνία που ενδιαφέρεται τόσο πολύ για ρηχές χειρονομίες και επιδειξιομανίες. Ωστόσο, αυτός είναι ένας θρίαμβος που δεν αξίζει το όνομά του.

Πραγματικός θρίαμβος είναι να γίνεται κανείς συνεργός στην δημιουργία και όχι μάρτυρας στην παρακμή. Αυτό που είναι θλιβερό, βαθύτατα απογοητευτικό, ίσως δε και εξοργιστικό, δεν είναι η παρακμή μιας γυναίκας που ήταν κάποτε όμορφη, αλλά η μη εκμετάλλευση των νέων ταλέντων που κάποτε υπόσχονταν πολλά. Διότι σε μία τέτοια περίπτωση το όνειρο, που ο καθένας μας δικαιούται να έχει, δεν αφέθηκε ούτε καν να γεννηθεί, πολλώ δε μάλλον να ανθίσει. Θρίαμβος είναι να ζούμε σε έναν κόσμο που νιώθει ως καθήκον του να δίνει στα ταλέντα τη δυνατότητα να ανθίσουν!

Αυτός ο ρηχός κόσμος πρέπει να αντικατασταθεί- ή τουλάχιστον θα πρέπει να συνυπάρξει- με έναν κόσμο ιδανικών, όπου οι νέοι θα μπορούν να κάνουν όνειρα για το πώς θα αφήσουν το στίγμα τους στις κοινωνίες τους. Θα επιστρέψω στο θέμα αυτό στη συνέχεια_ εδώ όμως αρκεί να τονίσω ότι τέτοιες ευγενείς ιδέες μπορούν να ενσταλλαχθούν στις καρδιές και τα μυαλά του λαού μας μόνον μέσω της παιδείας- τόσο μέσα στο σπίτι όσο και στο σχολείο και με τη βοήθεια ακόμη της Εκκλησίας κινουμένης μέσα στο πλαίσιο σύγχρονων προβληματισμών. Αλλά το σύστημα αυτό μπορεί να δουλέψει μόνον εάν το μήνυμα περάσει με έναν ελκυστικό τρόπο_ και οι νέοι μπορούν να πεισθούν να επιστρέψουν στην κοινωνία και να πιστέψουν σε αυτήν, την αξιοπρέπεια και την κατ΄ αξίαν πρόοδο μέσα στη ζωή.

3. Αδιαφορία

α. Μελαγχολία και παθητικότητα

Εάν βλέπεις τα παραπάνω φαινόμενα και δεν μπορείς να τα εμποδίσεις, εάν τα αντιμάχεσαι και βρίσκεις μετά τον εαυτό σου ηττημένο, εάν υψώνεις τη φωνή σου απέναντι σε τέτοιες αδικίες και ανακαλύπτεις ότι ούτε καν ακούγεσαι, τότε τί σου απομένει να κάνεις;

Γίνεσαι αδιάφορος. Προσποιείσαι ότι η πολιτική και τα κοινά δεν σε αφορούν. Ενδιαφέρεσαι μόνον για τον εαυτό σου και όχι για τον πλησίον σου. Και πώς εκφράζεται τελικώς αυτή η αδιαφορία; Grosso modo με δύο τρόπους:

Πιθανότερο είναι, εν πρώτοις, ο νέος άνθρωπος να αποσυρθεί και σαν άνθος να μαραθεί. Το κοινωνικό ον γίνεται ένα μοναχικό πλάσμα, σε αντίθεση με τους νόμους της φύσης. Κλείνεται στον εαυτό του. Οι ικανότητές του μένουν ανεκμετάλλευτες_ η κοινωνία ποτέ δεν θα αντλήσει οφέλη από τις δεξιότητές του. Θα μείνει μόνον με το κοινωνικό (και μερικές φορές οικονομικό) κόστος της περίθαλψης αποπροσανατολισμένων ή και εντελώς διαλυμένων οικογενειών.

Αυτό συμβαίνει σε πολλούς νέους, και θα έλεγα όχι μόνο νέους, ακόμη και σ΄αυτές τις μέρες μαζικών διαμαρτυριών.

Έτσι, όμως, οι νέοι άνθρωποι χάνονται για την πολιτική. Δεν εμπλέκονται, δεν εκφράζονται, μπορεί ακόμη και να μη ψηφίζουν καθόλου. Αντιμετωπίζουν την πολιτική και αυτούς που δουλεύουν στο

μετερίζι της με περιφρόνηση και αδιαφορία. Στην καλύτερη περίπτωση αυτοί οι άνθρωποι θα χρησιμοποιήσουν τους πολιτικούς όποτε και εάν το θελήσουν_ αλλά ποτέ δεν θα τους θαυμάσουν, δεν θα τους σεβασθούν, πολλώ δε μάλλον αγαπήσουν. Κρίμα, ακόμη και αμαρτία, μια τέτοια σπατάλη ταλέντου, αλλά ποιός όμως μπορεί να μεμφθεί μία τέτοια συμπεριφορά όταν εκείνοι που έχουν αναλάβει το καθήκον να τους αντιπροσωπεύουν τους έχουν προδώσει τόσο άσχημα;

Παρ΄ όλα αυτά, ο μεγαλύτερος χαμένος δεν είναι ο νέος που μηδενίζει πλέον τα πάντα, αλλά η ίδια η κοινωνία. Διότι το να αποκαρδιώσεις το μυαλό ενός νέου και να σκοτώσεις τις δυνατότητές του, είναι για μένα όχι μόνον έγκλημα αλλά, πολύ περισσότερο, αμάρτημα. Αυτό το αμάρτημα αποκαλύπτεται πλήρως στο πρόσωπο ενός μόνιμα ανέργου, ο οποίος οδηγείται σε πλήρη απώλεια του αυτοσεβασμού του, όπως και κάθε ελπίδας για το μέλλον. Το δράμα είναι ότι λίγοι αντιλαμβάνονται αυτή την κατάσταση και ακόμη λιγότεροι κάνουν κάτι για να βελτιώσουν τα πράγματα.

β. Αναρχία της βίας

Η άλλη αντίδραση στο τυφλό κυνήγι ιδιοτελών στόχων είναι λιγότερο διαδεδομένη, αλλά περισσότερο καταστροφική. Μετατρέπει τον ιδεολόγο νέο σε αναρχικό. Η ενέργεια και το ταλέντο του διοχετεύεται στην καταστροφή, και όχι στη δημιουργία. Η απόγνωση που μπορεί να μεταδώσει η κοινωνία σε μερικά από τα μέλη της είναι η σταγόνα που, μαζί με άλλες, σιγά-σιγά κάνει το ποτήρι να ξεχειλίσει. Δεν μπορώ να πω ότι το έχω νιώσει_ αλλά δεν παύω να το κατανοώ, διότι βλέπω μερικά από τα συμπτώματα που τελικώς οδηγούν στην καταστροφή. Το έχει πει άλλωστε ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά, όταν γράφει ότι οι στάσεις «ου διά μικρά, αλλά εκ μικρών...» Οι πρόσφατες ταραχές σε ολόκληρη τη χώρα απαιτούν μία τέτοια προσπάθεια για κατανόηση του φαινομένου. Το λέω αυτό, επειδή αυτά τα γεγονότα μού έδωσαν την ευκαιρία να ακούσω ανθρώπους, συντηρητικούς μάλιστα, να μού λένε ότι καταλαβαίνουν- ακόμη και ανέχονται- τις καταστροφικές διαδηλώσεις, μια και έχουν πλέον απαυδήσει τόσο πολύ με τη γενική διαφθορά του πολιτικού κόσμου.

Η αντίδραση αυτή ήρθε ακόμη και από καθαρά «δεξιούς» ψηφοφόρους_ και φαίνεται να επαληθεύει τις διαπιστώσεις του Επίκουρου Καθηγητή Σεραφείμ Σεφεριάδη (του οποίου τις ευρύτερες πολιτικές απόψεις δεν γνωρίζω, δεν έχει όμως σημασία για το κύρος του επιχείρηματός του), ο οποίος στην εφημερίδα «Τα Νέα» της 10.12.08 διεπίστωνε ότι «οι νεαροί που κατέστρεφαν δεν είναι οι δεκάδες γνωστοί άγνωστοι΄ που γνωρίζαμε μέχρι σήμερα, αλλά ένας ολόκληρος κόσμος τον οποίο πρέπει να καταλάβεις, για να μπορέσεις να τον διαχειριστείς. Ο κόσμος αυτός είναι προϊόν μιας μακρόχρονης πολιτικής. Δεν έπεσε από τον ουρανό. Πρόκειται για μια πολιτική που περιθωριοποιεί τη νεολαία, συρρικνώνει τον δημόσιο χώρο, τα εργασιακά δικαιώματα, υποβαθμίζει την παιδεία. Μια πολιτική που από τη μία δίνει χρήματα για το Βατοπέδι και από την άλλη ένα πολύ χαμηλό ποσοστό στην παιδεία. Ωστόσο, αυτή η μορφή αντίδρασης είναι εντελώς ατελέσφορη και αναποτελεσματική, γιατί αντί να συσπειρώνει τα ανακλαστικά της κοινωνίας, την παραλύει».

Ανάλογη ιδέα εκφράζει και ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Αντώνης Λιάκος, προβαίνοντας στις ακόλουθες επισημάνσεις: «Υπάρχει η αποξένωση μεγάλων κομματιών πληθυσμού από την πορεία της οικονομίας, αυτά έχουν αποξενωθεί από την πολιτική αντιπροσώπευση, από την πολιτισμική ενσωμάτωση. Παρατηρούμε μια απώλεια ηγεμονίας μέσα στην ίδια την κοινωνία, μια διακυβέρνηση η οποία είναι ανεπαρκής και έτσι οδηγεί σε βαθιές διαιρέσεις της κοινωνίας οι οποίες καταλήγουν σε βίαιες αναμετρήσεις. Υπάρχει, δηλαδή, η γκετοποίηση ενός μεγάλου μέρους της ελληνικής κοινωνίας».

Κατανοητή ή όχι, η βίαιη, παράνομη και καταστρεπτική της περιουσίας των άλλων αντίδραση είναι, όμως, σε κάθε περίπτωση καταδικαστέα. Έτσι, συμφωνώ με τον ακαδημαϊκό συνάδελφο και Υπουργό Προκόπη Παυλόπουλο, όταν πρόσφατα είπε ότι «ο αγώνας που πολλοί δίνουν για τα δικαιώματα του ανθρώπου, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να οδηγεί σε καταστάσεις οι οποίες στρέφονται εναντίον άλλων ανθρώπων και δημιουργούν προβλήματα στο κοινωνικό σύνολο».

Το ενδιαφέρον μας για τους νέους πρέπει να είναι μεγάλο και συνεχές. Αλλά απεριόριστο, ώστε να αγκαλιάζει και τις παρανομίες τους, δεν μπορεί να είναι ποτέ. Και τούτο, διότι, ως γνωστόν, καμία κοινωνία δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς την τήρηση του νόμου ή αγνοώντας τα δικαιώματα της πλειοψηφίας χάριν των δικαιωμάτων μιας μικρής μειοψηφίας, ιδίως όταν αυτή ενεργεί παράνομα. Αυτή είναι η γνώμη μου όσον αφορά τη μία πλευρά του νομίσματος. Όσον αφορά όμως στην άλλη, πρέπει, όπως ήδη υπαινήχθην, να δώσουμε σημασία, αν όχι δίκιο, σε εκείνους που λένε ότι η ίδια η κοινωνία μας δημιούργησε το μεγαλύτερο τμήμα των νέων που σήμερα καταφεύγουν από από γνωση στις διαδηλώσεις. Το αν αυτοί είναι αρκετοί για να αποτελέσουν ένα σοβαρό πρόβλημα για την κοινωνία μας, είναι αδιάφορο. Εκείνο που ενδιαφέρει είναι ότι πρόκειται για συνανθρώπους μας που πρέπει να τους απομακρύνουμε από τον φαύλο κύκλο της βίας, απομονώντάς τους απο εκείνους που εκμεταλλεύονται μια αυθόρμητη (αν και όχι πάντα λογική) αγανάκτηση και τη μεταβάλλουν σε κοινωνική βία.

Για να γίνει αυτό όμως, θα πρέπει να τους πείσουμε να επιστρέψουν στη συντεταγμένη κοινωνία, καταδεικνύοντάς τους ότι η βία που ασκούν πυροδοτεί ακόμη περισσότερο βίαιες αντιδράσεις από διάφορες άλλες κατευθύνσεις. Επιπλέον δε, πρέπει να πείσουμε ένα μεγάλο τμήμα της μέσης τάξης ότι η αδιαφορία της, ο ατομικισμός της και ο εγωκεντρισμός των καθεστώτων που έφερε στην εξουσία αποτελούν εκείνα τα εκρηκτικά στοιχεία που καλλιέργησαν τις συνθήκες που κατέστησαν την καταφυγή στη βία σχεδόν φυσιολογική.

Η αλήθεια όμως είναι ότι όλα αυτά μόνον «φυσιολογικά» φαινόμενα δεν είναι_ αντιθέτως, είναι βαθύτατα άρρωστα_ και δεν μας κατέλαβαν εξ απίνης, αλλά εξελίχθηκαν σταδιακά κάτω από τα μάτια μας, λόγω έλλειψης κοινωνικής οξυδέρκειας και ενδιαφέροντος από μέρους μας. Εν τέλει, ωστόσο, όλοι χάνουν, αφού όλοι παγιδεύονται στην ίδια δίνη ατελείωτων συγκρούσεων, χωρίς να μπορούν να βρουν τη δύναμη να προσεγγίσουν τους συμπολίτες τους και να προσφέρουν αμοιβαία βοήθεια και αλληλεγγύη.

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις δεν έχουμε τίποτε άλλο παρά απώλειες, πάσης φύσεως. Αρέσκομαι να χρησιμοποιώ τη λέξη «απώλειες»- παρά «ζημίες» ή «ταραχές»- διότι πιστεύω ότι τα θεία αγαθά που έχουν δοθεί στους ανθρώπους πρέπει να αξιοποιούνται, και όχι να χάνονται, να σπαταλώνται μέσω αδιέξοδων συγκρούσεων. Για μένα ως δάσκαλο επί σαράντα χρόνια δεν υπάρχει μεγαλύτερη αμαρτία από το να βλέπω να χάνονται οι ζωές και τα ταλέντα των νέων. Οι βίαιες διαδηλώσεις καταστρέφουν, δεν χτίζουν_ προωθούν τη μιζέρια και συνιστούν απειλή για το δημοκρατικό πολίτευμα. Αυτό είναι άσχημο, ακόμη και εάν μπορεί κανείς να εντοπίσει πίσω από μία τέτοια συμπεριφορά αίτια για τα οποία είμαστε συνυπεύθυνοι όλοι εμείς οι υπόλοιποι.

ΙΙ. Πώς να επαναδιατυπώσει κανείς από την αρχή το αίτημα της ανανέωσης;

Όσα σκιαγράφησα ανωτέρω μπορεί να φανούν σε κάποιους σαν μία πολύ αυστηρή αποτίμηση της σύγχρονης πολιτικής σκηνής. Δίχως αμφιβολία υπάρχει ένας ευδιάκριτος τόνος απαισιοδοξίας στις διαπιστώσεις μου. Στην πραγματικότητα, εντούτοις, νομίζω ότι πολλοί άλλοι πριν από εμένα έχουν θίξει μεμονωμένα αυτά τα ζητήματα και το έκαναν μάλλον με εντονότερο τρόπο απ΄ ό,τι εγώ. Συνεπώς, ο κίνδυνος δεν είναι να ασκήσει κανείς μία πολύ σκληρή κριτική, αλλά να μην κατορθώσει να πει κάτι πραγματικά καινούριο. Το ίδιο άσχημο είναι και το να αποτύχει κανείς να

κινητοποιήσει ανθρώπους που έχουν αναπτύξει ανοσία απέναντι σε όλα τα σημάδια παρακμής προς την κατεύθυνση ανάληψης διορθωτικών μέτρων.

Ένας τρόπος για να καινοτομήσει κανείς είναι να μιλήσει ψύχραιμα_ ένας άλλος είναι να πείσει το ακροατήριό του ότι, σε αντίθεση με άλλους που εκφράζουν και αυτοί τις ανησυχίες τους, δεν έχει κάποια υστεροβουλία. Διότι η στοχαστική και ανιδιοτελής κριτική μπορεί συχνά να είναι πιο αποτελεσματική από τις πύρινες, αλλά υστερόβουλες καταδικαστικές ομιλίες. Ωστόσο, άλλος ένας τρόπος για να καινοτομήσει κανείς είναι να πει απλά την αλήθεια, προσπαθώντας να αναλύσει γεγονότα λιγότερο ή περισσότερο γνωστά σε όλους, αλλά υπό μία πρωτοποριακή οπτική. Όπως έχω ήδη αναφέρει σε μία ομιλία μου στην Εθνική Τράπεζα τον Σεπτέμβριο του 2007, ήρθε πλέον ο καιρός που η κοινωνία χρειάζεται «το μικρό αγόρι από τα παραμύθια του Άντερσεν: το αγόρι που θα πει δημοσίως, με ψυχραιμία και χειρουργική ακρίβεια, αυτό που όλοι οι άλλοι πιστεύουν στις ιδιωτικές τους συνομιλίες: ο Βασιλιάς είναι γυμνός΄». Με το ίδιο πνεύμα θα συνεχίσω και το παρόν δοκίμιο.

1. Άδικες αμοιβές και απόγνωση

Θα ήταν εξαιρετικά ευχάριστο εάν ο ομιλητής απόψε θα μπορούσε να μιλήσει για βελτίωση του γύρω του κόσμου αντί για «αίμα, μόχθο, δάκρυα και ιδρώτα», όπως κάποτε προσφυώς περιέγραψε ο Τσώρτσιλλ για το τι μέλει γενέσθαι στο μέλλον. Αλλά δεν θα πρέπει να επιτρέψουμε σε υπερβάλλουσες ελπίδες να θολώσουν τη σκληρή πραγματικότητα που βρίσκεται μπροστά μας.

Κατά τη γνώμη μου, αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να ξεκινήσουμε να αντιμετωπίζουμε τα προβλήματα αυτών που είναι άνεργοι, που υποφέρουν, που μόλις και μετά βίας τα βγάζουν πέρα, αλλά σίγουρα αξίζουν κάτι καλύτερο στη ζωή τους. Εκείνων, τέλος, που τους είχαν πει ότι η εκπαίδευση θα τους βοηθούσε να πραγματοποιήσουν τα όνειρά τους και τώρα βρίσκουν τον εαυτό τους να κερδίζει 700 ευρώ τον μήνα.

Για να βελτιώσουμε αυτή την πραγματικά άσχημη κατάσταση, θα πρέπει πρώτα απ΄ όλα να παραδεχθούμε απέναντι στους νέους, αλλά και τους εαυτούς μας, ότι τους έχουμε ξεχάσει. Το να στρεφόμαστε σε αυτούς και να τους δίνουμε απλώς υποσχέσεις πριν από κάθε εκλογική αναμέτρηση ασφαλώς δεν αρκεί. Δυστυχώς όμως αυτή είναι η κα θιερωμένη πλέον πρακτική_ και το εκλογικό σώμα πέφτει στην παγίδα, απλούστατα επειδή δεν έχει να στραφεί σε κάτι «καινούριο».

Η μομφή απευθύνεται εν πρώτοις σε εκείνους που επέτρεψαν στο εκπαιδευτικό μας σύστημα να χαραμίσει τεράστια αποθέματα φυσικού ταλέντου. Διότι ποτέ μέχρι τώρα στην ιστορία της ανθρώπινης εκπαίδευσης δεν εξαπάτησαν τόσοι λίγοι τόσους πολλούς. Το αποτέλεσμα είναι ένα παραπλανημένο προλεταριάτο ημι-μορφωμένων ανθρώπων, οι οποίοι γνωρίζουν αρκετά για να είναι δυσαρεστημένοι, αλλά πολύ λίγα για να μπορούν να εργασθούν επικερδώς.

Εμείς όμως πρέπει να φέρουμε την ευθύνη, που δεν τους καταστήσαμε ελκυστικούς για την αγορά εργασίας.

Εμείς που παρεξηγήσαμε και «κακοπουλήσαμε» την ιδέα μιας παγκόσμιας ανώτατης εκπαίδευσης στο όνομα τάχα της δημοκρατίας, πρέπει τώρα να παραδεχθούμε ότι δεν σχεδιάσαμε τα πράγματα σωστά, είτε επειδή δημιουργήσαμε πληθώρα ιδρυμάτων ανώτατης παιδείας, είτε επειδή επιτρέψαμε να δίδονται πτυχία στερούμενα αξίας, ή τέλος επειδή αφήσαμε τις πανεπιστημιακές αρχές, συχνά υπό την επίδραση συνδικαλιστών, να ανεχθούν πλήρη διαστροφή κλασικών ακαδημαϊκών ελευθεριών, όπως αυτή του πανεπιστημιακού ασύλου.

Εμείς που δεν συνειδητοποιήσαμε το κόστος της σύγχρονης εκπαίδευσης, φέρουμε την ευθύνη που δεν κινητοποιήσαμε τον ιδιωτικό τομέα να έρθει αρωγός στην προσπάθεια να καλυφθεί το κόστος αυτό.

Εμείς που συλλάβαμε το περιεχόμενο της ανώτατης εκπαίδευσης με έναν αφηρημένο και θεωρητικό τρόπο, πρέπει να αναλάβουμε τις ευθύνες μας.

Εμείς που ενθαρρύναμε την παραγωγή πλούτου - όπως οφείλαμε να πράξουμε- είμαστε επίσης υπεύθυνοι που παραλείψαμε να την συνδέσουμε με τη δημιουργία μιας υγιούς κοινωνικής συνείδησης. Δώσαμε έμφαση στο «εγώ» και φυσικά παραμελήσαμε το «εμείς», δηλαδή την κοινωνία.

Οι υπερβολικές ανισότητες πλούτου δημιουργούν κοινωνικές εστίες δυσαρέσκειας.

Τα οικονομικά, κατά την άποψή μου, δεν είναι μία επιστήμη που μπορεί να σταθεί από μόνη της_ συνδέεται άρρηκτα με την πολιτική και την κοινωνιολογία. Και δεν είναι τυχαίο ότι ο Άνταμ Σμιθ κατείχε έδρα ηθικής φιλοσοφίας, και όχι οικονομικών. Κι αυτό επίσης αποτελεί κάτι που θα έπρεπε να συνειδητοποιήσουμε όλοι μας βαθύτερα, ιδίως δε η πολιτική μας ελίτ.

Ποιοί όμως είμαστε «εμείς», στους οποίους αναφέρομαι και ρίχνω επάνω τους το ανάθεμα;

Πρώτα και κύρια, είναι ο πολιτικός κόσμος_ όχι απλώς μεμονωμένα κόμματα ή τμήματα αυτών, αλλά το σύνολο του πολιτικού κόσμου. Διότι μας έχουν κυβερνήσει διαδοχικώς πάνω από τριάντα χρόνια τώρα και, παρά τις συχνά καλές τους προθέσεις, έχουν- σε τελευταία ανάλυση- χτίσει όλη τους τη διαδρομή πάνω σε υποσχέσεις και άπνοους ή ερασιτεχνικούς σχεδιασμούς. Και θα φταίμε διπλά αν αφήσουμε μερικούς εξ αυτών να επιχειρήσουν μία χαμαιλεόντια, δηλαδή επιφανειακή, μεταμόρφωση και να μας ξαναζητήσουν την ψήφο μας με το επιχείρημα ότι είναι οι «νέοι» που αναζητεί η κοινωνία μας.

Και μια και μιλάμε για τον πολιτικό κόσμο, ας τονίσουμε κάτι το αυτονόητο, τόσο αυτονόητο που έχει στις ημέρες μας λησμονηθεί.

Όποιος μπαίνει στην πολιτική πρέπει να μπαίνει με πραγματικούς και όχι γενεαλογικούς τίτλους. Γιατί, για τον επίδοξο πολιτικό, τίτλοι του δεν είναι οι νεκροί αλλά οι αγώνες του. Με την ίδια λογική, μπαίνοντας κανείς στην πολιτική, πρέπει να μπαίνει με την προσδοκία ότι αν κάνει το χρέος του καλά θα αποχωρήσει στο τέλος της σταδιοδρομίας μάλλον πτωχός παρά πλούσιος. Υπάρχουν αυτά τα δύο στοιχεία στην σύγχρονη ελληνική κοινωνία που δεν είναι πάντα κατανοητά από τους επίδοξους πολιτικούς αλλά που, αν παραβιασθούν, αμέσως τα πιάνει το παρατηρητικό μάτι της νεολαίας. Επομένως, η αλλαγή που χρειαζόμαστε στον τόπο μας, αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο, είναι βαθιά_ και αυτός είναι ένας ακόμη λόγος που επιβάλλει η αλλαγή αυτή να επέλθει με λεπτό και σχεδιασμένο και όχι βίαιο τρόπο. Εκείνο επίσης που χρειάζεται είναι η ανάκτηση της επαφής με την πραγματικότητα, και όχι άλλα επικοινωνιακά τεχνάσματα_ με λίγα λόγια, απαιτείται δράση, και όχι υποσχέσεις για μελλοντική ανάληψη δράσης.

2. Το δικαίωμα στο όνειρο και στην ελπίδα

Ένα λάθος μπορεί να διορθωθεί, μία αρρώστια μπορεί να θεραπευθεί. Αυτό όμως που δεν μπορεί να διορθωθεί, αλλ΄ αντιθέτως οδηγεί δίχως σταματημό στην παρακμή και την πλήρη κατάπτωση, είναι η απουσία ελπίδας. Είναι η νοοτροπία του οριστικά άρρωστου_ έτσι είναι καταδικασμένοι να

νιώθουν οι κοινωνικά περιθωριοποιημένοι άνθρωποι. Εφόσον τους έχουμε ξεχάσει, γιατί αυτοί να ενδιαφέρονται για εμάς; Εάν ένας αποτυχών διευθυντής εταιρείας έχει τη δυνατότητα να παίρνει εκατομμύρια ευρώ ως αποζημίωση, πώς μπορούμε να απαιτούμε από έναν νέο επιστήμονα να συντηρήσει μία οικογένεια με 1.000 (ή και λιγότερα) ευρώ τον μήνα; Και είναι κανείς πραγματικά σε θέση να δικαιολογήσει το ετήσιο μπόνους των 60 εκατομμυρίων δολαρίων που δίνεται στον πρόεδρο της Goldman Sachs; Ή τα μπόνους εκατομμυρίων δολαρίων που δόθηκαν στα ανώτατα δι ευθυντικά στελέχη της Lehman Brothers λίγους μήνες μόνον προτού τα αποτελέσματα της διαχείρισής τους οδηγήσουν στην κατάρρευση μιας από τις παλαιότερες και μεγαλύτερες αμερικανικές επιχειρήσεις; Αυτό δεν είναι ανταμοιβή. Δεν είναι ούτε καν λαχειοφόρος αγορά. Μετά βεβαιότητος αποτελεί τον σπόρο σοβαρών κοινωνικών αναταραχών_ ακόμη δε και μία γνήσια πίστη στην οικονομία της αγοράς δεν μπορεί να δικαιολογήσει τέτοιου είδους καταστάσεις.

Όλα όσα ανάφερα στα προηγούμενα μέρη του δοκιμίου μου αποτελούν παράγοντες που ευθύνονται για το τέλος των ονείρων. Περισσότερο όμως απ΄ όλους ευθύνονται γι΄ αυτό οι χαίνουσες οικονομικές ανισότητες, τις οποίες υπογραμμίζω με κάθε ευκαιρία. Ο καλβινισμός, που κάποιοι θεωρούν ότι προσφέρει την καλύτερη θεολογική εξήγηση του σύγχρονου καπιταλισμού, ανέκαθεν και ορθώς επέμενε στο γεγονός ότι η αστική κοινωνία δεν πρέπει να ενθαρρύνει προκλητικές κοινωνικές διαβαθμίσεις. Αυτό δεν σημαίνει ότι διακηρύττει κανείς τον σοσιαλισμό_ απλώς σημαίνει αυτό που είχε πει πριν από τριάντα χρόνια ένας συντηρητικός Βρετανός πρωθυπουργός ο Έντουαρντ Χηθ: «προσέξτε το άσχημο πρόσωπο του καπιταλισμού».

Το επόμενο μεγάλο καθήκον μας είναι να επιστρέψουμε στους μη προνομιούχους συμπολίτες μας το δικαίωμα στο όνειρο και την ελπίδα.

Το δικαίωμα να ονειρεύονται ότι θα ανήκουν στο μέλλον σε μία κοινωνία που θα ανταμείβει κατ΄ αξίαν τα διαφορετικά ταλέντα είναι σε κάθε περίπτωση ένα απολύτως ευγενές δικαίωμα. Αλλά θα πρέπει να συνδυάζεται και με το δικαίωμα σε ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης, που θα διασφαλίζεται μέσα από την παροχή εργασίας υπό αξιοπρεπείς όρους και συνθήκες, εάν θέλεις και είσαι ικανός να την παρέχεις. Δεν μιλάω εδώ για πληρωμή άνευ εργασίας, αλλά για αξιοπρεπείς απολαβές έναντι σωστής εργασίας. Ο Απόστολος Παύλος εξέφρασε αυτήν ακριβώς την ιδέα εναργέστατα, γράφοντας ότι «ο καλώς εργαζόμενος καλώς εσθιέτω_ ο μη εργαζόμενος μη εσθιέτω».

Αλλά δεν αρκεί να ξαναδώσουμε στους νέους την ικανότητα να ονειρεύονται. Πρέπει να τους εμφυσήσουμε επίσης την πεποίθηση ότι έχουν τη δυνατότητα να κάνουν τα όνειρα πραγματικότητα. Αυτό είναι θέμα εμπιστοσύνης_ και εμπιστοσύνη εμπνέουν οι οραματιστές και όχι οι συμβιβαζόμενοι.

3. Σε αναζήτηση ισότητας και δικαιοσύνης

Ισότητα στο αποτέλεσμα είναι μία χίμαιρα_ δεν νομίζω ότι υπήρξε ποτέ ή ότι θα υπάρξει ποτέ στο μέλλον. Ο κομμουνισμός που την επιχείρησε- σε θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο, μια και στην πράξη ο ίδιος συχνά την αγνόησε- καταβαραθρώθηκε. Και δεν μπορώ να συνηγορήσω υπέρ του κομμουνισμού, γιατί θα ήταν σαν να συνηγορούσα υπέρ μιας καθαρής ουτοπίας. Αλλά η ισότητα ευκαιριών είναι αναγκαιότητα. Εάν αγωνισθούμε γι΄ αυτήν, θα ενισχύσουμε- αργά, αλλά σταθερά- την κοινωνική μας συνείδηση, θα εγκαθιδρύσουμε έναν μεγαλύτερο βαθμό εμπιστοσύνης μεταξύ μας και, θεωρητικά τουλάχιστον, θα έχουμε όλοι, όπως πρέπει, τις ίδιες ευκαιρίες στη ζωή.

Η δημιουργία κοινωνικής συνείδησης θα μας κάνει να ενδιαφερθούμε ο ένας για τον άλλον περισσότερο απ΄ ό,τι στις ημέρες μας_ διότι, παρότι θα παραμείνει ο μεταξύ μας καθημερινός

ανταγωνισμός, θα κατανοήσουμε επίσης ότι όλοι είμαστε ικανοί να κερδίζουμε τα προς το ζην και να απολαμβάνουμε τον ίδιο κοινωνικό σεβασμό. Το να επιδιώκει κανείς το κέρδος δεν σημαίνει να ξεχνά εκείνους που δεν θα μπορέσουν ποτέ να το επιτύχουν από μόνοι τους.

Αλλά δεν πρέπει να λησμονούμε ότι η ισότητα μπορεί να εμφανισθεί υπό διάφορες μορφές. Η εξύμνησή της ως κοινωνικής αξίας δεν πρέπει να μας κάνει να πιστέψουμε ότι μπορεί να επιτευχθεί μόνον ή κυρίως μέσω νομοθετικής πρωτοβουλίας, λαμβάνοντας τη μορφή νομοθεσιών για τις φυλετικές, θρησκευτικές ή σεξουαλικές διακρίσεις ή για τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Διότι τέτοιοι νόμοι δεν εμφανίζουν την αναγκαία σαφήνεια, ενθαρρύνουν τη φιλοδικία και τη στρεψοδικία, εξασθενίζουν την κοινή λογική και καθιστούν δύσκολους τους ευαίσθητους συμβιβασμούς. Το έχω δει αυτό να συμβαίνει στην Αγγλία και την Αμερική, όπου νομοθεσίες περί ισότητας διαφόρων ειδών- ο Άη Βασίλης λ.χ. δεν απαιτείται να είναι άντρας- μπορεί να οδηγήσουν σε κωμικοτραγικές δικαστικές διαμάχες. Η παιδεία, στο σχολείο αλλά και στο σπίτι, πρέπει να διαδραματίσει έναν πολύ πιο σημαντικό ρόλο στο να καταστήσει τις αξίες αυτές κοινό κτήμα όλων των κοινωνιών. Από τα παιδικά κιόλας χρόνια θα πρέπει να διδασκόμαστε τα απαραίτητα κοινωνικά προσόντα και να αποπνέουμε ένα κλίμα ανεκτικότητας μέσα από το παράδειγμα και την προβολή κοινωνικών αξιών.

Αλλά τα πιο σημαντικά πράγματα στη ζωή δεν διδάσκονται μέσα από τα βιβλία ή μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας. Αποκτώνται μέσα από την έκθεση στη ζωή και τους κινδύνους της_ ενσταλλάζονται μέσα μας με τη μίμηση αξιοθαύμαστων ανθρώπων.

Μπορούν οι πολιτικές μας ελίτ να εμπνεύσουν μέσα από τη μετριοπάθεια, το ήθος, την ακεραιότητα ή τη φιλομάθειά τους; Ή στο πρόσωπό τους φανερώνουν μόνον την αλαζονεία της εξουσίας; Οι περισσότεροι αναγνώστες θα μπορούν να απαντήσουν στα ερωτήματα αυτά από μόνοι τους. Εγώ λείπω από την Ελλάδα πολύ καιρό για να αποτολμήσω να διατυπώσω τη δική μου άποψη για την κα τάσταση στη σημερινή Ελλάδα. Για το μόνον που μπορώ να σας διαβεβαιώσω είναι ότι τα ερωτήματα που θέτω ισχύουν για όλες τις χώρες όπου έχω εργασθεί_ και περιμένουν ακόμη την απάντησή τους.

Το αίτημά μου για μία παιδεία που θα διαμορφώνει χαρακτήρες και δεν θα παρέχει απλώς πληροφορίες βασίζεται στην πεποίθηση ότι η κοινωνική σταθερότητα και αρμονία πρέπει να αποτελούν την βασική μας επιθυμία. Αυτό δεν σημαίνει αφαίρεση περιουσίας από τους πλουσίους, ούτε άρνηση των ταλέντων τους. Δεν σημαίνει ότι ζητούμε να αντικατασταθεί η κοινωνία των άπληστων από μία κοινωνία ζηλόφθονων.

Οι Έλληνες εκατομμυριούχοι υπήρξαν ανέκαθεν μεγάλοι δωρητές. Αλλά σήμερα θα πρέπει να ζητήσουμε περισσότερα από αυτούς. Είναι ανάγκη να συνειδητοποιήσουν ότι οι περιουσιακές διαφορές - ιδίως μέσω της επίδειξης πλούτου- πρέπει να σταματήσουν να είναι προκλητικές. Δεν χρησιμοποιώ τη λέξη «φορολόγηση» σαν έναν τρόπο να επιτευχθεί μία μετριοπαθής ισορροπία, μολονότι και το στοιχείο της φορολογίας διαδραματίζει οπωσδήποτε έναν σημαντικό ρόλο σε αυτή τη μάχη. Το μυαλό μου όμως πηγαίνει περισσότερο στην ανάγκη να ενθαρρυνθούν νέοι τρόποι για την παροχή δωρεών. Ίσως θα μπορούσαμε να ανατρέξουμε στον επιτυχημένο αρχαιοελληνικό θεσμό της «χορηγίας», ο οποίος θα μπορούσε να υποβοηθηθεί και να ενθαρρυνθεί μέσα από τη δημιουργία πολλαπλών κινήτρων, τόσο κοινωνικών όσο και οικονομικών. Αυτή η αναδρομή στην αρχαιότητα δεν οφείλεται μόνο στο ότι θαυμάζω την σοφία της αλλά και γιατί πιστεύω στην αιωνιότητα των διδαγμάτων της (με τη βοήθεια ενίοτε αναγκαίων προσαρμογών). Όπως ορθώς περιέγραψαν δυο Αμερικανοί συγγραφείς, ο Matthew Bishop και ο Michael Green στο πρόσφατο βιβλίο τους Philanthrocapitalism, η αρχαία ελληνική χορηγία ξαναγεννήθηκε με τις τεράστιες δωρεές που δισεκατομμυριούχοι όπως ο Bill Gates, ο George Soros ή ο Warren Buffet κάνουν αυτό τον καιρό, βοηθώντας π.χ. ο πρώτος την μάχη κατά της ελονοσίας ή την δημιουργία ελεύθερων

κοινωνιών΄ ο δεύτερος. Αυτές οι μοντέρνες χορηγίες παρουσιάζουν μάλιστα και το επιπρόσθετο ενδιαφέρον ότι δεν συνίστανται μόνον στην παροχή οικονομικής βοήθειας αλλά και στη διάδοση βασικών ιδεών που αφορούν τον τρόπο διαχειρίσεως των χρημάτων, τον τρόπο εντοπισμού των προβλημάτων που απαιτούν προτεραιότητα, και την ανάγκη αποφυγής της σπατάλης που η κρατική νοοτροπία δεν αντιλαμβάνεται πάντα τόσο καλά όσο η ιδιωτική πρωτοβουλία.

Εν κατακλείδι όμως πρέπει να καταλάβουμε ότι η αναζήτηση ισότητας και δικαιοσύνης θα στεφθεί εν τέλει με επιτυχία, μόνον εάν ξεριζώσουμε το στίγμα της διαφθοράς και της μεροληψίας που πλανάται στην ατμόσφαιρα, ακόμη και εκεί όπου δεν έχει αποδειχθεί η ύπαρξή του. Η μάχη ενάντια στην περιβαλλοντική μόλυνση πρέπει να επεκταθεί, έτσι ώστε να καλύψει και την πολιτική μόλυνση. Υφίστανται και οι δύο_ είναι δε αμφότερες διαβρωτικές, ατόφια ανθρώπινα δημιουργήματα.

ΙΙΙ. Σοβαρή πολιτική σκέψη μακριά από κομματικούς εναγκαλισμούς

Πώς όμως χαράσσει κανείς μία νέα πορεία; Πώς επαναπροσδιορίζεται η ημερήσια διάταξη; Πώς μπορεί να αλλάξει το πολιτικό κλίμα; Η Βουλή των Εφήβων μπορεί να αποτελεί ένα ενδιαφέρον παράδειγμα_ εμπνευσμένα άρθρα σε σοβαρές εφημερίδες μπορούν επίσης να βοηθήσουν_ αναγκαία είναι και η παροχή παιδείας και αγωγής μέσα στο ίδιο το σπίτι. Αλλά τίποτε δεν θα επιτύχει περισσότερο από τα πραγματικά, χειροπιαστά τεκμήριαμακριά από κάθε επικοινωνιακό τέχνασμα- ότι πράγματι επιχειρείται η αντιμετώπιση των αιτίων της γενικής απάθειας. Με αυτό το πνεύμα, θα ήθελα να συμπληρώσω το παρόν δοκίμιο με κάποια επιμέρους ζητήματα, που θα πρέπει να επανεξετασθούν.

1. Η επιστροφή στην αξία ως κριτήριο επιλογής

Ξεκινώντας από την κορυφή θα πρέπει να δείξουμε, προς ικανοποίηση του εκλογικού σώματος, ότι οι άνθρωποι επιλέγονται, εκλέγονται, διορίζονται και ανταμείβονται σύμφωνα με την αξία τους, και όχι επειδή ανήκουν στο κυβερνών κόμμα ή επειδή έχουν κάποια σχέση- οικογενειακή ή φιλική- με τον αρμόδιο για τον διορισμό τους.

Αυτό που με απασχολεί είναι με ποιά κριτήρια επέλεξαν διαδοχικοί Πρωθυπουργοί τους Υπουργούς που ανέλαβαν τα ηνία των διαφόρων Υπουργείων; Επελέγησαν επειδή είχαν κάποια εμφανή σχέση π.χ. με τον πολιτισμό και την παιδεία, όπως ο θρυλικός Αντρέ Μαλρό στην κυβέρνηση του Ντε Γκόλ ή ο Κωνσταντίνος Τσάτσος σε μας; Ή επελέγησαν επειδή έπρεπε να βρεθεί κάποια δουλειά για τον Χ ή Ψ πολιτικό, σε μία κυβέρνηση που διαρκώς επιχειρεί να τηρηθούν εσωκομματικές ισορροπίες, χωρίς να δίνει την εντύπωση ότι την ενδιαφέρει και τόσο η αξία, οι ανάγκες, ή οι απαιτήσεις των καιρών. Δεν κάνω συγκεκριμένη αναφορά στα δικά μας Υπουργεία γιατί δεν είμαι σε θέση να κρίνω λεπτομέρειες. Αλλά βλέπω τέτοιες διακυμάνσεις στους διορισμούς στα Υπουργεία και στην Αγγλία και στην Γαλλία και αυτές με κάνουν να προβληματίζομαι στο κατά πόσον οι διορισμοί γίνονται με αξιοκρατικά ή μικροκομματικά κριτήρια.

Και αλήθεια, γιατί πρέπει π.χ. ο πολιτισμός να εντάσσεται σε ένα πολιτικό Υπουργείο; Η αποπολιτικοποίησή του μπορεί να συνιστά ένα μεγάλο όφελος, δεδομένου ότι πρόκειται για ένα Υπουργείο που έχει προορισμό να διαφυλάσσει την πολιτιστική μας κληρονομιά- και αυτή δεν έχει χρώμα, δεν είναι ούτε δεξιά ούτε αριστερή, ούτε κληρονομιά της ΝΔ ούτε του ΠΑΣΟΚ, αλλά αποκλειστικά και μόνον ελληνική κληρονομιά. Για μένα λοιπόν σημασία δεν έχει η προσωποποιημένη κριτική αλλά η δημιουργηθείσα πρακτική διορισμού Υπουργών που θέτει σε κατώτερη μοίρα ή και αγνοεί αξιοκρατικά κριτήρια και βασίζεται κυρίως σε μικροκομματικές ισορροπίες.

Πρόσφατα ο κ. Χρήστος Γιανναράς διετύπωσε στην Καθημερινή της 18ης Ιανουαρίου συγγενείς σκέψεις σχετικά με το ως άνω θέμα. Διάφοροι γνωστοί έσπευσαν να μου πούν ότι ο γερμανοσπουδασμένος αρθογράφος- που προσωπικά δεν γνωρίζω και δεν έχω (δυστυχώς) διαβάσει τα βιβλία του - διατυπώνει συχνά και ωραία αμφιλεγόμενες σκέψεις Αυτό για μένα, ως εκλεκτικό εκ πεποιθήσεως, μου αρκεί για να αναφερθώ σε αυτόν, ιδίως όταν οι ιδέες του βοηθούν και συμπληρώνουν την σκέψη μου στο σημείο αυτό.

Γράφει λοιπόν ο κ. Γιανναράς ότι ο Πρωθυπουργός «Δεν διανοείται να ψάξει [δική μου έμφαση, όχι δική του] ποιός είναι ο ικανότερος, ο πιό καταρτισμένος και έτοιμος να αντιμετωπίσει το τάδε πρόβλημα, να παραγάγει έργο στον δείνα τομέα. Μοιράζει τα υπουργεία σαν να πρόκειται για κομματικούς μπουναμάδες. Τα μοιράζει σε κοτζαμπάσηδες του κόμματος, σε συγγενείς, σε φιλαράκια. Τον έναν, από υπουργό της Αστυνομίας τον κάνει υπουργό Πολιτισμού, τον άλλον, από τη Δικαιοσύνη τον ξεπετάει στη Ναυτιλία, τον τρίτο, από τον Τουρισμό στην Παιδεία, την άλλη, από το δημαρχείο στην εξωτερική πολιτική.» (Αυτή την τελευταία φράση, που εγώ ετύπωσα με πλάγια γράμματα, την βρίσκω πραγματικά επιγραμματική).

Το κείμενο του κ. Γιανναρά, επαναλαμβάνω καίτοι δεν αναφέρεται σε πρόσωπα, φωτογραφίζει πολλούς σημερινούς Υπουργούς. Η προσωπική ταύτιση δεν μου αρέσει κατ΄ αρχήν κι εγώ τουλάχιστον προτιμώ να την αποφεύγω.

Κατά πόσο ο αρθογράφος ορθώς περιγράφει τις προθέσεις του Πρωθυπουργού (Δεν διανοείται να ψάξει) δεν μπορώ να το βεβαιώσω μια και δεν είμαι μέσα στο μυαλό του τελευταίου! Το αποτέλεσμα όμως των κατά καιρούς γενομένων ανασχηματισμών μπορεί, στα μάτια μερικών τουλάχιστον, να δικαιώνει το θλιβερό συμπέρασμα. Και σ΄ αυτή την γενίκευση- αν ευσταθεί- είναι που κυρίως συμφωνούμε. Και συμφωνούμε, και θα προσέθετα ότι θλιβόμαστε αμφότεροι, γιατί δείχνει- ίσως αποδεικνύει- την θεσμοποίηση των διορισμών με βάση χίλιους δυο υπολογισμούς αλλά με το αξιοκρατικό στοιχείο στο τέλος των ζητουμένων.

Εγώ αυτή την διαπίστωση την επεκτείνω και πέραν των ελληνικών συνόρων ως επίσης και σε θέσεις μικρότερης σημασίας μια και η αρρώστια΄ έχει εξαπλωθεί και στα κατώτερα στρώματα. Ως Έλληνας που έχω ζήσει στο εξωτερικό επιτρέψτε μου λοιπόν να προσθέσω δυο λόγια για τα Υπουργεία Εξωτερικών- πάλι δεν αναφέρομαι μόνο στο δικό μας- και τις τοποθετήσεις που αυτά ελέγχουν.

Θα ήταν, αλήθεια, υπερβολή να ισχυρισθεί κανείς ότι υπάρχουν πρέσβεις που αναλαμβάνουν κατά παράδοση πόστα σε «καλές» πρεσβείες, επειδή είναι «κυβερνητικοί»; Ή θα ήταν λάθος να υποστηρίξει κανείς ότι αυτοί που δεν ανήκουν στην εν λόγω κατηγορία, αλλά είναι συχνά περισσότερο ευφυείς και εργατικοί από τους πιο πολιτικοποιημένους συναδέλφους τους, καταλήγουν να λαμβάνουν τις πιο δυσμενείς θέσεις;

Διερωτηθείτε, επίσης, εάν αυτοί που στέλνονται σε ευρωπαϊκούς οργανισμούς- ως Πρέσβεις, Ευρωβουλευτές ή Επίτροποι- επιλέγονται λόγω της προφανούς αξίας ή εμπειρίας τους. Με τέτοια κριτήρια π.χ. διορίσθη η καθ΄ όλα συμπαθής και εξαίρετη καλλιτέχνης Νάνα Μούσχουρη ως Ευρωβουλευτής; Και πώς επιλέγονται οι Επίτροποι; Μήπως επειδή οι πολιτικοί που αποφασίζουν αισθάνονται ότι πρέπει να βρουν μία θέση για να «τακτοποιήσουν» κάποιον προς τον οποίο είναι υποχρεωμένοι ή τους «περισσεύει», καμιά φορά γιατί οι ίδιοι τον παραμέρισαν;

Αυτό μπορεί να ακούγεται πολύ οξύ_ αλλά προτού με παρεξηγήσετε, επιτρέψτε μου να σας διαβεβαιώσω ότι έγραψα αυτές τις γραμμές σκεπτόμενος μερικούς απο τους Επιτρόπους που

διόρισε κατά το παρελθόν... η δεύτερη μου πατρίδα, και όχι η πρώτη. Έτσι σπεύδω αμέσως να δηλώσω την εκτίμησή μου και για την Βάσω Παπανδρέου και την Άννα Διαμαντοπούλου (που πρόσφατα μάλιστα μίλησε με πολύ θάρρος για το Πανεπιστημιακό άσυλο). Αλλά η δυσαρέσκεια που περιγράφω δεν γίνεται ευκολότερα ανεκτή, επειδή η φαύλη πρακτική αγγίζει περισσότερες κυβερνήσεις! Δύο κακά δεν κάνουν ένα καλό, απλώς αποδεικνύουν την έκταση της διαφθοράς!

Σε μία πρόσφατη συνέντευξή μου ρωτήθηκα γιατί η Συνθήκη της Λισαβόνας γνώρισε τόσο μεγάλη αντίδραση από την πλευρά των απλών Ευρωπαίων πολιτών. Η απάντησή μου κατ΄ ουσίαν ήταν ότι αυτοί που αντιτίθενται στη Συνθήκη δεν είναι «απλοί» Ευρωπαίοι πολίτες, αλλά ώριμοι Ευρωπαίοι πολίτες που διαπιστώνουν ότι η Ευρώπη έχει χάσει την επαφή της με τους ψηφοφόρους της. Αυτοί είναι οι ψηφοφόροι που ξέρουν ότι το μέλλον της Ευρώπης δεν βρίσκεται πλέον στα χέρια οραματιστών, αλλά καθορίζεται από πολιτικούς ειδικευμένους στις παρασκηνιακές μηχανορραφίες.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι κατ΄ εμέ ο σημαντικότερος πολιτικός θεσμός για όλους εμάς που ζούμε στην Ευρώπη και που διακαώς ελπίζουμε να ανακτήσει μέρος της παλιάς της αίγλης. Έχω αφιερώσει όλη μου τη ζωή εργαζόμενος για το ευρωπαϊκό όραμα και προωθώντας την κατανόηση μεταξύ των Ευρωπαίων εταίρων.

Δυστυχώς όμως βλέπω ότι η εποχή του Σουμάν ή του Ντελόρ έχει περάσει πλέον ανεπιστρεπτί_ ότι μία διευρυμένη πλέον Ένωση έχει χάσει την ιδεολογική και διοικητική της συνοχή_ ότι η εξωτερική της πολιτική, αν δεν υπαγορεύεται ευθέως, σίγουρα υπονομεύεται από την αυξανόμενη, αλλά πάντοτε απαράδεκτη επέμβαση των ΗΠΑ στις δικές μας υποθέσεις, η οποία μάλιστα αδιακρίτως υποστηρίζεται και ενθαρρύνεται από τη δεύτερη πατρίδα μου.

Εμείς οι Ευρωπαίοι απο την άλλη μεριά ποτέ δεν υποδείξαμε στους Αμερικανούς να προσθέσουν το Μεξικό στις Ηνωμένες Πολιτείες, οπότε γιατί αυτοί να έχουν το δικαίωμα να μας υποδεικνύουν ποιόν θα ενσωματώσουμε στη δική μας ομάδα; Η Τουρκία, όπως έχω πει σε μία συνέντευξή μου στο «Βήμα», θα αποτελέσει έναν μεγάλο πονοκέφαλο, εάν ποτέ κατορθώσει να γίνει πλήρες μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αλλά γιατί θα πρέπει ακόμη και η Γεωργία να θεωρείται πιθανό προς ένταξη μέλος; Δεν υπάρχει τίποτε, απολύτως τίποτε, στην ιστορία, τον πολιτισμό ή την οικονομία της που να υπαγορεύει μία τέτοια εξέλιξη, εκτός από την εντελώς ασύνετη επιθυμία του απελθόντος καθεστώτος Μπούς να δημιουργήσει έναν κλοιό γύρω από τη Ρωσία.

Κατά συνέπεια, το συμπέρασμά μου είναι μάλλον απλό.

Η αξία θα πρέπει να παίζει καθοριστικό ρόλο κατά την επιλογή προσώπων και πραγμάτων_ και ο λαός μας θα πρέπει σταδιακά να πιστέψει σε αυτό το αξίωμα. Πιθανόν να είναι ακόμη μακριά ο καιρός που οι επιλογές θα γίνονται με αυτό το αλάνθαστο κριτήριο. Είναι μήπως η μοιρολατρία που μας εμποδίζει να αμφισβητούμε διορισμούς, όπως αυτούς που προανέφερα, ή να μην κάνουμε τίποτε γι΄ αυτούς; Ή πρόκειται για μία γενικευμένη αδιαφορία; Ο Χρήστος Λαμπράκης διερωτάται γιατί οι νέοι παραμένουν απαθείς.

Απαντώ στο ερώτημα με ένα δικό μου ερώτημα: εάν αφήσουμε τα πράγματα όπως είναι, ποιός ο λόγος να εμπλακούν στα κοινά; Τί τους προσφέρουν οι πολιτικοί μας: μήπως έμπνευση, παράδειγμα προς μίμηση, ιδανικά, ιδεώδη; Ποιός πολιτικός έδειξε με το παράδειγμά του αυτό που ο πατέρας μου με μάθαινε προτού καλά-καλά μιλήσω ελληνικά: «μητρός τε και πατρός και των άλλων προγόνων απάντων τιμιώτερον εστίν η πατρίς και σεμνότερον και αγιώτερον»;

Αλλά βλέπετε, τέτοιες εκφράσεις παραπέμπουν σε ιδέες και ιδανικά, και ο σημερινός κόσμος θέλει μόνον χρήματα, και μάλιστα τα θέλει γρήγορα! Και όταν, καμιά φορά, το παράδειγμα το δίνουν οι

πολιτικοί προσθέτοντας κιόλας φιλοσοφικο-νομικές παρατηρήσεις πάνω στη σχέση του δικαίου και της ηθικής, πως μετά απορούμε ότι τους αντιγράφουν και οι νέοι;

2. Μία κοινωνία αξιών- Πού βρίσκουμε αξίες;

Όταν ήμουν νέος, εξαναγκάσθηκα να διαβάζω τους κλασικούς_ και φυσικά διδασκόμασταν τα κείμενά τους στο σχολείο. Στο σύνολό της η όλη διαδικασία ήταν βαρετή. Μόνον στη μετέπειτα ζωή μου ανακάλυψα την αξία αυτών των κειμένων, τη δύναμή τους να εμπνέουν, τη διαχρονική τους σημασία και πάνω απ΄ όλα την ομορφιά τους. Το ότι η ανακάλυψη αυτή ήρθε κάπως αργά, το αποδίδω στον τρόπο με τον οποίον διδάχθηκα αυτά τα κείμενα: ήταν βαρετός, σοβινιστικός και στενόμυαλος.

Η παιδεία είναι μία σοβαρή υπόθεση. Είναι και πρέπει να θεωρείται λειτούργημα, και όχι επάγγελμα. Στον δάσκαλο πρέπει να παρέχεται η μεγαλύτερη δυνατή ελευθερία, προκειμένου να τροφοδοτεί τη φαντασία του μαθητή. Πρέπει να αμείβεται καλά και να απολαμβάνει την εκτίμηση της κοινωνίας. Κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του ειδικευμένοι συνάδελφοί του πρέπει να του διδάσκουν τις σύγχρονες παιδαγωγικές μεθόδους που τόσο πολύ του χρειάζονται.

Το ενδιαφέρον για το παρελθόν μας πρέπει επίσης να αναγεννηθεί. Η διδασκαλία όμως δεν πρέπει να γίνεται με τρόπο μελοδραματικό, σοβινιστικό, μονομερή, αλλά με έναν τρόπο που να αγγίζει το μυαλό και την φαντασία του νέου μαθητή. Μολονότι πολύς χρόνος αφιερώνεται- και ορθώς- στο αρχαίο δράμα, θεωρώ ότι η διδασκαλία των μύθων μας θα έπρεπε να ακολουθεί το πρότυπο των Ρωμαίων (κυρίως του Οβιδίου) και της Αναγέννησης, οι οποίοι τους παρουσίαζαν με εικόνες_ φρονώ ότι αυτός είναι ένας πανέμορφος τρόπος για να καλλιεργηθεί η καλλιτεχνική, η ευαίσθητη πλευρά της ψυχής του νέου.

Ένας καλύτερος τρόπος διδασκαλίας βοηθάει το μυαλό να σκεφθεί και να ονειρευθεί. Η παιδεία πρέπει να διδάσκει τους ανθρώπους, αλλά και τους ίδιους τους δασκάλους, να είναι εκλεκτικοί. Οι φορείς της εκπαιδευτικής διαδικασίας πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι η «μάθηση» συμπεριλαμβάνει και το δικαίωμα να ασκεί κανείς κριτική στον ελληνικό πολιτισμό, και όχι μόνον να τον εξυμνεί_ το δικαίωμα, επίσης, να εξυμνεί κανείς ξένα στοιχεία, αλλ΄ όχι να τα μιμείται δουλικά ή, αντιστρόφως, να τα υποβαθμίζει αβίαστα, χωρίς τον απαραίτητο στοχασμό.

Πριν απ΄ όλα, όμως, η παιδεία πρέπει να μένει μακριά από το πεδίο της πολιτικής αντιπαράθεσης. Οι βασικές παράμετροι της παιδείας πρέπει να χωρισθούν απο την πολιτική ή, τουλάχιστον, να τύχουν διακομματικής συμφωνίας. Περιλαμβάνω εδώ το θέμα της διδασκαλίας της ιστορίας, που δεν πρέπει να μετατρέπεται σε προπαγάνδα υπέρ της μιας πολιτικής ιδεολογίας ή της άλλης. Το ίδιο ισχύει, κατά τη γνώμη μου, και για θέματα θεσμικά, όπως του πανεπιστημιακού ασύλου, που στην εποχή μας έχει εντελώς ξεφύγει από την αρχική του αποστολή και έχει προσφέρει κάλυψη σε παράνομες ενέργειες. Μια διακομματική ρύθμιση μερικών βασικών θεμάτων θα ωφελούσε όχι μόνο την παιδεία αλλά την κοινωνία γενικότερα.

Αυτό το πλαίσιο ηρεμίας και συνέχειας είναι απαραίτητο. Γιατί η παιδεία είναι μία εκλεπτυσμένη διαδικασία μετάδοσης γνώσης που πετυχαίνει όσο περισσότερο αντικειμενικά γίνεται, ανεπηρέαστα από αλλαγές σε πολιτικά γούστα και μόδες.

Κύριος σκοπός πρέπει να είναι η όξυνση της σκέψης. Να ενθαρρυνθούν οι νέοι να υποβάλουνστους εαυτούς τους και την κοινωνία- περισσότερα ερωτήματα, όπως και να μάθουν από πού πρέπει να ξεκινούν για να βρίσκουν απαντήσεις. Παιδεία δεν σημαίνει αποστήθιση ενός όγκου πληροφοριών και γεγονότων_ παιδεία σημαίνει να μάθει κανείς να σκέφτεται. Σημαίνει, επίσης, να πιστεύει ότι

μία ευρύτερη καλλιέργεια είναι το ίδιο σημαντική με μία εξειδικευμένη εκπαίδευση.

Αλλά ας επιστρέψουμε στις πηγές των αξιών που είναι αναγκαίο να υιοθετηθούν. Ένα παράδειγμα, παλιό και όμως πολύ σύγχρονο, ίσως βοηθήσει να εκφράσω την σκέψη μου πιο εξειδικευμένα.

Η Αινειάδα ανέκαθεν με εντυπωσίαζε βαθιά διότι έχει στο επίκεντρό της τη θεματική του καθήκοντος: του καθήκοντος προς την οικογένεια, πρός το κράτος, προς την πολιτειακή ειρήνη_ ενός καθήκοντος που συνεπαγόταν και την προσωπική θυσία. Ταυτόχρονα ασχολείται με τα προβλήματα της προσφυγιάς. Είναι, με δυο λόγια, έργο που ερευνά αιώνια προβλήματα.

Αλλά η ακτινοβολία του έργου δεν σταματά εκεί. Η σχέση του Αινεία και της Διδώς είναι τόσο συναρπαστική, ρομαντική αλλά και σκληρή, αμφιλεγόμενη, ικανή να μας εμπνεύσει σε διάφορους τομείς. Εν ολίγοις, οι μύθοι ενδυναμώνουν τη φαντασία μας_ το δράμα μάς καταδεικνύει τη σκληρότητα της ζωής_ την ανάγκη να καλλιεργήσουμε ουσιαστικά τον χαρακτήρα μας και όχι απλώς να συλλέγουμε νέες πληροφορίες_ την αναγκαιότητα του μέτρου στη ζωή μας_ τον ανεξάντλητο πλούτο του ουμανισμού.

Αυτές είναι πηγές έμπνευσης που δεν πρέπει να είναι προσβάσιμες μόνον στους περισσότερο καλλιεργημένους ή ευκατάστατους. Η κρατική τηλεόραση θα μπορούσε να παράγει σχετικά εκπαιδευτικά προγράμματα ή να χρησιμοποιεί αντίστοιχα προγράμματα εξαιρετικής ποιότητας που ήδη υπάρχουν στο εξωτερικό, προκειμένου να εισάγει αυτές τις ιδέες σε κάθε ελληνικό σπίτι με απλή και εύπεπτη μορφή. Όπως ήδη ανέφερα, αυτό θα πρέπει να γίνει όχι για να καλλιεργηθεί ο σοβινισμός ή η εθνική αλαζονεία, αλλά για να διαπλασθούν σταδιακά σταθεροί χαρακτήρες και παράλληλα να ενδυναμωθεί η φαντασία.

Δεν κρύβω ότι αυτά τα ζητήματα με απασχολούν πολύ, ιδίως όταν παρατηρώ τις συνήθειες των παιδιών και των νέων μας, που επηρεάζονται υπερβολικά από τα παιχνίδια εικονικής πραγματικότητας των ηλεκτρονικών υπολογιστών, τα οποία είναι γεμάτα με βία και προσβλητικούς διαλόγους.

Το πώς όμως μπορεί να επέλθει αυτή η μεταβολή στις πολιτιστικές προτιμήσεις είναι ένα λεπτό πρόβλημα_ αλλά θα πρέπει να το υπογραμμίσω, προς αποφυγήν παρανοήσεων: δεν υποστηρίζω καμία μορφή νομικώς επιβεβλημένων προτιμήσεων (...που θα έπαυαν πλέον να είναι «προτιμήσεις»), αλλά μόνον έναν συνδυασμό πειστικών δράσεων που θα είχαν ως σκοπό να μας κάνουν όλους να συνειδητοποιήσουμε ότι η παιδεία μπορεί να προωθηθεί μέσω της χρήσης των σύγχρονων μέσων.

3. Σε αναζήτηση του «νέου»

Ο τίτλος αυτού του δοκιμίου υποδηλώνει ότι δεν αρκεί να καταλάβουμε τους νέους και τα προβλήματά τους, πρέπει ταυτόχρονα να βρούμε και να αναδείξουμε νέους ανθρώπους που θα εκφράσουν σωστά- δηλαδή εποικοδομητικά- το νέο ζητούμενο: την πραγματική αλλαγή. Τούτο όμως θα καταστεί εφικτό μόνον εάν επιτύχουμε να βρούμε το πραγματικά «νέο/καινούριο» που θα προσελκύσει και πάλι στα κοινά και τους νέους αλλά και τους φοβισμένους εκπροσώπους της αστικής τάξης.

Ξεκινώ απο την εδραιωμένη πεποίθηση ότι οι Έλληνες, αλλά και οι περισσότεροι Ευρωπαίοι διψούν για το καινούριο. Ωστόσο, προκαλεί έκπληξη το γεγονός πόσο λίγο χρόνο έχουμε αφιερώσει στην προσπάθειά μας να ορίσουμε τι είναι πραγματικά καινούριο και τι, ή μάλλον ποιοί, είναι προσποιητά καινούριοι.

Προσωπικά, δεν αμφιβάλλω ότι η «ανάταξη» είναι αυτό που αμφότεροι οι κκ. Καραμανλής και Παπανδρέου θα ήθελαν να είχαν πετύχει από την αρχή που ανέλαβαν τα ηνία των κομμάτων τους. Αλλά τα κατεστημένα του κόμματος καθενός πρέπει να τους δημιούργησαν πολλά προβλήματα. Η πολιτική είναι η τέχνη του εφικτού και ο παλαιός κόσμος ποτέ δεν παραχωρεί εξουσία εύκολα και οικειοθελώς στον καινούριο κόσμο που έρχεται. Και οι δύο ηγέτες μας το γνωρίζουν πλέον καλά αυτό, γι΄αυτό και προχώρησαν μέχρι στιγμής με εξαι ρετική προσοχή, με συνέπεια όμως η επιτυχία να τους διαφύγει.

Νομίζω ότι η χώρα μας πληρώνει το τίμημα της καθυστέρησής της να φέρει στο προσκήνιο πραγματικές καινοτομίες και του γεγονότος ότι πέρασε τα τελευταία τρία χρόνια ασχολούμενη πρωτίστως με σκάνδαλα, υπαρκτά ή μη. Για μένα, μη πολιτικοποιημένο παρατηρητή, η ευθύνη γι΄ αυτήν την παράλειψη είναι διάχυτη. Συχνά γίνεται λόγος για «έλλειψη πάγκου»_ αλλά αυτό δεν είναι δουλειά του τεχνικού διευθυντή ή του προπονητή μιας ομάδας, με άλλα λόγια ευθύνη του αρχηγού ή, καλύτερα, των αρχηγών, αν καταλαβαίνουν, όπως συνέχεια δείχνουν οι δημοσκοπήσεις, ότι ο κόσμος ψάχνει για το νέο, το πραγματικά καινούριο και όχι το ξαναζεσταμένο φαγητό;

Αλλά γιατί να προσπαθώ να εκφράσω κάτι που ο Σοφοκλής στην «Αντιγόνη» του εξέφρασε τόσο καλύτερα όταν έβαλε στο στόμα του Κρέοντοςτου πραγματικού` πρωταγωνιστού του δράματοςτις λέξεις: «Αμήχανον δε παντός ανδρός εκμαθείν ψυχήν τε και φρόνημα και γνώμην, πριν αν αρχαίς τε και νόμοισιν εντριβής φανή».

Η ιστορία διδάσκει ότι οι βαθιές αλλαγές ποτέ δεν επέρχονται οικειοθελώς. Επίσης, διδάσκει ότι σπανίως ξεκινούν από την κορυφή, αλλά φουντώνουν από κάτω. Καμιά όμως από αυτές τις δύο φράσεις δεν σημαίνει ότι προϋπόθεση αλλαγής είναι η επανάσταση, ακόμη δε λιγότερο ότι η βίαιη αλλαγή είναι κοινωνικά προτιμητέα από μια ομαλή μετάβαση.

Αυτό όμως που υποδηλώνουν είναι ότι το «παλαιό» έχει κάθε συμφέρον να παραμείνει στην εξουσία, ακόμη και εάν αυτό σημαίνει ότι πρέπει να πείσει τη βάση της εξουσίας του ότι ξαφνικά μεταλλάχθηκε σε κάτι νέο, απλώς και μόνον αλλάζοντας ρόλους ή συνθήματα ή, αν θέλετε να διατυπώσουμε την σκέψη μεταφορικά, αλλάζοντας την φορεσιά τους.

Το «παλαιό»- στην Ελλάδα, όπως και αλλούσκοπίμως έχει παραβλέψει αυτό το ζήτημα, διότι περιμένει να εκμεταλλευθεί την παρούσα αβεβαιότητα και να επαναπροσδιορισθεί ως «καινούριο». Το εάν το εκλογικό σώμα θα πέσει στην παγίδα ή όχι θα κριθεί από το πόσο δυνατό ή αδύναμο θα παρουσιασθεί το όποιο αντίπαλο στρατόπεδο. Προσωπικά δεν ανήκω σ΄αυτούς που πιστεύουν στην «διεισδυτική όραση» των ψηφοφόρων εκτός όταν πια τα πράγματα έχουν φτάσει στο απροχώρητο! Η ανάγκη για κάτι πραγματικά καινούριο θα συναντήσει, για τους λόγους που ήδη υποδήλωσα, σθεναρή αντίδραση από εκείνους που επιθυμούν να διατηρήσουν τις θέσεις και τα προνόμιά τους. Αναφέρομαι σαφώς στον «παλαιό κόσμο», τον κυνικό κόσμο που ξέρει πώς να δουλεύει με ανταλλαγές, quid pro quo, συμβιβασμούς, αλλά ταυτόχρονα και στον κόσμο που ξέρει άριστα να χειρίζεται την επικοινωνιακή πολιτική της έντεχνης παραπλάνησης. Η σκέψη όμως που μόλις διετύπωσα είναι τόσο κυνική που δεν τολμούν να την αρθρώσουν ούτε τα κόμματα της παραδοσιακής αριστεράς μια και τα ίδια καταφεύγουν στα ίδια επικοινωνιακά τεχνάσματα όταν τους συμφέρει.

Μέσα από τους φόβους αυτούς συνήθως γεννιέται η ιδέα της «συνεργασίας». «Καλύτερα να μοιράσουμε κάτι παρά να μη μας μείνει τίποτα».

Δεν ξέρω αν η συγκυρία ή άγνωστες δυνάμεις ή οι δυσχέρειες στην οικονομία θα καταφέρουν

τελικά να επιβάλουν μία τέτοια «νόθα» πορεία προς την «αλλαγή». Αν γίνει κάτι τέτοιο, κατά τη γνώμη μου δεν θα είναι τίποτα παραπάνω από μια προσωρινή νίκη. Διότι οι τεχνητοί ή ευκαιριακοί «συνασπισμοί», που συγκροτούνται από «διάττοντες» ή «μπαλαντέρ» κοινοβουλευτικούς που προέρχονται από τα δύο μεγάλα κόμματα, αποτελούν, όσο έξυπνοι κι αν είναι οι πρωταγωνιστές, εφήμερα φαινόμενα. Παράλληλα τέτοια σχήματα δεν είναι ικανά να παράσχουν καθαρές ηγεσίες σε στιγμές σοβαρών πολιτικών και οικονομικών κρίσεων.

Αυτή η αμφιβολία μου για τη μείξη ετερόκλητων πεποιθήσεων ενισχύεται από μία δημοσκόπηση που δημοσίευσε «Το Βήμα» της 21.12.08. Η δημοσκόπηση αυτή δείχνει ότι η ελληνική κοινωνία είναι βαθιά διχασμένη, στοιχείο που προκύπτει ειδικότερα από τις απαντήσεις που δόθηκαν στο ερώτημα: «εσείς επιθυμείτε να αντέξει η κυβέρνηση και να εξαντλήσει την τετραετία ή να πέσει;» Το 46,1% των ερωτηθέντων ζήτησαν να πέσει, ενώ το 45,9% να αντέξει και να εξαντλήσει την τετραετία.

Απίστευτη ισοψηφία! Αλλά και απίστευτος διχασμός. Εάν όμως πάνω από τους μισούς ψηφοφόρους θεωρούν το ένα κόμμα ατυχές, για να μη πούμε κακό, και οι άλλοι μισοί έχουν την ίδια γνώμη για το άλλο μεγάλο κόμμα, τότε με ποιά λογική η συμμαχία τους, έστω και πρόσκαιρη, θα μας δώσει την ιδανική λύση; Αντιθέτως, όπως η ιστορία διδάσκει, θα μας δώσει αδύναμους συνασπισμούς, εσωτερικές διχόνοιες, και έλλειψη καθαρού προγράμματος, και όλα αυτά σε στιγμή παγκόσμιας οικονομικής λαίλαπας που απαιτεί σταθερό χέρι στο τιμόνι. Η ιστορία, ελληνική και διεθνής, έχει αποδείξει επανειλημμένως το αληθές αυτής της παρατήρησης. Το παράδειγμα των αρχαίων ρωμαϊκών τριανδριών μάλιστα αποκαλύπτει ότι το ανθρώπινο κίνητρο πίσω από τέτοιους συνασπισμούς είναι να δοθεί χρόνος σε έναν από τους εταίρους, για να πάρει αυτός το πάνω χέρι έναντι των άλλων. Και από τη γαλλική Επανάσταση γνωρίζουμε τι παθαίνουν οι «αποστάτες» αριστοκράτες- στους οποίους αντιστοιχούν στις ημέρες μας οι πολιτικοί δίχως αρχές - όταν ξαφνικά υποκρίνονται ότι ασπάζονται τον γιακωβινισμό: είναι οι πρώτοι που χάνουν το κε φάλι τους. Γι΄ αυτό και ταπεινά πιστεύω ότι καμία από τις επιλογές αυτές δεν ικανοποιεί την ευρέως διαδεδομένη πλέον δίψα για το καινούριο.

Οι νέοι πρέπει, κοντολογίς, να είναι νέοι, και εάν χρειασθεί καιρός να τους βρούμε, τότε θα πρέπει να περιμένουμε.

4. Πώς να περάσει κανείς προς τα έξω το μήνυμα της αλλαγής χωρίς να είναι κοινότοπο ή να φοβίζει πολύ

Μία καλή ιδέα είναι σαν ένα καλό προϊόν: δεν αρκεί να είναι καλό, θα πρέπει να αποκτήσει και ένα ελκυστικό περιτύλιγμα και να πουληθεί με τον κατάλληλο τρόπο και στον κατάλληλο χρόνο, ώστε να φτάσει στον τελικό του στόχο-καταναλωτή.

Οποιοσδήποτε φέρνει στο προσκήνιο νέες ιδέες πρέπει να είναι έτοιμος να τις συζητήσει και να αντιδράσει θετικά στην τυχόν εποικοδομητική κριτική. Αλλά υπάρχει αναμφισβήτητα ένα κρίσιμο στοιχείο που ευνοεί τη δική μου πρόταση: έρχεται την κατάλληλη στιγμή. Διότι η ανάγκη για αλλαγή γίνεται πλέον ολοένα και πιο επιτακτική, ενώ το ερώτημα που θα πρέπει να τεθεί πριν απ΄ όλα είναι εάν θα επιτραπεί στο «παλαιό» να προσποιηθεί το νέο ή θα έρθει εν τέλει στην επιφάνεια το πραγματικά καινούριο. Γνωρίζοντας τους συμπατριώτες μου, πιστεύω ότι είναι απολύτως αναγκαίο να στραφεί κανείς προς δύο από τις αντιφατικές μας τάσεις.

Η πρώτη είναι η τάση για καινοτομία. Στους Έλληνες αρέσει η καινοτομία και η αλλαγή. Συγχρόνως, όμως, αν και θεωρούμε τους εαυτούς μας φιλελεύθερους, στην πραγματικότητα είμαστε απίστευτα συντηρητικοί. Αυτό είναι το δεύτερο χαρακτηριστικό μας που δυσκολεύει τους

άλλους να μας αντιμετωπίσουν! Γι΄αυτό και θα πρέπει κανείς να χαράξει ένα νέο μονοπάτι, που δεν θα φοβίζει, δεν θα διώχνει μακριά εκείνους που θα γίνονται αποδέκτες του μηνύματος της αλλαγής και της μεταρρύθμισης.

Καθ΄ όσον με αφορά, θα επιχειρήσω να καθησυχάσω τους αναγνώστες μου επικαλούμενος δύο ιδέες που μπορούν να θέσουν υπό έλεγχο τις μεταρρυθμίσεις που θα ήθελα να δω να εφαρμόζονται κάποτε στον τόπο μας.

Η πρώτη συνίσταται στην πεποίθησή μου ότι εκείνοι που διαβλέπουν την ανάγκη για αλλαγή περιλαμβάνουν στους κόλπους τους ανθρώπους που μοιράζονται μαζί μου την ίδια ανατροφή, είναι δηλαδή προσεκτικοί φύσει και θέσει. Υποψιάζομαι ότι ένα μεγάλο μέρος αυτού που αποκαλούμε μεσαία τάξη, εκείνης δηλαδή της κρίσιμης μερίδας ψηφοφόρων που συχνά καθορίζει το εκλογικό αποτέλεσμα, προσυπογράφει αυτή την επιθυμία_ και οι εκλογές κερδίζονται στο κέντρο.

Η δεύτερη ιδέα είναι η πίστη μου στο κοινό μας παρελθόν, από τη στιγμή που οι ιδέες μου βασίζονται στις ιδέες και τα ιδανικά αυτού του παρελθόντος. Αλλά επιτρέψτε μου να αναπτύξω αυτή τη σκέψη λίγο περισσότερο.

Εν πρώτοις, όπως θα έχει ήδη καταστεί σαφές, είμαι επικριτικός απέναντι στην αμερικανική εξωτερική πολιτική. Επίσης, είμαι επικριτικός απέναντι στη συμπεριφορά των ακραίων δυνάμεων που ανήκουν στο κατεστημένο της οικονομίας της αγοράς. Εντούτοις, προσέξτε, ο άνθρωπος που τα λέει αυτά δεν είναι- σύμφωνα με την παλαιομοδίτικη ορολογία- «αριστερίζων» ή σοσιαλιστής ή αντιαμερικανός, αλλά κάποιος που μεγάλωσε σε ένα πολιτικό περιβάλλον που θα μπορούσε αδρά να περιγραφεί ως παραδοσιακή κεντροδεξιά. Δεν είναι αντιμερικανός, αλλά αμφισβητεί σοβαρά το σοφόν της πολιτικής της πρόσφατης αμερικανικής κυβέρνησης_ και αυτά τα δύο διαφέρουν αρκετά μεταξύ τους.

Η κριτική του ενδυναμώνεται από το φιλοσοφικό του υπόβαθρο_ και φανερώνει έναν πολίτη με ανησυχίες που πολλοί στην Αμερική μοιράζονται. Επιτρέψτε μου να σας υπενθυμίσω εδώ ότι ο εξέχων Αμερικανός διανοούμενος Γκορ Βιντάλ προσφάτως σε μία μεγάλη ελληνική εφημερίδα περιέγραψε το ρεπουμπλικανικό κόμμα, που κυβερνούσε μέχρι πρότινος την Αμερική, ως ένα «φασιστικό, διεφθαρμένο καθεστώς». Δεν χρησιμοποίησα τέτοιες σκληρές φράσεις και μάλιστα ποτέ δεν θα το έκανα, διότι έχω γνωρίσει μέσους και «μορφωμένους» Αμερικανούς και, μολονότι δεν έχω τις ίδιες «αισθητικές προτιμήσεις» μαζί τους, θαυμάζω πολλές από τις αξίες τους.

Σε άντρες και γυναίκες που μοιράζονται τέτοιες σκέψεις ποτέ δεν αρέσουν οι επαναστάσεις, γιατί γνωρίζουν τις διαλυτικές συνέπειές τους_ αλλά επιδοκιμάζουν την πρόοδο. Ωστόσο, η αλλαγή που έχουμε πλέον ανάγκη θα πρέπει να είναι πραγματική και βαθιά_ και θα πρέπει επίσης να είναι σχεδιασμένη και λελογισμένη. Τέτοιοι πολίτες γνωρίζουν επίσης ότι, όπως στα οικονομικά, έτσι και στην πολιτική τέτοιους είδους αλλαγές μπορούν να επέλθουν, εάν η κοινή γνώμη κινηθεί προς αυτή την κατεύθυνση. Αλλά όταν αρχίζουν να συντελούνται τέτοιες τεκτονικές μετακινήσεις και μεταβολές, ούτε άτομα ούτε τα καθιερωμένα κοινωνικά στεγανά, ούτε θεσμοί, μπορούν να τις σταματήσουν! Ίσως να μην έχουμε φτάσει σε αυτό το σημείο στην Ελλάδα, ούτε και στην Ευρώπη_ παρ΄ όλα αυτά, υπάρχουν ήδη δείγματα ότι μπορεί να πλησιάζουμε το σημείο της πραγματικής αλλαγής.

Κατά δεύτερο λόγο, οι αναγνώστες μου πρέπει να έχουν κατά νου ότι η ανανέωση που εισηγούμαι δεν πρόκειται να επιχειρηθεί σε ένα κενό, αλλά μέσα στο πλαίσιο των ιδεών που ο δικός μας κλασικός πολιτισμός έχει διακηρύξει ως ιερές: περιλαμ βάνω εδώ, μεταξύ άλλων, τη δικαιοσύνη, την επιείκεια, την επιδίωξη της αριστείας και την ανθρωπιά. Έδωσα ήδη ένα παράδειγμα ως προς

το πώς οι ιδέες αυτές με κάνουν να συνηγορώ υπέρ μιας περισσότερο ισορροπημένης κατανομής του πλούτου, και όχι μιας πολιτικής που θα απαγορεύει την παραγωγή πλούτου. Πόσο, επίσης, εκτιμώ τη φιλία, ενώ αντιπαθώ βαθύτατα τη δουλεία.

Θα επέστρεφα με χαρά στις φιλοαμερικανικές μου ρίζες, εάν οι Αμερικανοί με σέβονταν σαν φίλο, αποδέχονταν το δικαίωμά μου να διαλέγω τους δικούς μου φίλους και σταματούσαν να μου συμπεριφέρονται σαν να είμαι μία αποικία.

Μέχρις ότου όμως αυτό συμβεί δεν φοβούμαι να προβάλλω την ελληνική υπερηφάνειά μου, διότι δεν ανήκω σε εκείνους που τρέμουν μπροστά στο σύνηθες επιχείρημα ότι η Ελλάδα είναι μία μικρή χώρα. Διότι σε στιγμές κρίσης οι μικρές χώρες μπορούν να παίξουν τον ρόλο του διαμεσολαβητή, εάν αυτοί που οδηγούν τη μοίρα τους στις εξωτερικές σχέσεις πιστεύουν πραγματικά σε αυτόν τον ρόλο.

Αλλά για να πείσεις τους άλλους, πρέπει πρώτα να πιστέψεις εσύ ο ίδιος στον εαυτό σου. Μου αρέσει πολύ να το επισημαίνω αυτό στους φοιτητές μου_ και όταν το κάνω, τους αναφέρω την επιγραφή που βρίσκεται στο μνημείο του μεγάλου εφευρέτη Κόμη φον Ζέππελιν στη λίμνη της Κωνσταντίας: «first you dream; then you believe in your dream; and then it happens.» («Πρώτα ονειρεύεσαι_ μετά πιστεύεις εσύ ο ίδιος στο όνειρό σου_ και ύστερα...αυτό γίνεται πραγματικότητα».)

Κατά τρίτο λόγο, για να ανακτηθεί η εμπιστοσύνη και η διάθεση συμμετοχής των νέων στα κοινά, θα πρέπει να είμαστε διατεθειμένοι να αλλάξουμε, προσαρμοζόμενοι πλήρως στις νέες συνθήκες, αναγνωρίζοντας ότι «τα πάντα ρει». Τα πάντα, κατά τη γνώμη μου, θα πρέπει να εξετασθούν και να αναπροσαρμοσθούν προσεκτικά, ενώ σε τίποτε δεν θα πρέπει να επιτραπεί να επιβιώσει από τις διαβρωτικές συνέπειες του χρόνου, εκτός εάν αξίζει να διασωθεί. Αυτό ισχύει για τις έννοιες της ατομικής ηθικής και του σεξουαλικού αυτοκαθορισμού, καθώς επίσης και για το πώς οι έννοιες αυτές αντανακλώνται στη νομοθεσία μας. Το να θεωρεί κανείς ότι ανήκει στη «δεξιά» ή την «κεντροδεξιά» δεν θα πρέπει να συνιστά λόγο παρεμπόδισης του εκσυγχρονισμού της νομοθεσίας, όταν η κοινή γνώμη είναι έτοιμη γι΄ αυτό. Το παρελθόν είναι εκεί για να εμπνέει, όχι για να λειτουργεί σαν τροχοπέδη.

5. Θεσμοί σε αναζήτηση μιας νέας ταυτότητας: πού είσαι Πιραντέλλο τώρα που σε χρειαζόμαστε;

Ανάμεσα στα πολιτικά ζητήματα που ελπίζω να θελήσουμε να επανεξετάσουμε σοβαρά και βαθιά, θα συμπεριελάμβανα και τη σύγχρονη στοχοθεσία των διεθνών οργανισμών στους οποίους ανήκουμε. Αυτά είναι βαθιά νερά, στα οποία οι πολιτικοί μας δοκιμάζουν συχνά μεν την τύχη τους, αλλ΄ έπειτα αποσύρονται στο καταφύγιο μιας μακάριας αδράνειας. Κατά τη γνώμη μου, οι γεωπολιτικές θέσεις του νέου Αμερικανού Προέδρου θα μας αναγκάσουν να περπατήσουμε το μονοπάτι που συνιστώ, μολονότι πολύ αμφιβάλλω εάν θα πάρουμε τις απαντήσεις που η Ευρώπη- και όχι μόνον εκείνος- χρειάζεται. Γι΄αυτό και εδώ θα ήθελα πρώτα να αναφέρω κάποιες γενικές κατευθυντήριες γραμμές που θα υιοθετούσα, προτού ασχοληθώ με κάποια από τα ζητήματα που θεωρώ ότι θα πρέπει να αντιμετωπισθούν και τα οποία θα αναπτύξω με συντομία λίγο πιο κάτω.

i) Η αντίσταση μέσω επικοινωνιακής προπαγάνδας και η εξαπάτηση των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων που τάσσονται υπέρ των μεταρρυθμίσεων μπορεί να εμποδίσουν προσωρινά την προσπάθεια, αλλά στο τέλος δεν θα καταφέρουν να σταματήσουν την αλλαγή που οι κοινωνίες οι ίδιες (περισσότερο από τις ηγεσίες τους) χρειάζονται.

ii) Πρέπει να προφυλαχθούμε από τον κίνδυνο μιας επιφανειακής μεταβολής ή αλλαγής, διότι κάτι

τέτοιο μπορεί επίσης να καθυστερήσει την πραγματική αλλαγή, όχι όμως και να τη σταματήσει πλήρως.

iii) Οι ηγέτες μας θα πρέπει να έχουν κατά νου ότι μπορείς να κοροϊδεύεις κάποιους ανθρώπους συνεχώς ή όλους τους ανθρώπους για ένα διάστημα, αλλά δεν μπορείς να κοροϊδεύεις ολόκληρο το εκλογικό σου σώμα συνεχώς. Εάν το επιχειρήσεις, η μεταχείριση που θα έχεις τελικώς θα είναι πολύ σκληρή.

iv) Κατά την εφαρμογή των θεσμικών μεταρρυθμίσεων, χρειαζόμαστε πλάι μας τους νεότερους ψηφοφόρους περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον, διότι κατ΄ ουσίαν είναι οι δικές τους ζωές που θα επηρεασθούν από την αλλαγή. Αυτό το σημείο μάς επαναφέρει εκ νέου στο ζήτημα της παιδείας, υπό διττή αυτή τη φορά έννοια: αφενός μεν παιδεία υπό τη μορφή της παροχής στους νέους γνώσεων αφετέρου δε παιδεία υπό την έννοια της αναπτέρωσης του ηθικού σθένους τους να κάνουν αυτό που είναι καλό για τη χώρα τους και την Ευρώπη, η οποία, κατ΄ εμέ, αποτελεί το κέντρο του σύμπαντός μας. Εάν αυτό μοιάζει πολιτικά ευρω-κεντρικό ή εγωιστικό, αυτό συμβαίνει απλούστατα επειδή έτσι, κατά την γνώμη μου, έχουν τα πράγματα. Άλλωστε, στη βιολογία και την πολιτική ο «εγωισμός» είναι ένας ουσιώδες συστατικό της επιβίωσης.

v) Τέλος, εάν επιθυμούμε να ενδυναμώσουμε την πίστη του κόσμου στους θεσμούς, θα πρέπει να ενισχύσουμε τη διαφάνεια και την αποτελεσματι κότητά τους, σύμφωνα με τις απαιτήσεις των καιρών και όχι σύμφωνα με τα πιστεύω νεκρών πλέον ιδεολογιών ή αγώνων του χθες.

Ενόψει των ανωτέρω, ερωτώ:

1. Ποιός είναι ο κατάλληλος πλέον ρόλος του ΝΑΤΟ; Έχει ακόμη λόγο ύπαρξης ή χρησιμοποιείται για να εξυπηρετεί τους παγκόσμιους στόχους της Αμερικής, οι οποίοι δεν συμπίπτουν πάντοτε με τους ευρωπαϊκούς; Και κάτι πιο σημαντικό ακόμη, θα αναγκάσει η νέα αμερικανική διακυβέρνηση εμάς τους Ευρωπαίους να μετατρέψουμε εκ νέου το ΝΑΤΟ σε ένα ψυχροπολεμικό εργαλείο, προκειμένου να βοηθήσουμε την Αμερική να βρει τα στρατεύματα που χρειάζεται για να διεξαγάγει τους δικούς της- όχι δικούς μας- πολέμους στο Αφγανιστάν και το Πακιστάν ή να προσπαθήσει να στριμώξει στη γωνία τη Ρωσία ακόμη περισσότερο; Εάν αποφασισθεί να ανανεωθεί το ΝΑΤΟ, ποιός θα καλύψει το σχετικό κόστος; Και θα πρέπει εφεξής οι στρατιώτες μας να υπηρετούν στο Αφγανιστάν; Ίσως εκείνοι από τους Υπουργούς που θα κληθούν να δώσουν τη συγκατάθεσή τους σε αυτές τις αλλαγές θα έπρεπε να ξεκινήσουν ήδη από τώρα να σκέπτονται τις συνέπειες αυτών των αλλαγών, καθώς επίσης και πώς αυτές θα επηρεάσουν τις επόμενες γενιές.

2. Ποιός είναι ο κατάλληλος ρόλος της Ευρώπης στο πλαίσιο αυτών των παγκόσμιων μεταβολών; Σε ποιόν βαθμό θα πρέπει να συνεχίσει όχι μόνον να βρίσκεται κοντά στις ΗΠΑ- κάτι που θεωρώ δεδομένο- αλλά πολύ περισσότερο να είναι υποτελής απέναντί τους- στάση που θεωρώ απαράδεκτη; Θυμηθείτε πώς χρησιμοποιήθηκε η Ευρώπη στον πόλεμο εναντίον της Σερβίας μετά την αποτυχία της Αμερικής να λάβει εξουσιοδότηση για δράση υπό την αιγίδα του ΟΗΕ. Και έσχατο αλλά επ΄ ουδενί λιγότερο σημαντικό, δεν φοβάμαι να διερωτηθώ- σε αντίθεση με πολλούς ηγέτες της Ευρώπης- γιατί πρέπει η εξωτερική μας πολιτική να χαράσσεται και να αποφασίζεται τόσο ξεκάθαρα σε υπερατλαντικά κέντρα εξουσίας; Υποδείξαμε εμείς στους Αμερικανούς πώς θα πρέπει να μεταχειρίζονται το Μεξικό και τους παράνομους μετανάστες του; Τους επικρίναμε δημοσίως για το γεγονός ότι είναι μία από τις τρεις χώρες σε ολόκληρο τον κόσμο- οι υπόλοιπες δύο είναι η Κίνα και το Ιράν- που διατηρεί ακόμη την ποινή του θανάτου;

3. Πρέπει να προσδιορίσουμε σαφώς και να διακηρύξουμε πλέον την ευρωπαϊκή μας ταυτότητα. Τελώ ασφαλώς σε πλήρη επίγνωση του γεγονότος ότι οι κοινωνίες μας έχουν γίνει πολυεθνοτικές

και πολυθρησκευτικές, καθώς επίσης και ότι αυτή η εξέλιξη δεν στερείται πλεονεκτημάτων. Ωστόσο, τούτο δεν πρέπει να μας κάνει να ξεχνάμε ότι είμαστε Ευρωπαίοι και κατά κύριο λόγο χριστιανοί, και δεν είμαστε διατεθειμένοι να το κρύψουμε για λόγους πολιτικής ορθότητας. Δεν θα επιθυμούσαμε εξάλλου για τον μουσουλμανικό κόσμο να απαρνηθεί τις δικές του ρίζες και ταυτότητα_ μάλιστα, οι ίδιοι οι μουσουλμάνοι δεν παραλείπουν να μας τις θυμίζουν με κάθε ευκαιρία. Και καλά κάνουν από την πλευρά τους. Εμείς όμως δεν θα πρέπει να σπεύδουμε να βάλουμε στο ράφι τις δικές μας ρίζες και ταυτότητα ή να αμβλύνουμε τα ήθη και τα έθιμά μας υπερβολικά, λόγω κάποιας υπερβολικής ευαισθησίας απέναντι σε αυτούς που φιλοξενούμε στις χώρες μας. (Θα προσέξατε ότι υπογράμμισα τις λέξεις «υπερβολικά-υπερβολική», για να υποδηλώσω πως γνωρίζω καλά ότι όλες αυτές οι αποφάσεις συνεπάγονται προσεκτικούς συμβιβασμούς). Συνεπώς, εάν με πιάσουν να πίνω σε μία μουσουλμανική χώρα μπορεί να τιμωρηθώ_ γιατί όμως δεν θα πρέπει αντιστοίχως ο μουσουλμάνος που ζει στη χώρα μου να ακολουθεί τα δικά μου έθιμα και τη δική μου νομοθεσία; Ο σεβασμός και η ανεκτικότητα λειτουργούν αμφίδρομα.

4. Η ευρωπαϊκή μας ταυτότητα θα πρέπει να αποτελεί το σημείο αφετηρίας, από τη θέση δε αυτή προσκαλούμε τους άλλους να εισέλθουν στην ομάδα μας. Και θα πρέπει να το τονίσω εκ νέου: δεν απορρίπτουμε τους άλλους πολιτισμούς_ και θα πρέπει να πολλαπλασιάσουμε τις μορφές με τις οποίες συναλλασσόμαστε εμπορικά και εν γένει συνεργαζόμαστε μαζί τους. Αλλά θα πρέπει παράλληλα να μάθουμε να προστατεύουμε και τον δικό μας πολιτισμό, και αυτή η ανάγκη θα πρέπει να αποτελεί έναν σημαντικό (αλλά όχι τον μοναδικό) παράγοντα στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής πολιτικής για τη μετανάστευση. Επομένως, η αναγκαιότητα εισδοχής στην Ευρωπαϊκή Ένωση κρατών, απλώς και μόνον επειδή η Αμερική επιθυμεί να καλλιεργήσει εγγύτερους γεωπολιτικούς δεσμούς με ορισμένες χώρες, δεν μπορεί να συνιστά λόγο για ένταξη στην Ένωση. Ειλικρινά ανατριχιάζω κάθε φορά που η Αμερική εμπλουτίζει τον κατάλογο με τις χώρες που, κατ΄ αυτήν, πρέπει να ενταχθούν στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το μυαλό μου πηγαίνει, επί παραδείγματι, στη Γεωργία, η οποία, κατά τη γνώμη μου, δεν μπορεί να έχει βάσιμη αξίωση για ένταξη στην ευρωπαϊκή οικογένεια. Όσο για την Τουρκία, εάν φθάσει ποτέ να αποκτήσει την ιδιότητα του πλήρους μέλους, θα ήμουν έτοιμος να στοιχηματίσω ότι θα ήταν τότε θέμα χρόνου να μας ζητηθεί να δεχθούμε και το Ισραήλ, ίσως δε και την Αίγυπτο.

5. Ο καιρός μπορεί να είναι πιο κοντά απ΄ όσο πιστεύουμε, για εμάς στην Ευρώπη, να ξεκινήσουμε να σκεφτόμαστε μία πραγματικά εγγύτερη σχέση με τη Ρωσία (και δεν περιλαμβάνω εδώ τις ασιατικές της επαρχίες, οι οποίες θα απαιτούσαν ένα ειδικό καθεστώς συνεργασίας) και έτσι να σταματήσουμε να τη βλέπουμε υπό ανταγωνιστικούς όρους. Υποστηρίζω αυτή την ιδέα επί χρόνια τώρα, αλλά μόνον προσφάτως ήταν που άκουσα τον Πρόεδρο Σαρκοζί και τον Πρωθυπουργό Μπερλουσκόνι να την ενστερνίζονταιέστω και διστακτικά. Σκεφτείτε για λίγο πόσο θα μπορούσε μία τέτοια συνεργασία να ωφελήσει και τις δύο πλευρές: αυτοί έχουν τεράστια αποθέματα ενεργειακού και ορυκτού πλούτου, ενώ εμείς έχουμε την τεχνολογία που αυτοί χρειάζονται. Αυτό μπορεί να μοιάζει τώρα με ένα τολμηρό όνειρο_ αλλά τα όνειρα πρέπει να είναι τολμηρά, αφού η ζωή μας συχνά είναι τόσο θλιβερή και μίζερη!

6. Το όνειρο αυτό, που μόλις προανέφερα, μπορεί να προχωρήσει προς υλοποίηση, μόνον όταν αντιληφθούμε πόσο επείγουσα είναι η ανάγκη να αναδιοργανώσουμε εσωτερικά την Ευρωπαϊκή Ένωση και να την κάνουμε επιτέλους να δουλέψει αποτελεσματικά. Μία ολόκληρη σειρά ζητημάτων απαιτείται να επανεξετασθούν χωρίς προκαταλήψεις, προτού ακόμη ξεκινήσουμε να σκεφτόμαστε την ακριβή μορφή των μελλοντικών μας σχέσεων με τη Ρωσία. Μεταξύ αυτών, συγκαταλέγεται εδώ πρωτίστως το ζήτημα των δικαιωμάτων ψήφου (συμπεριλαμβανομένης εδώ, κατά την άποψή μου, και της ανάγκης να δημιουργηθεί ένα διπλό νομοθετικό σώμα, κατά το πρότυπο της Γερουσίας και της Βουλής των Αντιπροσώπων των ΗΠΑ), στο πλαίσιο του οποίου θα

πρέπει πλέον να αντιμετωπισθεί με δίκαιο τρόπο η ευρεία διασπορά του πληθυσμού στα κράτη-μέλη. Ένα άλλο ζήτημα που θα πρέπει επίσης να επανεξετασθεί είναι οι λεγόμενες «ρήτρες εισόδου ή εξόδου» (opt clauses), οι οποίες μπορεί μεν να είναι ελκυστικές για τη Βρετανία, δεν δημιουργούν ωστόσο μία ενωμένη ή αρμονική κοινότητα κρατών, αλλά μία Ευρώπη « la carte». Περαιτέρω, η αναδιοργάνωση του μηχανισμού των Βρυξελλών, που είναι υπερβολικά μεγάλος, ακριβός και εκτός επαφής με τα εθνικά εκλογικά σώματα, είναι η τρίτη μεγάλη πρόκληση_ και όταν λέω ότι είναι εκτός επαφής, εννοώ εδώ και την ίδια την Επιτροπή, αλλά και τη γραφειοκρατία που την υπηρετεί.

7. Το να είσαι μέλος μιας ομάδας σημαίνει ότι υπακούς στους κανόνες της. Δύο φορές μέσα στο 2008 η Πολωνία παρ΄ ολίγον να σταματήσει πλήρως το ευρωπαϊκό τρένο, επειδή θεώρησε ότι τα συμφέροντά της απαιτούσαν μία τόσο ακραία αντίδραση. Η Πολωνία είναι μια χώρα που έχει προσφέρει πολλά αλλά και έχει υποστεί πολλά στην ιστορία της και, ως εκ τούτου, δικαιούται τον σεβασμό μας. Αλλά, είναι αυτός τρόπος με τον οποίο πρέπει να συμπεριφέρονται τα νέα μέλη μιας ομάδας; Είναι αυτό είδος πολιτικής διαγωγής που καθιστά την Ευρώπη μία αξιόπιστη εναλλακτική ή έναν σοβαρό ανταγωνιστή έναντι των υπολοίπων αναδυομένων υπερδυνάμεων; Η Ιρλανδία έκανε το ίδιο προσφάτως, όταν 110.000

ψηφοφόρων της εμπόδισαν την επικύρωση μιας Συνθήκης που, κατά τα φαινόμενα, είχε τη στήριξη 400 εκατομμυρίων κατοίκων. Είναι αυτή μία Ενωμένη Ευρώπη; Είναι μία Ευρώπη που διευθύνεται σωστά; Μπορούμε να κατηγορήσουμε τους Ιρλανδούς για την απόρριψη ενός «κακοσερβιρισμένου» κειμένου; Και μπορούμε να τους μεμφθούμε, εάν τελικώς δεχθούν να το επικυρώσουν έναντι- Κύριος οίδε...τί είδους ανταλλαγμάτων ή κινήτρων; Ή, τέλος, όπως ανέφερα παραπάνω, μπορούν να εμπνεύσουν εμπιστοσύνη ή θαυμασμό οι παρασκηνιακές μηχανορραφίες που λαμβάνουν χώρα κατά την κατάληψη των ανώτατων ευρωπαϊκών θέσεων; Προωθεί τα συμφέροντα της Ευρώπης η επιλογή ανθρώπων με βάση μόνον το σκεπτικό ότι είναι «οι λιγότερο χειρότεροι»- μολονότι αυτό ασφαλώς δεν θα λεχθεί ποτέ ανοιχτά- οι περισσότερο «άχρωμοι», ή επειδή προκαλούν τις λιγότερες αντιπαραθέσεις; Ή μήπως προωθείται η υπόθεση της Ευρώπης με την επιλογή των κορυφαίων (και αδρά αμειβόμενων) πολιτικών της όχι με βάση την αξία, την εμπειρία ή το όραμά τους, αλλά με βάση τη σκέψη ότι, επειδή έχουμε τον δείνα πολιτικό, που προέρχεται από τον Βορρά, ως Πρόεδρο, ο Υπουργός Εξωτερικών θα πρέπει να προέρχεται από τον Νότο; Και για να τελειώσω την πρόχειρη αυτή λίστα των Ευρωπαϊκών παραδόξων΄, ποιά λογική έχει να έχουμε μια χώρα που δεν έχει ακόμη επικυρώσει τη Συνθήκη της Λισαβόνας και που δεν ανήκει στην ευρωζώνη να ασκεί αυτό το εξάμηνο την προεδρία της Ευρωπαϊκής Ένωσης; Ειλικρινά, με τέτοιες μηχανορραφίες να συνεχίζονται, εκπλήσσομαι που τα εθνικά εκλογικά σώματα δεν έχουν ακόμη εξεγερθεί ανοιχτά εναντίον εκείνων που έχουν μετατρέψει το όνειρο του Σουμάν σε εφιάλτη.

8. Η επανεξέταση των οικονομικών της Ευρώπης αποτελεί ένα διαρκές πρόβλημα, το οποίο δείχνει πόσο διχασμένη είναι εσωτερικά. Συνεπώς, έχει έρθει πλέον η στιγμή να επανεξετάσουμε το μικρό ποσόν που διατίθεται για την επιστήμη και την τεχνολογία_ να αμφισβητήσουμε το υψηλότερο ποσόν που ξοδεύεται στην κοινή αγροτική πολιτική_ να αμφισβητήσουμε επίσης τον ετήσιο προϋπολογισμό για τη λειτουργία του μηχανισμού των Βρυξελλών_ να ασχοληθούμε ακόμη με τις από καιρού εις καιρόν διατυπούμενες υποψίες περί τεράστιας σπατάλης ή και περιστασιακής κατάχρησης χρηματικών πόρων. Αυτά είναι ζητήματα άμεσου ενδιαφέροντος και ειλικρινά πιστεύω ότι δεν μπορεί άλλο να περιμένουν στο συρτάρι, έχοντας λάβει μέχρι στιγμής μόνον εν μέρει απαντήσεις. Περαιτέρω, θα πρέπει να επαναπροσεγγισθούν πλέον υπό το πρίσμα των σύγχρονων παγκόσμιων οικονομικών δεδομένων, έτσι ώστε οι ευρωπαϊκές οικονομίες να μπορέσουν να παραμείνουν ανταγωνιστικές απέναντι σε οικονομίες με πολύ χαμηλότερα ημερομίσθια, χωρίς όμως συγχρόνως να ακολουθούν το παράδειγμά τους στην εκμετάλλευση των εργαζομένων.

9. Τέλος, πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι το πρόβλημα της διεθνούς τρομοκρατίας δεν μπορεί να λυθεί με στρατιωτικά μέσα, γι΄αυτό και θα πρέπει να αρχίσουμε να σκεφτόμαστε τη μορφή και το είδος των συνομιλιών που θα πρέπει κάποια στιγμή να πραγματοποιηθούν, έτσι ώστε να ενισχυθούν οι πιθανότητες για μία ειρηνική συνύπαρξη. Το ότι αυτό θα μας αναγκάσει να μιλήσουμε με εκείνους που τώρα αποκαλούμε τρομοκράτες, δεν θα πρέπει να μας κάνει να αποστούμε από την πρόκληση αυτή. Ένας ικανός αριθμός παγκόσμιων ηγετών των τελευταίων δύο δεκαετιών είναι άνδρες και γυναίκες τους οποίους κάποτε αποκαλούσαμε τρομοκράτες, ωστόσο πλέον μοιραζόμαστε μαζί τους όχι μόνον τα ίδια τραπέζια συνομιλιών, αλλά σε κάποιες περιπτώσεις ακόμη και τα πιο ιερά κρατικά μυστικά μας.

Μία μικρή υπόμνηση πρέπει να γίνει εδώ σε σχέση με το τελευταίο σημείο.

Ιδανικό θα ήταν οι συνομιλίες μας με τις τρομοκρατικές ομάδες ή «έθνη» να διεξαχθούν με την πλήρη συνεργασία της Αμερικής. Αλλά εάν αυτό σημαίνει για την Αμερική να αρνηθεί να μιλήσει εποικοδομητικά για μία σειρά από σπουδαία και πραγματικά ζητήματα, όπως οι παράνομοι ισραηλινοί εποικισμοί, οι τραγικές συνθήκες στη Γάζα, ακόμη δε και το διεθνές καθεστώς της Ιερουσαλήμ, θα βρεθούμε πάλι στον ρόλο που κλήθηκε να παίξει ο Τόνυ Μπλερ πριν από μερικά χρόνια. Τούτο δεν θα σηματοδοτούσε ένα βήμα μπροστά, αλλά τη συνέχιση ενός κακού προηγουμένου. Διότι η σύντομη μέχρι στιγμής θητεία του Βρετανού πολιτικού φανερώνει πόσο κυνικά σχεδιασμένη είναι η δημιουργία τέτοιων θέσεων, που επινοούνται για βετεράνους της πολιτικής, καλοπληρωμένες μεν, αλλά ανίκανες να παράγουν χειροπιαστά αποτελέσματα, αφού τα χέρια του διαμεσολαβητή είναι δεμένα από την αρχή.

10. Ένα τελευταίο σημείο σχετικά με τον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας: με ποιόν πρέπει να μιλήσουμε; Το θέμα αυτό αξίζει δική του παράγραφο, θα έλεγα ακόμη δική του διάλεξη και, εν πάση περιπτώσει, βαθιά σκέψη, μια και εδώ, περισσότερο από οπουδήποτε αλλού, χρειάζεται πρωτότυπη σκέψη.

Για μένα την χώρα που κυρίως σκοπεύουν να εξαφανίσουν΄ οι Αμερικανοί- η διπλωματική έκφραση ανήκει στην Χίλαρυ Κλίντον- είναι εκείνη ακριβώς η χώρα που οι Αμερικανοί θα έπρεπε να έχουν στο στόχαστρό τους για σοβαρές ομιλίες. Ομιλώ για το Ιράν. Αλλά θά τους άφηναν ποτέ οι σκληροπυρηνικοί Εβραίοι να σκεφθούν τόσο τολμηρά; Ο Σκιπίων ο Αφρικανός χρειάσθηκε να τα βάλει με όλους τους Ρωμαίους συγκλητικούς προτού πετύχει αυτό που ήθελε: να μεταφέρει τον πόλεμο στην Αφρική. Το ξαναζωντανεμένο πολιτικό περιβάλλον Κλίντον όμως θα επιτρέψει στον Ομπάμα τέτοιες πρωτοβουλίες;

Και με το Ιράν το ίδιο συμβαίνει. Η προσοχή μας αποσπάται από τα καμώματα του Προέδρου Αχμαντινετζάντ. Ο φόβος μας αφορά το ενδεχόμενο ύπαρξης πυρηνικών όπλων που μπορεί να είναι τόσο μακριά από την πραγματικότητα όσο τελικά απεδείχθησαν ότι ήταν τα όπλα του Σαντάμ. Και ο ανυπόληπτος εξτρεμισμός των Ιρανών εντέχνως καλλιεργείται καθημερινά από τους Ισραηλινούς.

Και όμως το Ιράν, ως ο πιο φανατικός εχθρός της Δύσης, θα μπορούσε ακριβώς γι΄ αυτό το λόγο να αναδειχθεί και ως ο ιδανικός συνομιλητής σε μια ύστατη προσπάθεια ειρηνεύσεως προς όφελος και των δύο πλευρών. Αυτά είναι τα παράδοξα που οι καλοί στρατηγοί πρέπει πάντα να σταθμίζουν. Ιδού λοιπόν πέντε λόγοι γιατί νομίζω ότι μια τέτοια στρατηγική αξίζει τουλάχιστον τον κόπο να μελετηθεί.

Πρώτον, το Ιράν είναι η μόνη μουσουλμανική χώρα που έχει στηρίξει επιτυχώς μέχρι τώρα τα δικαιώματα των Παλαιστινίων κατά του Ισραήλ. Αίγυπτος, Συρία, Ιορδανία, Σαουδική Αραβία,

Λίβανος ή και Ιράκ, λίγο πολύ τα κάνανε θάλασσα. Το ίδιο δεν ισχύει για το Ιράν, που μέσω πρακτόρων όπως η Χεζμπολά, έχουν φέρει πολλές φορές το Ισραήλ σε δύσκολη κατάσταση. Καίτοι μη Άραβες οι Ιρανοί, χρησιμοποιούντες την ίδια θρησκεία, έχουν αποδειχθεί οι πιο βάσιμοι αρωγοί των αραβικών και παλαιστινιακών αιτημάτων. Αυτό θα τους έδινε και το κύρος και την δυνατότητα να επιβάλουν γενική ειρήνη αν μπορούσε ποτέ να επιτευχθεί μαζί τους μια συμφωνία εφ΄ όλης της ύλης. Πρόκειται για ένα ανεκτίμητο προσόν που, κατά την γνώμη μου, καμία αραβική χώρα δεν έχει.

Δεύτερον, οι Ιρανοί ηγούνται στην πράξη των Σιιτών που αποτελούν την μεγίστη πλειοψηφία των μουσουλμάνων της περιοχής.

Τρίτον, οι Ιρανοί, παρά τα οικονομικά προ βλήματα, παρά το γεγονός ότι η οικονομία τους βασίζεται κατά 80% στο πετρέλαιο, παρά την αυξανόμενη εχθρότητα των νέων τους προς τους Ιμάμηδες και, τέλος, την ενδημική κατάσταση διαφθοράς στό εσωτερικό της χώρας, είναι το μόνο κράτος με αίσθημα ιστορικής παραδόσεως και την δυνατότητα να κινητοποιήσει στρατό γύρω στο ένα εκατομμύριο. Στρατό που είναι και πιο καλά εκπαιδευμένος και πιο φανατισμένος από ό,τι ήταν ποτέ οι Ιρακινοί.

Τέταρτον, η αμερικανική τεχνολογική υπεροχή στην περίπτωση των Ιρανών δεν είναι τόσο αποφασιστική όσο οι ίδιοι οι Αμερικανοί διακηρύττουν μια και οι Ιρανοί εύκολα μπορούν να κλείσουν και τα στενά του Χορμούζ και με μεγάλη πιθανότητα να καταστρέψουν με τους πυραύλους τους ένα μεγάλο μέρος των πετρελαιοπηγών της Σαουδικής Αραβίας, προκαλώντας έτσι άμεσα χάος στις αγορές πετρελαίου με κύριο όφελος μόνον για την Ρωσία. Αυτό δεν σημαίνει ότι όλα αυτά θα γίνουν ή, αν επιχειρηθούν, θα επιτύχουν κατ΄ ανάγκη. Απλώς σημαίνει ότι μπορούν να γίνουν έτσι, και αυτό μπορεί να είναι αρκετό να κάνει τους λογικούς Αμερικανούς να βομβαρδίσουν τις πυρηνικές εγκαταστάσεις του Ιράν.

Πέμπτον, οι Ιρανοί μπορεί να είναι κυνικοί αν όχι και αδίστακτοι στην εξωτερική τους πολιτική (όπως είναι όλες οι μεγάλες δυνάμεις). Αλλά ας μη ξεχνάμε πως υπέγραψαν μυστικές συμφωνίες με τον Γάλλο Υπουργό Εσωτερικών Πασκουά, ενεργούντα κατά διαταγήν του Σιράκ, σχετικά με την απελευθέρωση Γάλλων αιχμαλώτων και πως αυτές τηρήθηκαν κατά γράμμα.

Κοντολογίς, αν πιστεύει κανείς στην ανάγκη να λυθούν οι μεγάλες μας διαφορές με τον μουσουλμανικό κόσμο τότε αυτό θά πετύχει μόνον με διαπραγμάτευση με τον αντίπαλο και όχι απειλώντας τον καθημερινά με πυρηνική εξαφάνιση. Ποιό είναι λοιπόν το τελικό συμπέρασμα;

Καθένα από τα θέματα που εθίγησαν παραπάνω χρειάζεται σοβαρή επανεξέταση. Είναι όλα εξόχως περίπλοκα_ και κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας τους μπορεί να προκαλέσουν διαφορετικές απαντήσεις από αυτές που προς το παρόν πιστεύω ότι είναι οι σωστές. Αλλά τα βασικά ερωτήματα θα πρέπει να τεθούν, μεταξύ άλλων επειδή είμαι βέβαιος ότι εφεξής η ελληνική κυβέρνηση θα γίνεται αποδέκτης όλο και πιο ισχυρών πιέσεων για να στείλει πρόσθετα στρατεύματα ή στρατιωτικό υλικό στο Αφγανιστάν ή για να αυξήσει την ελληνική οικονομική εισφορά στο ΝΑΤΟ.

Ομολογώ ανοιχτά ότι δεν γνωρίζω πώς μπορούμε να επιλύσουμε αυτά τα προβλήματα. Αλλ΄ ωστόσο μπορώ να μιλήσω με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση για δύο άλλες σχετικές παραμέτρους. Πρώτον, στις υφιστάμενες πολιτικές δυνάμεις δεν θα αρέσουν αυτά που προτείνω, δεδομένου ότι είναι πολύ πιο εύκολο γι΄ αυτές να συνεχίσουν απλώς να αναμασούν σε ρητορικό επίπεδο την ανάγκη αλλαγών, από το να τις υιοθετήσουν και να τις εφαρμόσουν στην πράξη.

Δεύτερον όμως, παρά το γεγονός αυτό, είμαι τόσο πεπεισμένος ότι θα έρθει η στιγμή που ο

άτολμος τρόπος σκέψης, που συχνά καλύπτεται υπό τη χρήση της διπλωματικής γλώσσας, και η πολιτική σύγχυση δεν θα είναι πλέον αποδεκτές πρακτικές, ώστε είμαι διατεθειμένος να διακηρύξω την πεποίθησή μου αυτή urbi et orbi, σε τέτοιον βαθμό μάλιστα βεβαιότητας που το δύσπιστο μυαλό μου σπανίως υιοθετεί. Διότι εάν η προσοχή μας μείνει προσηλωμένη σε αυτά τα φλέγοντα ζητήματα για περισσότερο ακόμη καιρό, νομίζω ότι θα δούμε περισσότερες εξεγέρσεις του ευρωπαϊκού εκλογικού σώματος ενάντια στις επιθυμίες και τις αποφάσεις των Βρυξελλών. Το χειρότερο όμως είναι ότι η διεθνής περιθωριοποίηση της Ευρώπης θα γίνει περισσότερο πιθανή ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης των νέων οικονομικών τίγρεων της ανατολικής και νότιας Αμερικής. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, εάν το τέλος της Ευρώπης καταγραφεί ποτέ υπ΄ αυτές τις συνθήκες, το σχετικό πιστοποιητικό θανάτου θα πρέπει να αναφέρει μόνον μία λέξη: αυτοκτονία.

IV. Το οδυνηρό καθήκον να λέει κανείς την αλήθεια: αντί επιλόγου

Τα πρωτοχρονιάτικα μηνύματα των αρχηγών κρατών τείνουν, κατά την εμπειρία μου, να είναι κούφια μόνον λόγια. Εντούτοις, σε κάθε κανόνα υπάρχουν και εξαιρέσεις. Έτσι, αντί επιλόγου θα ήθελα να κλείσω το ανά χείρας δοκίμιο με ένα απόσπασμα από το πρώτο πρωτοχρονιάτικο μήνυμα που απηύθυνε ο Πρόεδρος Βάτσλαβ Χάβελ στον λαό του. Το παραθέτω, επειδή πρόκειται για ένα εξαιρετικό κείμενο γραμμένο από έναν μεγάλο πολιτικό και συγχρόνως διανοούμενο_ δείχνει θάρρος και λέει την αλήθεια. Και το πιο σημαντικό είναι ότι τα όσα είπε το 1990 για την Τσεχοσλοβακία ισχύουν, κατά τη γνώμη μου, και για την Ελλάδα του σήμερα, είκοσι περίπου χρόνια αργότερα. Ας τον ακούσουμε όμως:

«Η χώρα μας δεν ευημερεί. Το τεράστιο δημιουργικό και πνευματικό δυναμικό του έθνους μας δεν χρησιμοποιείται αποτελεσματικά... Το χειρότερο είναι ότι ζούμε σε ένα μολυσμένο ηθικά περιβάλλον. Αρρωστήσαμε ηθικά, επειδή συνηθίσαμε να λέμε κάτι διαφορετικό από αυτό που σκεφτόμαστε. Μάθαμε να μη πιστεύουμε σε τίποτε, να αδιαφορούμε ο ένας για τον άλλον, να ενδιαφερόμαστε μόνον για τον εαυτό μας.»